

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XXIX
2018 • Nr. 5–6

DIN SUMAR:

LAURALUPU, Distribuția spațială a sărăciei în România. Aspecte și inegalități socioeconomice

LUCIAN DUMITRESCU, Narațiuni și contranarațiuni strategice. Spre o sociologie a securității

ANGELA BANCIU, Paradigma normativă și exercitarea puterii în timpul regimului comunist din România (1948–1989)

SIMONA RODAT, Mediatizarea celei dintâi femei prim-ministru din istoria României. Patternuri tematice în *media online*

SANDA GOLOPENȚIA, Lucrările lui Anton Golopenția pentru Comisia de Stat a Planificării (1948–1950)

IRINA STAHL, Fața nevăzută a lui Henri H. Stahl: scriitorul. Fragment dintr-un roman inedit al marelui sociolog

ILIE BĂDESCU, Europa Trianonului

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTĂ ACREDITATĂ BID (B⁺) DE CNCS

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef (interimar): prof. dr. Camelia BECIU

Redactor: Simona-Grazia DIMA

Membri: dr. Ilie BĂDESCU (director al Institutului de Sociologie al Academiei Române, director al Centrului de Geopolitică al Universității din București); dr. Franz-Lothar ALTMANN (profesor asociat – Universitatea din București, Departamentul UNESCO); dr. Dan BANCIU (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Camelia BECIU (profesor – Școala Națională de Studii Politice și Administrative); dr. Ștefan BUZĂRNESCU (profesor – Universitatea de Vest din Timișoara); dr. Michael M. CERNEA (profesor – George Washington University, Senior Adviser – The World Bank, membru corespondent al Academiei Române); dr. Emilian DOBRESCU (secretar științific al Secției de Științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române); dr. Ioan DRĂGAN (profesor – Universitatea din București); dr. Christian GIORDANO (profesor – Universitatea Fribourg, Elveția); Ion GLODEANU (secretar științific al Institutului de Sociologie); dr. Erich GOODE (profesor univ. emerit – Universitatea de Stat din New York, Stony Brook); dr. Martin HAUSER (director al Departamentului UNESCO, profesor – Catedra de studii interculturale și schimburi interreligioase); dr. Oscar HOFFMAN (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Petru ILUȚ (profesor – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca); dr. Michel MAFFESOLI (profesor – Universitatea Paris V); dr. Ioana PETRE (cerc. șt. gradul II – Institutul de Sociologie); dr. Vasile ȘOIMARU (profesor la Catedra de Sociologie a Academiei de Științe din Republica Moldova); dr. Ivan TCHALAKOV (președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria); dr. Katherine VERDERY (profesor univ. dr. docent – City University of New York).

Culegere și tehnoredactare: dr. Cristiana GHIȚĂ

CONSULTANȚI ȘTIINȚIFICI:

Dr. Filip Alexandrescu

Dr. Adela Șerban

Redactor: Mădălina-Oana MIHĂILĂ

Tehnoredactor: Mariana IONICĂ

Coperta: Mariana MOCANU

**Lucrare apărută cu sprijin financiar din
Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română**

Redacția: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 021 318 81 06; 021 318 81 27;

021 318 81 28/2417; fax: 021 318 24 48

E-mail: revista@insoc.ro

www.revistadesociologie.ro

© 2018, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 021 318 81 06; 021 318 81 46

Fax: 021 318 24 44

E-mail: edacad@ear.ro

www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXIX. Nr. 5–6 • 2018

S U M A R

POLITICI ȘI PROBLEME SOCIALE

- LAURA LUPU, Distribuția spațială a sărăciei în România. Aspecte și inegalități
socioeconomice 397

SOCIOLOGIE POLITICĂ

- LUCIAN DUMITRESCU, Narațiuni și contranarațiuni strategice. Spre o sociologie a
securității 419

SOCIOLOGIE JURIDICĂ

- ANGELA BANCIU, Paradigma normativă și exercitarea puterii în timpul regimului comunist
din România (1948–1989) 437

REPREZENTARI MEDIATICE

- SIMONA RODAT, Mediatizarea celei dintâi femei prim-ministru din istoria României.
Patternuri tematice în *media online* 459

ISTORIA SOCIOLOGIEI. RESTITUIRI

- SANDA GOLOPENȚIA, Lucrările lui Anton Golopenția pentru Comisia de Stat a Planificării
(1948–1950) 493
- IRINA STAHL, Fața nevăzută a lui Henri H. Stahl: scriitorul. Fragment dintr-un roman inedit
al marelui sociolog 511

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 395–556, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

CENTENARUL MARII UNIRI

ILIE BĂDESCU, Europa Trianonului	535
--	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

MAGDALENA ROXANA NECULA (2015). <i>Dinamica fenomenului religios și modernizarea rurală</i> , Iași: Editura Lumen: 204 p. (Manuela Gheorghe)	549
--	-----

INDEX ALFABETIC 2018

DISTRIBUȚIA SPAȚIALĂ A SĂRĂCIEI ÎN ROMÂNIA ASPECTE ȘI INEGALITĂȚI SOCIOECONOMICE

LAURA LUPU*

ABSTRACT

THE SPATIAL DISTRIBUTION OF POVERTY IN ROMANIA SOCIOECONOMIC ASPECTS AND INEQUALITIES

The social problem of poverty in Romania has important spatial dimensions. In Romania, the transition and post-transition periods have brought fundamental changes to all levels, economic, politic and social arrangements. The aim of this paper is to capture some of the significant trends of the poverty in Romania, during the post-communist period and the spatial differences in poverty in order to identify the poorest counties and to point to the change in the development of poverty in regions. A special interest will be focused on the three dimensions of poverty: income, material deprivation, unemployment, which significantly spurred increase in disparities between regions. Based on data exploration techniques of related indicators and indices (e.g. unemployment rate, inequality of income distribution, material deprivation rate, long-term unemployment rate), the study describes the main influencing factors of socioeconomic development in Romania. To deeply analyze the multidimensional poverty, a cluster analysis is carried out to group counties on the basis of a standardized variables. The response measure to socioeconomic inequalities are discussed in a view of the existing development strategies, either at the local, regional or national level.

Keywords: poverty, unemployment, material deprivation, socioeconomic development.

INTRODUCERE

Fiecare stat, în funcție de evenimentele istorice, rădăcinile trecutului istoric, dar și de anumite procese socioeconomice care și-au pus amprenta asupra caracterului economic actual, are o serie de probleme fundamentale. La nivel mondial, ultimele decenii au reprezentat o perioadă marcată de un proces

* Institute of Geography of the Romanian Academy, Bucharest, Romania; e-mail: laura_lepadatu1990@yahoo.com.

generalizat de dezvoltare economică și socială, ce se reflectă în structura societăților actuale. În paralel, au fost înregistrate o seamă de inegalități, determinate de accesul diferențiat la resurse și modul de utilizare a acestora, ce evidențiază disparități între regiunile mai bine dezvoltate și cele mai slab dezvoltate, cele din urmă având un grad redus de adaptare la schimbările sociale, politice și economice.

Sub aspect socioeconomic, un rol important în structura inegalităților îl are nivelul de trai al populației, ce implică o viziune comparativă asupra condițiilor de viață din diferite regiuni ori arii geografice sau din același areal, dar în perioade de timp diferite. Sărăcia reprezintă o problemă fundamentală a societăților contemporane, fiind definită ca lipsă cronică a resurselor necesare traiului zilnic pentru o persoană, familie, categorie de populație (Mihăilescu, 2015). Zamfir (2000) definește sărăcia prin lipsa veniturilor actuale ori a unor mijloace care să asigure un minimum acceptabil de trai, cu consecințe pe termen lung, precum: scindarea colectivității, marginalizarea și excluderea socială a persoanelor sau grupurilor aflate în starea de sărăcie.

În ultimii ani, evaluările referitoare la sărăcie și inegalități socioeconomice au fost incluse în diferite programe naționale și internaționale de cercetare, cum sunt: *PRP* (Poverty Reduction Programme, European Commission); *PROGRESS* (EU Programme for Employment and Social Solidarity). *Quality of life and social inequalities in Romania in a European comparative perspective: twenty years of social transformations; Different ways to better life: International comparisons of life satisfaction determinants over time; CROP* (Comparative Research Programme on Poverty); *NOPOOR* (Enhancing Knowledge for renewed Policies against Poverty; 2012–2017); *ImPOovE* (Poverty Reduction in Europe: Social Policy and Innovation; 2012–2016); *COPE* (Combating Poverty in Europe; 2012–2015). În anul 2015, în cadrul Organizației Națiunilor Unite, a fost propusă *Agenda 2030*, ce implică un set de obiective de dezvoltare durabilă (SDG – Sustainable Development Goals, 2016). Cele 17 obiective se adresează atât statelor și regiunilor subdezvoltate, cât și celor dezvoltate. Această etapă de integrare a obiectivelor dezvoltării durabile a fost organizată pentru elaborarea unor studii și proiecte complexe legate de aspecte precum: sărăcie, șomaj, inegalități socioeconomice, educație, sănătate etc.

La nivel internațional, aspectele legate de sărăcie au fost intens studiate (Carmo și Matias, 2018; Rodrik, 2016; Svizzero, 2016; Imai *et al.*, 2015; Baglioni și Giugni, 2014; Rodrik, 2011; Spicker, 2007), cauzele acestora fiind identificate într-o mare varietate de surse, în strânsă legătură cu modul inegal de distribuire a resurselor materiale și nemateriale (Atkinson, 2017). Sărăcia este definită simultan prin nesatisfacerea nevoilor și lipsa resurselor economice (Kangas și Ritakallio, 1998), iar estimarea sărăciei are la bază criterii duale: directe (în termeni de satisfacere a nevoilor) și indirecte (venituri reduse). Majoritatea studiilor se concentrează pe analiza veniturilor (Alkire *et al.*, 2017; Węziak-Białowolska,

2015; Alkire *et al.*, 2014; Ravallion, 2011; Kangas și Ritakallio, 1998), pe aspecte legate de bunăstare, nivel de trai (Stephany, 2016; Barro, 2000), evaluări privind calitatea vieții populației (Watson *et al.*, 2017; Litwiński, 2017; Low, Lai, 2016; Tiran, 2016; Johansson, 2002) sau pe aspecte legate de nivelul ratei șomajului (Carmo, Matias, 2018; Ayala *et al.*, 2017; Spermann, 2015; Pedersen, Schmidt, 2011).

După 1989, România a traversat o perioadă puternic marcată de o serie de schimbări complexe, pozitive și negative, în primul rând de ordin socioeconomic și politic, cu impact puternic asupra populației. În contextul unei perioade de tranziție, ce avea ca principal obiectiv intrarea României în rândul țărilor mediu dezvoltate și menținerea echilibrului pe termen lung, urmate de aderarea la Uniunea Europeană și declanșarea crizei economico-financiare, populația din România a fost supusă unor încercări majore. Concedierile masive din a doua jumătate a anilor 1990, pierderea locurilor de muncă, generalizarea ratei șomajului, alături de probleme legate de accesibilitatea teritorială și dezvoltarea infrastructurii, au transformat acest spațiu într-unul expus riscului la sărăcie (Mihăilescu, 2015; Țără, 2013; Bădescu, 2012; Zamfir, coord., 2011; Stanciu, Mihăilescu, 2011; Brate, 2009). Nivelul socioeconomic actual arată în ce măsură locuitorii s-au putut adapta într-o societate preocupată permanent de încercarea de încadrare și menținere în standardele europene.

1. CADRUL TEORETIC

Evaluarea aspectelor sărăciei reprezintă un proces de examinare a amplitudinii și distribuției fenomenului, prin identificarea consecințelor directe, urmate de o serie de consecințe secundare (sociale și economice). De regulă, limitele metodelor de abordare a riscului de sărăcie se concentrează exclusiv pe situația existentă la un moment dat, în timp. Numărul de persoane care se confruntă cu episoade de sărăcie este mult mai mare decât numărul săracilor într-un anumit moment în timp, făcându-se o diferențiere clară între sărăcia temporară, sărăcia persistentă și sărăcia ciclică (Apospori și Miller, 2003). Analiza unei singure categorii de indicatori nu este suficientă pentru a descrie sărăcia (Bădescu *et al.*, 2007), autori precum Waglé (2008) vorbind despre trei dimensiuni ale fenomenului: lipsa veniturilor, deprivarea materială și șomajul pe termen lung.

Cel mai adesea, sărăcia este asociată cu *lipsa veniturilor*, dar simpla analiză a veniturilor nu oferă informații referitoare la răspândirea și severitatea sărăciei în regiuni. Veniturile reprezintă un determinant fundamental al diferențelor din cadrul societății și controlează statutul social al cetățenilor, fiind grupate, după sursa de proveniență, în: venituri bănești (salarii, pensii, burse pentru elevi și studenți, chirii, alocații etc.), venituri din activitatea de întreprinzător, venituri din proprietăți, venituri din vânzarea produselor agricole, venituri din alte surse materiale (reparații, servicii, donații etc.) (Mărginean și Bălașa, 2002). Veniturile populației

sunt strâns legate de accesibilitatea pe piața muncii, calificarea profesională, nivelul de educație, categoria de vârstă, dar și de rata de ocupare a forței de muncă în regiune (Michálek, 2017).

Studiile actuale referitoare la sărăcie nu se bazează numai pe măsurarea veniturilor populației, ci și pe evaluări privind *deprivarea materială*, în absența unor condiții considerate necesare în societate. Townsend (1979) definea sărăcia ca deprivare materială, prin referire la evaluarea situației fizice, de mediu sau sociale și excluderea de la modul acceptabil de viață, datorită resurselor insuficiente sau lipsei nevoilor de bază percepute de societate. Deprivarea materială se referă la imposibilitatea ca persoanele sau gospodăriile să-și permită bunurile și activitățile de consum care sunt tipice într-o societate la un moment dat, indiferent de preferințele oamenilor cu privire la aceste elemente (OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development, 2018).

Șomajul este unul dintre principalii indicatori de sărăcie, ce caracterizează atât regiunile slab dezvoltate, cât și pe cele dezvoltate, deși rata șomajului se stabilizează la un nivel mult mai scăzut în regiunile cu o economie și o piață a forței de muncă mult mai dinamice (Michálek, 2017). Gospodăriile afectate de șomaj se confruntă cu venituri deficitare, lipsuri materiale și o tendință de creștere a riscului de sărăcie. În acest context, principala consecință a creșterii ratei șomajului este reprezentată de accentuarea disparităților regionale, ca o formă a dimensiunii inegalităților teritoriale. Durata șomajului depinde de flexibilitatea pieței forței de muncă și reprezintă o preocupare importantă pentru factorii de decizie politică, deoarece rata ridicată a șomajului pe termen lung indică o funcționare ineficientă a pieței forței de muncă (Mareș, 1994).

Abordarea multidimensională a sărăciei reprezintă o variantă la metodele unidimensionale, considerată mult mai realistă, fiind bazată pe analiza unor indici relevanți pentru mai multe dimensiuni ale sărăciei (Anghelache *et al.*, 2006). La nivel internațional, studiile au la bază abordarea multidimensională a fenomenului sărăciei (Alkire *et al.*, 2017; Alkire *et al.*, 2014; Ravallion, 2011; Lipton, 1997), utilizată în vederea identificării procentului persoanelor amenințate de sărăcie sau excluziune socială și a principalelor consecințe asupra comunităților umane. Evaluarea multidimensională a sărăciei oferă unele informații despre ansamblul de măsuri ce se impun în vederea prevenirii și depășirii unor situații de dificultate și în scopul creșterii calității vieții.

Reducerea sărăciei reprezintă o prioritate în cercetare (Maksimov și alții, 2017; Bădescu *et al.*, 2009), o serie de proiecte (PRP – Poverty Reduction Programme; COPE – Combating Poverty in Europe; 2012–2015) și articole fiind dedicate reducerii acestui dezechilibru și identificării unor măsuri potrivite, cum sunt: reducerea inegalității veniturilor (Van Parijs și Vanderborght, 2017; Zamfir, 2000); îmbunătățirea politicilor de dezvoltare și atragerea investițiilor străine (Chukwu, 2017); creșterea eficienței IMM-urilor, exploatarea afacerilor locale, susținerea creșterii exporturilor (Fosu, 2017; Liu *et al.*, 2015; Marx și Nolan, 2015).

3. METODE ȘI OBIECTIVE

Lucrarea prezintă aspectele principale ale sărăciei în România și are la bază o serie de obiective ce vizează: identificarea aspectelor legate de sărăcie, ca fenomen social complex, care comportă o abordare contextualizată, printr-o serie de criterii directe (satisfacerea nevoilor; resurse nemateriale; accesul populației la serviciile de bază) și indirecte (analiza veniturilor); evaluarea principalelor schimbări socioeconomice din ultimii 27 de ani și impactul acestora asupra bunăstării populației din România; evaluarea inegalităților socioeconomice; distribuția spațială a fenomenului în România; modalități de intervenție adaptate specificului comunităților sau regiunilor analizate.

În literatură, în evaluarea sărăciei și a efectelor asociate, un interes special este acordat analizelor referitoare la nivelul veniturilor, corelate cu o serie de informații disponibile cu privire la caracteristicile structurale esențiale ale comunităților și gospodăriilor (Stephany, 2017; Kangas și Ritakallio, 1998), la aspecte legate de șomajul pe termen lung (Carmo, Matias, 2018; Ayala *et al.*, 2017; Baglioni, Giugni, 2014) ori la deprivarea materială (Deutsch *et al.*, 2015; Fusco *et al.*, 2013). De asemenea, au fost identificate numeroase abordări axate pe evaluarea deprivării materiale, în strânsă legătură cu tema calității vieții (Michálek, 2017; Weziak-Białowolska, 2015; Zamfir *et al.*, 2015; Fusco *et al.*, 2013). Analizele sociale referitoare la scăderea nivelului de trai, creșterea șomajului, dezindustrializare conturează imaginea celor mai importante tipuri de riscuri sociale din România.

Componentele vieții sociale și economice au fost evaluate prin explorarea statistică a unor indicatori și indici sintetizați în *Tabelul nr. 1* și calculați pe baza datelor provenite de la Institutul Național de Statistică.

Tabelul nr. 1

Indicatori și indici selectați pentru evaluarea sărăciei

Criterii	Indicatori/indici	Descriere
Venituri	Salariul mediu lunar brut	Drepturile în bani și în natură cuvenite salariaților pentru munca efectiv prestată.
	Indicele inegalității veniturilor	Estimează de câte ori sunt mai mari veniturile celor mai bogate persoane decât veniturile obținute de persoanele considerate cele mai sărace (din venitul disponibil pe adult-echivalent).
Deprivare materială	Rata deprivării materiale severe	Ponderea în totalul populației a persoanelor în stare de deprivare materială severă (INS, 2018).

	Indicele de deprivare	Dimensiuni secundare: – Condiții de locuit și supra-aglomerarea locuinței: % locuințe ce nu sunt racordate la rețeaua de alimentare cu apă/canalizare/energie electrică/încălzire centrală; % gospodării fără bucatărie/baie; număr persoane/gospodărie. – Educație: % populație de vârstă școlară ce nu este cuprinsă în sistemul educațional; rata analfabetismului. – Sănătate: număr unități sanitare; personal medical/1 000 loc. – Gradul de ocupare a forței de muncă: rata șomajului; % populație inactivă; raport pensionari/salariați; % populație dependentă economic.
Șomaj de lungă durată	Rata șomajului (%)	% șomeri în totalul populației active.
	Pondere șomerilor după durata șomajului	% șomeri de peste 12 de luni în totalul șomerilor.
	Rata populației ocupate (%)	% populație ocupată pe sectoare ale economiei naționale.
	Pondere persoanelor descurajate în a mai găsi un loc de muncă	% șomeri descurajați în a mai găsi un loc de muncă.

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

În vederea calculării *indicii de deprivare*, pornind de la lista indicatorilor, propusă de Zamfir *et al.* (2015), au fost selectați indicatorii reprezentativi pentru obiectivele studiului, la care s-au adăugat alți indicatori relevanți, în strânsă legătură cu disponibilitatea datelor statistice. Metodologia s-a bazat pe calculul indicilor relativi (*Tabelul nr. 1*), valorile indicelui de deprivare rezultând în urma

calculării indicilor parțiali, după formula:
$$I_d = \frac{I_{p1} + I_{p2} + I_{p3} + \dots + I_{pn}}{n}$$

Un interes special va fi acordat abordării multidisciplinare a sărăciei (Coromaldi, Drago, 2017; Ferro-Luzzi *et al.*, 2008; Székelyi-Barna, 2005; Füstös *et al.*, 2004), prin analiza elementelor referitoare la condițiile în care trăiesc locuitorii, veniturile pe care le obțin, conținutul și natura activităților pe care aceștia le desfășoară, bunurile și serviciile la care au acces. Metodologia a avut la bază utilizarea analizei cluster, având ca obiectiv principal gruparea și clasificarea județelor din România pe baza similarității dintre variabilele selectate și identificarea principalelor caracteristici ale fenomenului. Indicatorii selectați (a se vedea *Tabelul nr. 2*) au fost transformați în variabile cu măsuri comparabile, iar dimensiunea setului de date a fost redusă prin metoda analizei pe componente principale (PCA). În încercarea de identificare a unor tipuri de regiuni, sub aspectul sărăciei, analiza clusterelor ierarhice a fost realizată în programul SPSS, cu ajutorul metodei proximității Ward.

Tabelul nr. 2

Indicatori selectați pentru analiza de cluster

Criterii	Indicatori
– Nivelul veniturilor	Salariul mediu lunar brut
– Accesul la servicii și condițiile de locuit	Număr persoane/gospodărie % locuințe ce nu sunt racordate la rețeaua de alimentare cu apă/canalizare/energie electrică/încălzire centrală % gospodării fără bucatărie/baie în locuință % populație rurală nr. medici/1 000 loc. nr. unități medicale
– Nivelul de educație	% populație de vârstă școlară ce nu este cuprinsă în sistemul de învățământ % absolvenți studii superioare
– Nivelul de ocupare a forței de muncă	Rata de ocupare Rata de ocupare a populației în agricultură/sectorul serviciilor
– Gradul de dezvoltare economică	PIB regional pe cap de locuitor Investiții străine directe
– Caracteristici demografice	Raportul de dependență demografică

4. REZULTATE

4.1. SĂRĂCIA CA LIPSĂ DE VENITURI

Ultimele decenii au reprezentat pentru România o perioadă marcată de importante procese de transformare a spațiului economic, legate de restructurarea industrială, reagrarizare și terțiarizare, cu efecte directe asupra regiunilor rurale foarte sărace, regiunilor industriale în declin sau monoindustriale. Perioadele de tranziție și posttranziție, criza economico-financiară, alături de perturbările apărute pe plan demografic, economic și social, au constituit un cadru favorabil dezvoltării inegalităților economice din România, cu diferențe majore la nivelul veniturilor populației.

Formarea veniturilor și nivelul acestora sunt strâns legate de o serie de aspecte ce țin de: mărimea gospodăriilor, statutul ocupațional, nivelul de instruire, mediul de rezidență, repartitia teritorială etc. După anul 1990, inegalitățile la nivelul veniturilor populației s-au accentuat, cu diferențe majore între urban și rural. Nivelul veniturilor totale, în anul 2017, a fost de 3 569 de lei lunar pe gospodărie și 1 362 lei pe persoană, crescând de la 2 944,6 lei pe gospodărie și 1 112,2 lei pe persoană, în 2016 (INS, 2018). Acestea sunt alcătuite în proporție de aproape 91% din venituri bănești (salarii, venituri din agricultură și activități neagricole independente, venituri din prestații sociale), în timp ce veniturile în natură reprezintă mai puțin de 10% din veniturile totale ale populației. În România, contribuția cea mai ridicată în formarea veniturilor o dețin salarii, urmați de

pensionari, iar cea mai scăzută contribuție o reprezintă șomerii (*Tabelul nr. 3*), în timp ce diferențele înregistrate la nivelul mediului de rezidență se mențin ridicate (1 512,5 lei în mediul urban, spre deosebire de 985,2 în mediul rural), reflectând nivelul de trai mai scăzut al populației din rural și nivelul mai ridicat al ratei sărăciei.

Tabelul nr. 3

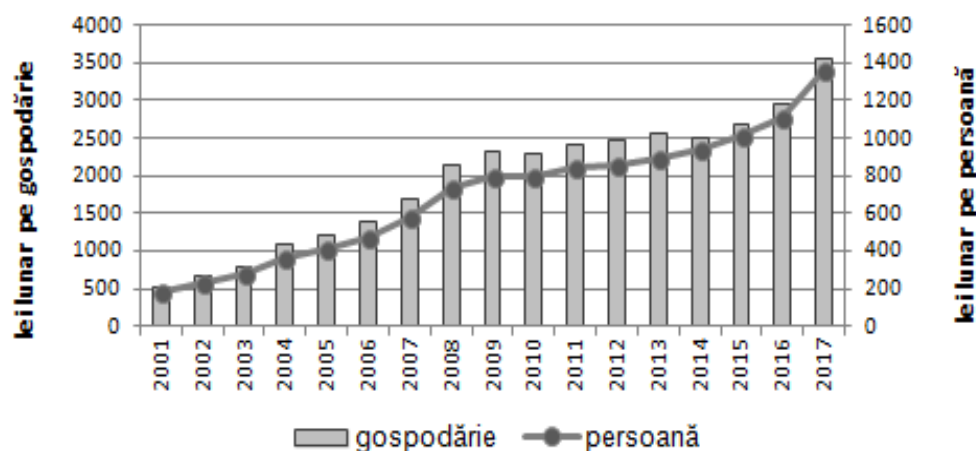
Nivelul și structura veniturilor totale/persoană (2017)

	Venituri totale (lei)	Venituri bănești (%)	Venituri în natură (%)
Total	1 268,2	90,1	9,9
<i>Salariat</i>	1 581,8	93,9	6,1
<i>Agricultor</i>	761,4	65,8	34,2
<i>Șomer</i>	667,9	85,8	14,2
<i>Pensionar</i>	1 114,4	87,4	12,6
Urban	1 512,57	94,6	5,4
Rural	985,21	82,1	17,9

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

Graficul nr. 1

Evoluția generală a veniturilor populației în perioada 2001–2017

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

Începând cu anul 2000, evoluția generală a veniturilor populației a avut un sens predominant ascendent (*Graficul nr. 1*), pe fondul stabilizării macroeconomice a țării, prin reformele adoptate mai ales în sistemul instituțional și administrativ, în contextul creșterii PIB-ului și implementării Legii nr. 416 din 2001 privind venitul

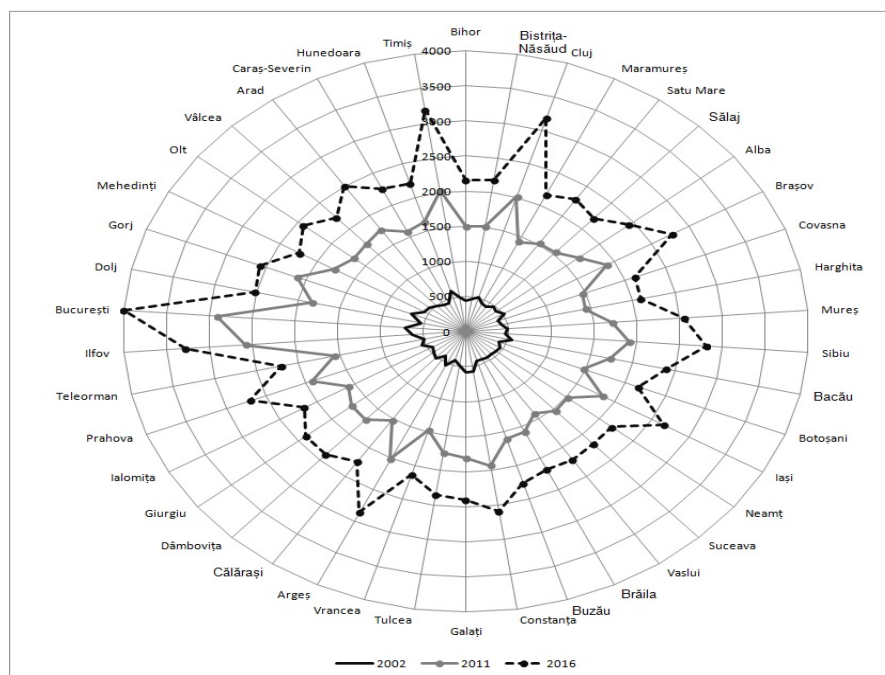
minim garantat. Tendința de creștere este vizibilă până în 2008, cu o ușoară accentuare după 2007, momentul aderării României la Uniunea Europeană. Apoi, valorile veniturilor rămân constante, înregistrând chiar un regres în 2010, ca efect al crizei economico-financiare, în timpul căreia populația a fost supusă unor încercări majore, prin scăderea activităților de natură economică și degradarea sistemului financiar. În anul 2017, nivelul veniturilor nu prezintă diferențe mari de la o regiune la alta, însă venituri mai ridicate au fost înregistrate în capitală, în centrul țării și în regiunea de Nord-Vest, iar cele mai scăzute venituri medii lunare pe o persoană au fost înregistrate în Nord-Est, Sud-Est și Sud-Muntenia, regiuni caracterizate prin valori ridicate ale populației îmbătrânite, lipsa alternativelor și a eficienței economice, prin investiții străine directe reduse.

Regiunea București deține cele mai ridicate valori pentru ponderea salariilor în totalul veniturilor, în timp ce ponderea ridicată a pensionarilor în formarea veniturilor este înregistrată în regiunile sudice și sud-vestice, acolo unde populația se confruntă cu probleme legate de îmbătrânirea demografică. Salariile sunt diferențiate spațial și depind de o serie de factori, precum: accesibilitate, calificare profesională, educație etc. și determină mobilitatea forței de muncă, atractivitatea pe piața muncii, rata șomajului în anumite sectoare și inegalitățile economice. Analiza populației ocupate pe sectoare ale economiei naționale nu evidențiază doar lipsa diversității surselor de venit, ci subliniază și nivelul principalelor surse de venit ale populației din România. Populația din mediul rural este ocupată în agricultură în proporție de aproximativ 60%, urmată de cei ocupați în servicii (27%), în timp ce lipsa alternativelor și a eficienței economice a regiunii afectează populația ocupată în sectoare care nu oferă oportunități financiare și resursele necesare adoptării unui model de răspuns și de adaptare. Agricultură a preluat forța de muncă eliberată din industrie și a oferit o activitate care a asigurat, pentru multe familii, necesarul de alimente, compensând și completând veniturile. În schimb, populația din mediul urban s-a concentrat pe extinderea domeniului serviciilor (populația ocupată în sectorul terțiar reprezintă 80% din totalul populației ocupate), în vederea adaptării la toate sistemele de activitate și promovării flexibilității pe piața muncii. Asimetria rural – urban, bazată pe regresul economic, este accentuată de o serie de aspecte demografice identificate în localitățile rurale, precum: scăderea demografică, ponderea scăzută a populației tinere în totalul populației, migrația urban – rural, îmbătrânirea demografică.

Graficul nr. 2 ilustrează, conform datelor INS (2017), evoluția salariilor medii lunare brute în perioada 2002–2016. Este înregistrată o creștere a salariilor la nivel județean, cu cele mai mari valori înregistrate în anul 2016 în regiunea București (3 995 de lei), județul Ilfov (3 275 de lei) și județul Timiș (3 196 de lei) și cele mai mici, pentru același an, în județele Harghita (2 098 de lei), Covasna (2 121 de lei) și Vrancea (2 137 de lei).

Graficul nr. 2

Nivelul salariului mediu lunar brut în anii 2002, 2011 și 2016

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

Diferențele existente la nivelul veniturilor populației accentuează existența unei corelații spațiale și subliniază rolul major al poziției regionale, prin aspecte ce țin de nivelul dezvoltării economice locale, investițiile străine directe, întărirea poziției întreprinderilor mici și mijlocii, accesul populației la piața forței de muncă. În acest context, cei mai afectați sunt cei care locuiesc în regiuni defavorizate, cei care provin din familii cu mulți copii, dar și cei din clasele de mijloc ale zonelor urbane.

4.2. SĂRĂCIA CA DEPRIVARE MATERIALĂ

Sărăcia nu reprezintă numai un nivel necorespunzător al veniturilor, ci și nesatisfacerea unui standard de viață sau a unor nevoi pe care oamenii nu și le pot îndeplini în lipsa unor bunuri sau drepturi, la nivel individual sau colectiv.

În *Tabelul nr. 4, b* sunt sintetizați o serie de indicatori de acces la serviciile de bază. Conform datelor referitoare la accesul populației la serviciile de bază, majoritatea localităților rurale se confruntă cu probleme legate, în special, de

inexistența unei infrastructuri tehnico-edilitare corespunzătoare. Mai puțin de 80% din localitățile rurale au acces la sistemul de alimentare cu apă potabilă, locuitorii din restul localităților fiind nevoiți să-și asigure necesitățile de apă din surse proprii (fântâni, izvoare), deși monitorizarea calității acestor surse de apă nu este generalizată, punându-se în pericol sănătatea populației. Comparativ cu rețeaua publică de apă potabilă, rețeaua de canalizare din ruralul românesc este caracterizată de o extindere mult sub standardele europene, ajungând în 2002 la 13% și în 2017 abia la 30%.

Cele mai mari probleme sunt înregistrate în județele Giurgiu și Teleorman, cu mai puțin de 50% din totalul localităților racordate la rețeaua de distribuție a apei potabile și doar 13% al celor racordate la rețeaua de canalizare. În acest areal, populația este exclusă de la modul acceptabil de viață, datorită resurselor insuficiente și lipsei nevoilor de bază percepute de societate.

Tabelul nr. 4 a și b

a. Rata deprivării materiale severe pe regiuni de dezvoltare

Regiuni de dezvoltare	Rata deprivării materiale severe (%)
România	23,8
Nord-Vest	17,6
Centru	18,3
Nord-Est	23,8
Sud-Est	29,9
Sud-Muntenia	27,5
București-Ilfov	25,4
Sud-Vest Oltenia	24,4
Vest	22

b. Disparități privind unele elemente ale infrastructurii tehnico-edilitare

Indicatori	Mediul de rezidență	2011	2017
Număr locuințe	Urban	4,76 mil.	4,86 mil.
	Rural	3,96 mil.	4,06 mil.
% localităților racordate la rețeaua de alimentare cu apă potabilă	Urban	99%	100%
	Rural	69,4%	76,5%
% localităților conectate la rețeaua de canalizare	Urban	96%	98%
	Rural	19%	30%
% localităților racordate la rețeaua de alimentare cu gaze naturale	Urban	75%	76%
	Rural	22%	23%
% gospodăriilor dotate cu baie	Urban	81%	92,5%
	Rural	19%	38,7%

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

În ultimii ani, România a fost sprijinită printr-o serie de fonduri de finanțare, pe baza unor proiecte elaborate la nivel național și internațional și aprobate de

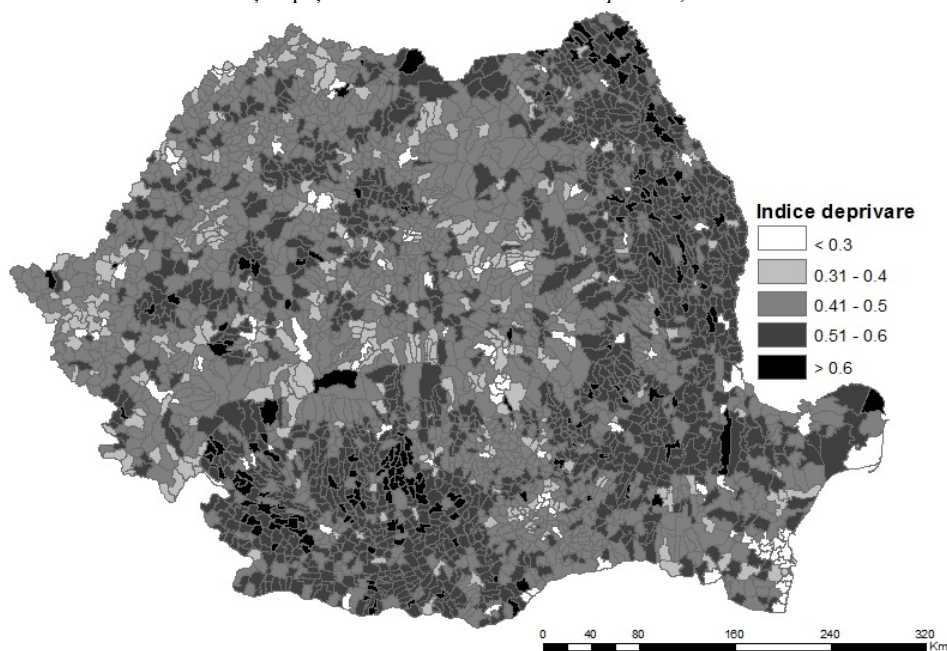
Comisia Europeană, ce au vizat: îmbunătățirea calității vieții și a serviciilor, încurajarea diversificării economiei rurale, dezvoltarea locală, modernizarea sistemelor rutiere, realizarea sistemelor de alimentare în sistem centralizat cu apă potabilă etc. Cu toate acestea, există încă multe localități caracterizate de slaba dezvoltare a infrastructurii, calitatea precară a condițiilor de locuit, înzestrarea necorespunzătoare cu unele bunuri de folosință îndelungată, starea neadecvată a drumurilor locale, care devin impracticabile în unele perioade ale anului, la care se adaugă unele aspecte referitoare la accesul limitat al populației la serviciile de educație și sănătate.

Datele statistice referitoare la rata deprivării materiale (*Tabelul nr. 4 a*) evidențiază disparități reduse la nivel regional, cele 7 regiuni ale țării înregistrând valori ale ratei deprivării materiale apropiate în perioada 2007–2017. Cele mai ridicate valori (peste 27% în anul 2017) sunt înregistrate în regiunile Sud-Est și Sud-Muntenia și, deși în scădere în ultimii 10 ani, indică absența resurselor necesare încadrării în standardele contextului social.

Harta nr. 1 evidențiază distribuția spațială a valorilor calculate pentru *indicele de deprivare*, pe baza indicatorilor selectați pentru cele patru dimensiuni: *condiții de locuit și supraaglomerarea locuinței; educație; sănătate; grad de ocupare a forței de muncă*. Rezultatele reflectă în mare măsură nivelul de dezvoltare a localităților respective, nivelul de trai al populației din aceste regiuni și poziția fiecărei unități în raport cu celelalte unități teritoriale.

Harta nr. 1

Distribuția spațială a valorilor *indicii de deprivare*, 2017

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

Regiunea Centrală, precum și județele Cluj, Constanța, Hunedoara, Timiș, împreună cu capitala țării și județul Ilfov, formează acele grupe de teritorii unde veniturile populației și nivelul de dezvoltare economică se resimt în mod pozitiv și în condițiile de locuit ale populației. Valorile înregistrate pentru majoritatea județelor din Nord-Est, regiunea Olteniei, dar și în județe precum Teleorman, Buzău, Brăila, reflectă, în bună măsură, condiții nefavorabile de viață: acces scăzut la rețelele de apă potabilă sau canalizare în mediul rural, populație cu acces limitat la serviciile medicale și de educație, probleme legate de accesul pe piața muncii etc. Într-o situație mai favorabilă sunt gospodăriile din mediul urban, în care populația locuiește în condiții adecvate, însă deficitare sub anumite aspecte, toate acestea fiind în strânsă legătură cu venitul populației, dar și situația demografică și economică a populației din regiunea respectivă.

4.3. ȘOMAJUL ȘI OCUPAREA FORȚEI DE MUNCĂ

Conform Institutului Național de Statistică, pentru trimestrul II al anului 2018, rata de ocupare a populației în vârstă de muncă a fost de 65,5%, în creștere față de trimestrul anterior, însă în continuare sub media înregistrată la nivel european. Sub aspectul ocupării forței de muncă, cei mai afectați sunt tinerii, cu un grad de ocupare puțin peste 25%. Așezările rurale sunt dominate de ocuparea agricolă a forței de muncă (peste 60%), cele mai ridicate valori ale populației ocupate în sectorul primar fiind înregistrate în localitățile care nu au reușit să se adapteze la noile condiții ale economiei de piață. Agricultură a preluat forța de muncă eliberată din industrie și a oferit o activitate care a asigurat, pentru multe familii, necesarul de alimente, compensând și completând veniturile cu o mică producție de subzistență. În mediul urban se observă o dezvoltare a sectorului terțiar, cu o creștere a populației ocupate în domeniul serviciilor (80% în anul 2018), ce oferă oportunități financiare și resursele necesare asigurării calității vieții.

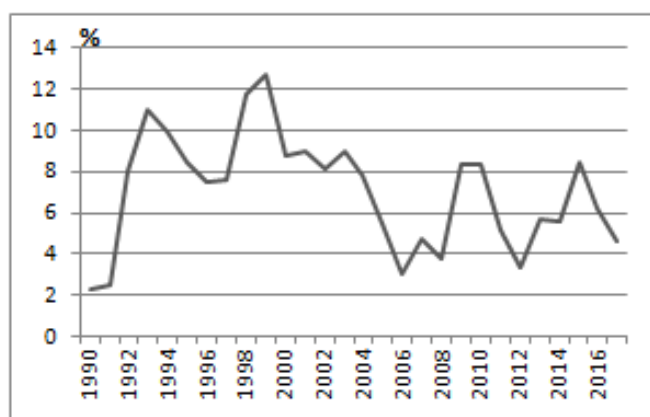
Deși valorile înregistrate în anul 2018 pentru rata șomajului din România sunt clasate sub cele înregistrate la nivelul Uniunii Europene (Eurostat, 2018), subutilizarea forței de muncă reprezintă o preocupare permanentă a populației din România, determinând o distribuție neomogenă a veniturilor populației, cu efecte asupra nivelului de trai și calității vieții. Dinamica ratei șomajului prezintă o serie de fluctuații, însă cu tentă ascendentă în ultimii ani, atingând, local, valori de peste 14% (*Graficul nr. 3 a*). Șomajul afectează, în egală măsură, populația din mediul urban și cel rural, însă comunitățile românești cele mai afectate sunt cele rurale, cu populație îmbătrânită, afectate de migrațiile celor apti de muncă, determinând dezvoltarea tot mai accentuată a grupurilor sociale de risc.

În primii ani de tranziție (1990–1994), concedierile masive din industrie au condus la pierderea locurilor de muncă, iar șomajul a început să crească în mod

accentuat. În perioada 1994–1996 și începând cu 1999 rata șomajului a cunoscut o redresare, ca urmare a atenuării declinului industrial. Mai târziu, în perioada 2007–2010, localitățile românești s-au confruntat din nou cu o creștere accentuată a valorilor șomajului, ca urmare a concedierilor masive din timpul crizei economico-financiare, ce au afectat un număr crescut de persoane, în lipsa unor alternative, cu o serie de consecințe majore: scăderea nivelului de trai; migrația forței de muncă; sărăcie.

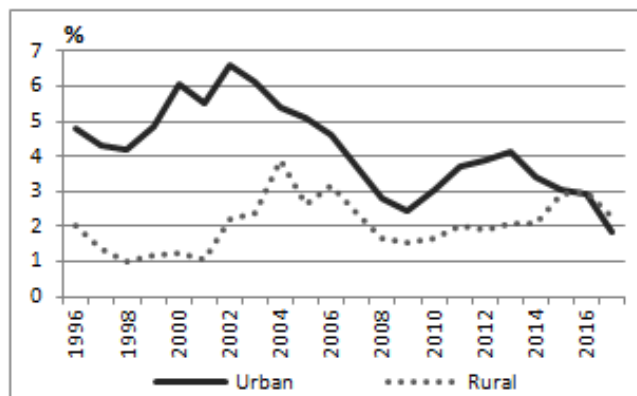
Graficul nr. 3 a și b

a. Evoluția ratei șomajului (1990–2017)

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

b. Evoluția șomajului de lungă durată pe medii de rezidență (1996–2017)

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

Șomajul a reprezentat timp de mulți ani una dintre cele mai importante cauze ale sărăciei în România, cu efecte majore în plan socioeconomic: deprivare

materială, lipsa surselor alternative de venit, lipsa bunăstării materiale, calitatea precară a vieții etc. În anul 2017, generalizarea șomajului afecta cel mai mult tinerii din mediul urban (rata șomajului pentru populația cuprinsă între 15 și 24 de ani era de 20,8%), impunându-se adoptarea unor politici de atenuare a șomajului și de plasare a tinerilor absolvenți pe piața muncii.

Durata șomajului depinde de lipsa de flexibilitate a pieței forței de muncă (lipsa informațiilor despre posturile vacante, diferența dintre cerere și ofertă, inflexibilitatea pe termen lung a pieței muncii, reticența șomerilor cu privire la situația profesională și mobilitatea spațială). În ambele medii de rezidență, generalizarea șomajului a condus la apariția șomajului de lungă durată, cu o tendință ascendentă până în anul 2002 în mediul urban și 2004 în mediul rural. După aceste perioade, atenuarea șomajului a fost posibilă până în momentul declanșării crizei economico-financiare, când valorile au început să crească în mod constant până în anul 2015. În prezent, la nivel național, valorile șomajului de lungă durată sunt în scădere (*Graficul nr. 3 b*), strategiile de dezvoltare urmărind plasarea tinerilor absolvenți pe piața forței de muncă, măsură indispensabilă pentru asigurarea competitivității economiei.

Dacă în unele centre urbane (de ex. Brașov, Cluj-Napoca, Timișoara), șocul disponibilizărilor masive a fost atenuat prin reconversia profesională a șomerilor și atragerea lor către alte activități aflate în expansiune, foarte afectată de disponibilizări a fost cu precădere populația din orașele lipsite de o economie puternică și diversificată, cu un potențial scăzut de atragere a investițiilor. În acest context, este esențială identificarea regiunilor problematice și categoriilor sociale din acele areale, întrucât șomajul nu afectează toate grupurile sociale în aceeași măsură. Persoanele cu nivel scăzut de educație, minoritățile etnice, tinerii absolvenți, persoanele necalificate sunt, de regulă, cele mai expuse.

Economia mult mai diversificată, cu un sector terțiar mult mai răspândit, a favorizat absorbirea forței de muncă, atât din agricultură, cât și din industrie în mai multe județe ale țării. Cele mai mici valori ale ratei șomajului sunt înregistrate în Municipiul București (1,6%) și județele Ilfov (1%) și Timiș (1,1%) (*Tabelul nr. 5*). În schimb, în Moldova, Muntenia și Oltenia sunt înregistrate cele mai ridicate valori ale ratei șomajului, acesta cuprinzând județele a căror economie este bazată pe industrializarea forțată din anii 1970, cu populație ocupată predominant în agricultură, în lipsa dezvoltării unui sector competitiv. Județul Teleorman este într-o situație dezavantajată, atât indicii demografici (îmbătrânire demografică), cât și cei economici și sociali (populația ocupată predominant în agricultură, cu un nivel de educație scăzut) înregistrând valori nefavorabile.

Tabelul nr. 5

Inegalitățile teritoriale ale șomajului (2017)

Rata șomajului %	Județe	
	Scăzută (< 5,2)	Alba; Arad; Argeș; Bihor; Bistrița-Năsăud; Brașov; București; Caraș-Severin; Cluj; Constanța; Iași; Ilfov; Maramureș; Mureș; Prahova; Satu Mare; Sibiu; Timiș; Vâlcea.
	Moderată (5,2–6,4)	Bacău; Botoșani; Covasna; Giurgiu; Harghita; Hunedoara; Neamț; Sălaj; Suceava; Tulcea; Vrancea.
	Ridicăta (> 6,4)	Brăila; Buzău; Călărași; Dâmbovița; Dolj; Galați; Gorj; Ialomița; Mehedinți; Olt; Teleorman; Vaslui.

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

Potrivit Institutului Național de Statistică, în anul 2017, 46% (163 228 de persoane) din totalul populației în șomaj era descurajată în a mai găsi un loc de muncă. Dintre aceste persoane, 37% aveau rezidența în mediul urban și 63% în mediul rural, cea mai afectată categorie de vârstă fiind cea cuprinsă între 35 și 49 de ani, cu un total de 63 505 de persoane descurajate în a mai găsi un loc de muncă.

4.4. ANALIZA DE CLUSTER

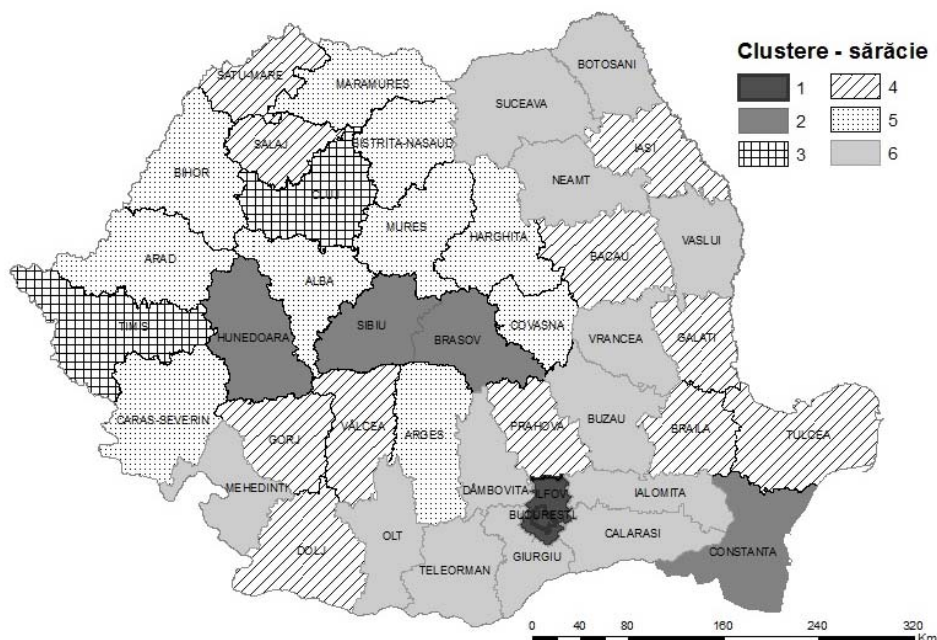
Pentru agregarea indicatorilor selectați a fost folosită metoda clusterizării. Acest tip de analiză a abordat într-un mod complex nivelul de sărăcie din România, prin agregarea indicatorilor grupați în funcție de șase criterii: *nivelul veniturilor; accesul la servicii și condițiile de locuit; nivelul de educație; nivelul de ocupare a forței de muncă; gradul de dezvoltare economică; caracteristici demografice*. În urma finalizării analizei de tip cluster, unitățile au fost clasificate în funcție de elementele similare, abordate dintr-o anumită perspectivă, fiecare grup reprezentând caracteristici structurale specifice (*Harta nr. 2*).

Aria metropolitană, împreună cu municipiul București, formează o regiune ce se distinge prin diversitatea surselor de venit și accesul la resurse financiare, cu cele mai mari valori înregistrate la nivel național ale investițiilor străine directe. Economia regiunii se adaptează în toate sectoarele de activitate, cu o pondere a populației ocupate în domeniul serviciilor de aproape 80% și un grad de accesibilitate a populației la servicii ce se menține mult peste media națională.

Următorul tip de cluster este format din patru județe: Brașov, Constanța, Hunedoara și Sibiu, identificate ca fiind regiuni cu o concentrare a forței de muncă în sectorul serviciilor. În medie, sectorul terțiar contribuie cu 58% la ocuparea totală a forței de muncă, cu un venit mediu lunar peste media națională. Analiza rezultatelor pentru indicatorul referitor la nivelul de educație evidențiază, pentru acest sector, valori ridicate, evidențiind capacitatea de adaptare și potențialul locuitorilor de a-și utiliza cunoștințele și abilitățile pentru a-și asigura un nivel de trai corespunzător și o integrare socială optimă.

Harta nr. 2

Clusterizarea sărăciei

Sursa: prelucrare după date furnizate de Institutul Național de Statistică.

Analiza evoluției structurii populației ocupate pe ramuri ale economiei naționale pentru următorul tip de cluster, ce cuprinde județele Cluj și Timiș, evidențiază o structură economică inovatoare, cu ocupare predominantă în sectorul terțiar, cu un venit mediu lunar mult peste media națională și cu valori ale PIB regional pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare foarte ridicate. Județele menționate sunt caracterizate printr-o concentrare economică foarte diversă, cu valori ridicate ale investițiilor străine directe și un grad ridicat de accesibilitate (peste 80% din totalul gospodăriilor sunt conectate la rețelele de alimentare cu apă potabilă, precum și la sistemul de canalizare; 5–6 medici/1 000 de locuitori), ce contribuie la creșterea nivelului de trai. Rata șomajului înregistrează valori scăzute, de 1,1% în județul Timiș și 2,2% în județul Cluj, cu o populație rurală de sub 40% și un raport pensionari/salariați foarte mic (sub 0,7%).

Un potențial de adaptare în creștere la schimbările socioeconomice este înregistrat în județe ca: Bacău, Brăila, Dolj, Galați, Gorj, Iași, Prahova, Sălaj, Satu Mare, Tulcea și Vâlcea, identificate ca fiind regiuni cu profil predominant terțiar. Populația ocupată în domeniul serviciilor reprezintă aproape 52%, însă piața forței de muncă este caracterizată de valorile ridicate ale ratei șomajului: 9,8% – Dolj;

9,7% – Galați; 7,4% – Gorj. În analiza clusterelor, valorile înregistrate pentru PIB regional pe cap de locuitor, măsurat la standardele puterii de cumpărare, se clasează mult sub media națională și evidențiază variabilitatea și lipsa diversității surselor de venit. Sub aspectul gradului de acces la servicii, gospodăriile sunt racordate în proporție de aproximativ 50–55% la rețelele de alimentare cu apă, canalizare și încălzire centrală. Analiza rezultatelor pentru indicatorul referitor la nivelul de educație evidențiază valori sub media națională, cele mai mari probleme fiind înregistrate în județele Bacău, Brăila, Galați, Sălaj, Tulcea.

Următorul tip de cluster este format din 10 județe (Alba, Arad, Argeș, Bihor, Bistrița-Năsăud, Caraș-Severin, Covasna, Harghita, Maramureș, Mureș). Dezindustrializarea nu a afectat toate localitățile din regiunile respective, unele ramuri economice reușind să se adapteze condițiilor impuse de trecerea la economia de piață. Sub aspectul ocupării forței de muncă, regiunile sunt caracterizate printr-o tendință de angajare predominant în sectorul terțiar (Mureș – 51,84%; Harghita – 48,9%; Caraș-Severin – 48,75%), însă cu o dezvoltare optimă a sectorului industriei de prelucrare, ce indică o capacitate de diversificare a veniturilor în creștere și un potențial de adaptare mai mare. Regiunile supuse analizei sunt caracterizate printr-un procent necorespunzător al gospodăriilor racordate la rețeaua de alimentare cu apă potabilă și de canalizare.

Ultimul tip de cluster este format din 13 județe (Botoșani, Buzău, Călărași, Dâmbovița, Giurgiu, Ialomița, Mehedinți, Neamț, Olt, Suceava, Teleorman, Vaslui, Vrancea), identificate ca fiind regiuni cu un profund caracter rural. Sub aspectul ocupării forței de muncă, județele selectate sunt caracterizate printr-o distribuție de angajare generală în agricultură și o lipsă a alternativelor și a eficienței economice, prin investiții stăine directe foarte reduse și venituri medii lunare scăzute. Valorile ratei șomajului se mențin ridicate, depășind 5% în toate județele menționate și ajungând la valori maxime, de peste 10%, în județele Vaslui (12%) și Teleorman (10,8%), urmate de valorile de peste 9% înregistrate în județele Buzău (9,8%), Mehedinți (9,6%) și Olt (9,2%). Indicatorii utilizați în analiză arată o serie de caracteristici legate de slabul acces al populației la serviciile de bază, cu un procent de sub 50% al gospodăriilor racordate la sistemele de apă și canalizare. Dezvoltarea necorespunzătoare a rețelelor de infrastructură influențează în mod negativ investițiile străine directe și dezvoltarea întreprinderilor multinaționale în localitățile respective. Un alt dezavantaj al populației din regiunile analizate este legat de accesul necorespunzător la serviciile medicale, cu 0,9–1,4 medici/1 000 de locuitori. Analiza rezultatelor pentru indicatorul referitor la nivelul de educație evidențiază, pentru acest sector, valori sub media națională, evidențiind bariere critice în calea dezvoltării umane și a capacității de adaptare la cerințele economice actuale.

5. DISCUȚII ȘI CONCLUZII

Rezultatele studiului relevă o serie de inegalități socioeconomice existente la nivel regional și local, dar și poziția nefavorabilă a regiunilor românești în raport cu cele europene. Schimbările din ultimele decenii, intervenite în sfera economico-socială a României, au favorizat extinderea inegalităților, principalele schimbări fiind legate de restructurarea industrială, reagrarizare, terțiarizare.

Analizele realizate în cadrul acestui studiu, privind veniturile populației, deprivarea materială și șomajul de lungă durată, dar și analiza multidimensională a sărăciei, bazată pe analiza cluster, au evidențiat o serie de disparități sociale și economice. Pe de o parte, în România, din punct de vedere socioeconomic, se diferențiază o serie de regiuni care au fost afectate într-o măsură mai mică de sărăcie, caracterizate de o structură economică diversificată, bazată pe cunoaștere, cu valori ridicate ale investițiilor străine directe, cu o rată a șomajului în scădere și acces corespunzător la servicii tehnico-edilitare, medicale și educaționale (București și județele: Ilfov, Sibiu, Brașov, Constanța etc.). În schimb, transformările socioeconomice (concedierile masive din a doua jumătate a anilor 1990, pierderea locurilor de muncă de către un număr important de persoane, generalizarea ratei șomajului) au reprezentat începutul unei perioade caracterizate prin sărăcie și scădere a nivelului de trai. Analizele și spațializarea elementelor selectate au evidențiat inegalități economice, într-un areal cu un nivel de trai scăzut, subdezvoltare a infrastructurii, calitate precară a locuințelor, nivel de instruire necorespunzător și inegalități existente la nivelul veniturilor. Cele mai mari valori ale sărăciei sunt înregistrate în regiunile rurale, consecințele manifestându-se în numărul locurilor de muncă, stabilitatea forței de muncă rurale neagricole, încasările reduse la bugetele comunelor, depopularea satelor și alocările nesemnificative pentru dezvoltarea și amenajarea spațiului rural (Oțiman, 2017).

Lipsa alternativelor și a eficienței economice afectează populația din diferite regiuni ale țării, în special populația ocupată în sectoare ce nu oferă oportunitățile financiare și resursele necesare adoptării unui model de răspuns și de adaptare. România este sprijinită printr-o serie de fonduri de finanțare, cum sunt: Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei pentru perioada 2015–2020, în cadrul Ministerului Muncii și Justiției Sociale; Strategia Națională pentru Dezvoltare Regională 2014–2020, ce are ca principale obiective reducerea disparităților intraregionale și îmbunătățirea calității vieții și serviciilor, Pachetul național antisărăcie, ce urmărește reducerea sărăciei rurale etc. Cu toate acestea, în Muntenia, Oltenia, Sud-Estul României, dar și în județul Vaslui, valorile ridicate ale ratei șomajului de lungă durată depind de lipsa de flexibilitate a pieței forței de muncă (lipsa informațiilor despre posturile vacante, diferența dintre cerere și ofertă, inflexibilitatea pe termen lung a pieței muncii, reticența șomerilor cu privire la

situația profesională și mobilitatea spațială), impunându-se creșterea importanței calificării resurselor umane și extinderea studiilor superioare. Problema supraocupării în agricultură demonstrează incapacitatea sectoarelor secundar și terțiar de a absorbi excedentul de forță de muncă din rural, dar și disponibilitatea redusă de relocare.

Evaluarea distribuției spațiale a sărăciei este foarte importantă în conștientizarea aspectelor acesteia, abordarea unor măsuri ce răspund nevoilor societății și identificarea corectă a acțiunilor ce se impun în vederea prevenirii și depășirii unor situații de dificultate și în scopul creșterii calității vieții. Sărăcia are un impact puternic asupra funcționării sistemului social, fiind necesară elaborarea unor politici de susținere a dezvoltării socioeconomice și de echilibrare a inegalităților rural – urban, cum sunt: atragerea investițiilor străine directe; dezvoltarea sectorului terțiar; asigurarea accesului populației din urban și rural la serviciile de bază, accesul la serviciile medicale, de educație și pe piața forței de muncă etc. Economia țării trebuie să se adapteze în toate sectoarele de activitate, în vederea promovării flexibilității și incluziunii sociale pe piața muncii, ca o strategie de adaptare continuă.

BIBLIOGRAFIE

1. Alkire, S., Conconi, A., Seth, S. (2014). Multidimensional Poverty Index 2013: Brief methodological note and results, *Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI)*.
2. Alkire, S., Roche, J.M., Vaz, A. (2017). Changes over time in multidimensional poverty: Methodology and results for 34 countries, *World Development*, 94, 232–249.
3. Anghelache, C., Isaic-Maniu, A., Mitruț, C., Voineagu, V. (2006), Sistemul de indicatori utilizați în măsurarea sărăciei, *Economie Teoretică și Aplicată*, 8, 45–52.
4. Apospori, E., Miller, J. (editori) (2003). *The dynamics of social exclusion in Europe: comparing Austria, Germany, Portugal and the UK*. Germany: H-German, 199 p.
5. Atkinson, A.B. (2017). Poverty, în Durlauf, S.N., Blume, L.E. (editori), *The New Palgrave Dictionary of Economics* (5056–5062). London: Palgrave Macmillan.
6. Ayala, L., Cantó, O., Rodríguez, J.G. (2017). Poverty and the business cycle: A regional panel data analysis for Spain using alternative measures of unemployment, *The Journal of Economic Inequality*, 15(1), 47–73.
7. Bădescu, C.I. (2012). The distribution of risks in the Romanian Society and its effects on the social protection policies, *Revista de politici sociale*, 2, 161–180.
8. Bădescu, I., Baltasiu, R., Bădescu, C. (2007). *Sociologia și economia problemelor sociale*, București: Editura Mica Valahie, 503 p.
9. Bădescu, I., Cucu Oancea, O., Șișeștean, G. (2009). *Tratat de sociologie rurală*, București: Editura Mica Valahie, 745 p.
10. Baglioni, S., Giugni, M. (2014). Civil society, unemployment and precarity in Europe. In Baglioli, S., Giugni, M. (editori), *Civil society, organizations, unemployment and precarity in Europe*. Work and welfare in Europe, Palgrave Macmillan, London.
11. Barro, R.J. (2000). Inequality and growth in a panel of countries, *Journal of Economic Growth*, 1, 5–32.
12. Brate, A. (2009). O abordare psihosociologică a conceptelor de demnitate și sărăcie, *Revista Ecumenica Sibiu*, 1(2), 259–272.
13. Carmo, R.M., Matias, A.R. (2018). Unemployment, precariousness and poverty as drivers of social inequality: The case of the Southern European Countries, *Reducing Inequalities*, 45–61.

14. Chukwu, J.O. (2017). Estimating inequality semi-elasticity of poverty reduction in Nigeria, *Social Indicators Research*, 131(3), 1087–1101.
15. Coromaldi, M., Drago, C. (2017). An analysis of multidimensional poverty: evidence from Italy, in White, R. (editor), *Measuring multidimensional poverty and deprivation, Global Perspectives on Wealth and Distribution*, Cham: Palgrave Macmillan, 69–86.
16. Deutsch, J., Guio, A.C., Pomati, M. (2015). Material deprivation in Europe: which expenditures are curtailed first?, *Social Indicators Research*, 120(3), 723–740.
17. Ferro-Luzzi, G., Flückiger, Y., Weber, S. (2008). A cluster analysis of multidimensional poverty on Switzerland, *Quantitative Approaches to Multidimensional Poverty Measurement*, 63–79.
18. Fosu, A.K. (2017). Growth, inequality and poverty reduction in developing countries: Recent global evidence, *Research in Economics*, 71(2), 306–336.
19. Fusco, A., Guio, A.C., Marlier, E. (2013). Building a material deprivation index in a multinational context: Lessons from the EU experience, in Berenger, V., Bresson, F. (editori), *Poverty and social exclusion around the Mediterranean Sea, Economic Studies in Inequality, Social Exclusion and Well-Being*, vol. 9, Boston, MA: Springer, 43–71.
20. Füstös, L., Kovács, E., Meszéna, Gy., Simonné-Mosolygó, N. (2004). *Multivariate statistical methods*, Budapest, Hungary: Uj Mandatumk Publisher, 644 p.
21. Imai, K.S., Cheng, W., Gaiha, R. (2015). Agricultural growth, poverty and inequality in developing countries, *Development*, 58(2–3), 230–236.
22. INCU (International Council for Science) (2016). *A framework for understanding SDG interactions*, Paris.
23. Johansson, S. (2002). Conceptualizing and Measuring Quality of Life for National Policy, *Social Indicators Research*, 58, 13–32.
24. Kangas, O., Ritakallio, V.M. (1998). Different methods – different results? Approaches to multidimensional poverty, in Andreß, H.J. (editor), *Empirical poverty in a comparative perspective*, Ashgate, 78–95.
25. Lipton, M. (1997). *Defining and measuring poverty: Conceptual issues*, Human Development Report, New York, 239 p.
26. Litwiński, M. (2017). The evolution of idea of socio-economic development, *Ekonomia I Prawo. Economics and Law*, 16(4), 449–458.
27. Liu, Q.Q., Yu, M., Wang, X.L. (2015). Poverty reduction within the framework of SDGs and Post-2015 Development Agenda, *Advances in Climate Change Research*, 6(1), 67–73.
28. Low, C.T., Lai, P.C. (2016). Personal factors influencing the perception of quality of life – A classification tree approach, *Procedia Environmental Sciences*, 36, 70–73.
29. Maksimov, V., Wang, S.L., Luo, Y. (2017). Reducing poverty in the least developed countries: The role of small and medium enterprises, *Journal of World Business*, 52(2), 244–257.
30. Mareš, A. (1994). *Unemployment as a social problem*. Cambridge: Polity Press.
31. Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), Dumitru, M., Mihăilescu, A., Popescu, R., Preoteasa, A.M., Precupețu, I., Stanciu, M., Socol, G., Urse, L. (2002). *Calitatea vieții în România*. București: Editura Expert, 393 p.
32. Marx, I., Nolan, B. (2015). The welfare state and antipoverty policy in rich countries, in Atkinson, A.B., Bourguignon, F. (editori), *Handbook of income distribution*. North-Holland, Amsterdam.
33. Michálek, A. (2017). Poverty risk trend in Slovakia: changes in time and space, *Questiones Geographicae*, 36(4), 93–102.
34. Mihăilescu, A. (2015). Sărăcia. In Mărginean, I., Vasile, M. (coord.), *Dicționar de calitatea vieții*, București: Editura Academiei Române, 286 p.
35. Otiman, P.I. (2017). Satul, țăranul și învățământul în ruralul românesc, *Academica*, 12, 30–40.
36. Pedersen, P.J., Schmidt, T.D. (2011). What is unemployment in Europe? Concepts and measurement in the European community household panel, *Empirical Economics*, 40(3), 705–728.
37. Ravallion, M. (2011). On multidimensional indices of poverty, *Journal of Economic Inequality*, 9, 235–248.

38. Rodrik, D. (2011). *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*, Oxford, Oxford University Press, 370 p.
 39. Rodrik, D. (2016). Premature deindustrialization, *Journal of Economic Growth*, 21(1), 1–33.
 40. Spemann, A. (2015). How to fight long-term unemployment: lessons from Germany, *IZA Journal of Labor Policy*, 4–15.
 41. Spicker, P. (2007). Definitions of poverty: twelve clusters of meaning, *Poverty: An international glossary*, 229–243.
 42. Stanciu, M., Mihăilescu, A. (2011). *Starea sărăciei în România în context European*, vol. 4, București: Institutul de Cercetare a Calității Vieții.
 43. Stephany, F. (2016). Socio-specific income inequality and trust, *Social Indicators Research*, 134(3), 877–898.
 44. Stephany, F. (2017). Socio-specific income inequality and trust, *Social Indicators Research*, 134(3), 877–898.
 45. Svizzero, S., Tisdell, C.A. (2016). Economic evolution, diversity of societies and stages of economic development: A critique of theories applied to hunters and gatherers and their successors, *Cogent, Economics & Finance*, 4(1).
 46. Székelyi, M., Barna, I. (2005). *Survival kit for SPSS*, Budapest: Typotex.
 47. Țără, S. (2013). Inegalități sociale și sărăcie în România actuală, *Economie teoretică și aplicată*, 20(2), 108–123.
 48. Tiran, J. (2016). Measuring urban quality of life: case study of Ljubljana, *Acta Geographica Slovenica*, 56(1).
 49. Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*, London: Allen Lane and Penguin Books, 1216 p.
 50. Van Parijs, P., Vanderborght, Y. (2017). *Basic income: A radical proposal for a free society and a sane economy*, Cambridge: Harvard University Press, 388 p.
 51. Waglé, U.R. (2008). Multidimensional poverty: an alternative measurement approach for the United States?, *Social Science Research*, 37(2), 559–580.
 52. Watson, D., Maître, B., Whelan, C., Russell, H. (2017). Poverty, economic stress and quality of life: lessons from the Irish case, *International Review of Economics*, 64(1), 125–143.
 53. Węziak-Białowolska, D. (2015). Poverty in the regions of the European Union – measurement with a composite indicator, *Contemporary Economics*, 9(2), 113–154.
 54. Zamfir, C. (2000). Elemente pentru o strategie anti-sărăcie în România, în E. Zamfir (editor), *Strategii anti-sărăcie și dezvoltare comunitară*, București: Editura Expert, 1–67.
 55. Zamfir, C. (coord.), Stanciu, M., Mihăilescu, A. (2011). *Situația sărăciei României în context European*, Raportul social al ICCV, nr. 4.
 56. Zamfir, D., Dumitrache, L., Stoica, I.V., Vîrdol, D. (2015). Spatial inequalities in health care provision in Romania: milestones for territorial sustainable development, *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, 10(3), 177–188.
- *** (2018). Baze de date și publicații statistice, INS-Institutul Național de Statistică.
- *** (2018). Eurostat – Statistics Explained.
- *** (2018). OECD (Organization for Economic Co-operation and Development), Labour Market Statistics, Catalogue of Indicators.

NARAȚIUNI ȘI CONTRANARAȚIUNI STRATEGICE SPRE O SOCIOLOGIE A SECURITĂȚII

LUCIAN DUMITRESCU*

ABSTRACT

STRATEGIC NARRATIVES AND COUNTERNARRATIVES TOWARDS A SOCIOLOGY OF SECURITY

The article brings under scrutiny the issue of strategic narratives and counternarratives. It works from two basic assumptions. According to the first assumption, security should be explored as a process. This process, according to the second assumption, is an intersubjective one, which means security could be examined as a constant negotiation between elites and population with respect to the sense of threats. The School of Copenhagen has deemed this negotiation securitization. What differentiates my approach from the one proposed by the School of Copenhagen, is that I lay emphasis on population, as the most important actor of the securitization process. Under such circumstances, I argue that sociology is able to explore security events. I also part ways with the School of Copenhagen's approach because I argue that security discourse includes strategic narratives which are used by elites to interpret security events in line with a certain political interest. The article advances some theoretical solutions for the study of strategic narratives, and in its last part, the article scrutinizes the issue of strategic counternarratives.

Keywords: security, securitization, the Copenhagen School, strategic narratives, counternarratives.

INTRODUCERE

Din punct de vedere factual, evenimentele explică prea puțin. Sensul evenimentelor depinde, preponderent, de modul în care sunt narate și interpretate. Administrația Bush a interpretat atentatele teroriste de la 11 septembrie 2001 ca un act de război împotriva Americii. Din acel moment, Statele Unite au început să

* Researcher, the Institute of Sociology of the Romanian Academy, Bucharest; e-mail: dulust@gmail.com.

lupte împotriva terorismului mai ales cu mijloace militare, iar în acest sens, războiul din Afganistan și războiul din Irak sunt exemple elocvente. Însă, mai multe state occidentale – Germania, Olanda, Belgia, Norvegia – n-au fost de acord cu această interpretare. Motivul ținea de implicarea NATO în operațiuni împotriva terorismului, aspect care ar fi alterat profund profilul alianței. În aceste condiții, susțineau reprezentanții statelor amintite mai sus, NATO nu ar mai fi fost o alianță militară, ci ar fi semănat mai degrabă cu o forță de poliție (Rupp, 2006: 95). În pofida acestor temeri, generate de faptul că NATO nu elaborase o linie de acțiune precisă împotriva terorismului înainte de 11 septembrie 2001, articolul V era invocat pentru prima dată în istoria alianței în data de 12 septembrie 2001.

Dar imediat apărea un paradox. Invocarea apărării colective era contestată chiar de către aliații europeni. Ministrul de externe francez, Hubert Vedrine, declara că invocarea articolului V nu limita în niciun fel libertatea de acțiune a fiecărui aliat. Ministrul german de externe, Joschka Fischer, era preocupat de rolul Germaniei în operațiunile militare patronate de Statele Unite, în vreme ce ministrul belgian de externe, Louis Michel, declara abrupt: „nu suntem în război” (Rupp, 2006: 96). Această reacție a aliaților europeni, apărută aproape imediat după invocarea articolului V, i-a făcut pe unii ambasadori NATO să declare că alianța a avut de suferit. Tensiunea de fond provenea de fapt din interpretarea atentatelor teroriste de la 11 septembrie 2001. Administrația George W. Bush a interpretat aceste atentate ca un act de război împotriva Statelor Unite. Reprezentanții statelor din Vechea Europă, etichetă ce-i aparține secretarului apărării, Donald Rumsfeld, n-au fost convinși că cel mai eficient instrument de luptă împotriva terorismului este forța armată. În cazul Statelor Unite, *războiul* împotriva terorismului implica mai ales mijloace militare. În cazul Vechii Europe, *lupta* împotriva terorismului presupunea o acțiune concertată a poliției, instituțiilor judiciare și a serviciilor secrete. Și, doar în ultimă instanță, utilizarea forței militare. O interpretare distinctă a aceluiași act producea deci implicații majore de securitate. Războiul interpretărilor avea să continue și un an mai târziu, când președintele Bush includea în definiția terorismului statele deviante (*rogue states*), care dețineau arme de distrugere în masă. Printre acestea se număra și Irakul, care, cum s-a descoperit ulterior, nu deținea rachete balistice. Statele europene nu au fost de acord cu extinderea definiției terorismului la statele deviante și nici cu practicile de securitate subsecvente, respectiv schimbarea de regim politic prin intervenție militară. Vechea Europă producea deci o contranarațiune strategică.

Articolul propune o dezbatere teoretică al cărei scop îl reprezintă schițarea fundamentelor unei sociologii a securității. În acest sens, articolul pleacă de la două premise. Prima se referă la faptul că securitatea nu este un substantiv, ci mai degrabă un verb. Mai precis, securitatea este un proces. Iar acest proces, potrivit celei de a doua premise a articolului, este unul intersubiectiv. Ceea ce înseamnă că elita (politică, militară, tehnocrată) interacționează cu publicul (sau cu anumite segmente din cadrul acestuia) pentru a stabili sensul și intensitatea amenințării

asupra unui obiect de referință. Practicile de securitate subsecvente decurg din sensul atribuit amenințării, așa cum s-a observat mai devreme. Din definirea atentatelor teroriste ca act de război decurg anumite practici de securitate. Din definirea atentatelor teroriste ca luptă împotriva terorismului derivă cu totul alte practici de securitate. Interacțiunea elite – public se numește securizare, iar instrumentul prin care o entitate (individ, grup etnoreligios, partid politic, instituție a statului etc.) este construită ca amenințare de securitate este narațiunea strategică. Susținerea centrală a articolului este că populația, nu statul, reprezintă cea mai importantă variabilă a dezbaterii despre securitate înțeleasă ca proces. Dacă lucrurile stau astfel, atunci sociologia și sociologii au competența teoretico-metodologică de a pătrunde în câmpul studiilor de securitate. În prima secțiune, articolul prezintă procesul securizării și rolul major jucat de narațiunile strategice în marketizarea amenințării. Prima secțiune propune totodată o rafinare a abordării securizării, avansată de Școala de la Copenhaga. În a doua secțiune este prezentat sensul narațiunilor strategice, pentru ca în a treia secțiune să fie prezentate câteva direcții teoretice de explorare a discursului de securitate. Ultima secțiune discută contranarațiunile strategice.

2. PROCESUL SECURIZĂRII

Sociologic, securitatea poate fi abordată din mai multe puncte de vedere. În primul rând, instituțional. Dezbaterea despre state *building* și nation *building*, adică despre construcția instituțiilor tangibile și a celor intangibile, este, în esență, o discuție despre securitate. Chestiunea devine mai inteligibilă în cazul așa-numitelor state slabe, adică a acelor state apărute în urma destrucției imperiilor. Aceste state au fost obligate să construiască simultan atât statul-național cât și statul-națiune, cu alte cuvinte, capacitățile instituționale și propriul „regim de adevăr”. Drept urmare, baza de putere socio-instituțională a acestor state a fost incomparabil mai mică decât a statelor care începuseră construcția statului-național în Evul Mediu, respectiv a statelor care demaraseră procesul de lizibilizare a socialului cu câteva secole mai devreme de debutul modernității. Pentru că deja erau instituții militare și extractive eficiente, aceste state au construit mai facil națiunea în epoca modernă. A doua abordare sociologică a securității este un mix instituțional/comunicațional și se referă la explorarea legitimității, drept cea mai subtilă formă de putere a statului. Din această perspectivă, sunt studiate mai ales procesele prin care statele „banalizează” națiunea și simbolistica națională. Iar a treia perspectivă sociologică de cercetare a securității, utilizată în acest articol, este una de tip comunicațional. Sensul atribuit amenințărilor de securitate se negociază de către actorul securizării cu populația. Cu alte cuvinte, amenințările de securitate au și o componentă construită social, iar credibilitatea socială a acestei componente depinde atât de narațiunile strategice utilizate, cât și de adaptarea acestor narațiuni la cultura de securitate specifică.

Pentru încadrarea conceptuală a securității ca proces, Școala de la Copenhaga a inventat termenul de securizare. În procesul securizării, actorul securizării (statul, o instituție a statului, un actor non-statal) prezintă populației – sau unei comunități etno-politice – vulnerabilitățile majore ale unui obiect de referință și amenințările la adresa acestuia din urmă. Dacă vulnerabilitățile obiectului de referință nu vor fi remediate sau dacă amenințarea nu va fi respinsă, atunci obiectul de referință poate fi distrus. Pentru evitarea acestui deznodământ se impune luarea unor măsuri de urgență, respectiv adoptarea unei politici publice particulare, care alocă resurse pentru protejare obiectului de referință fără dezbateră publică din cauza urgenței situației. Prin urmare, când vorbim despre securitate, vorbim despre amenințările la adresa unui obiect de referință (stat, instituție a statului, atributele culturale ale unei comunități etnoreligioase, ecosistem, economie regională, drepturi ale omului etc.). Securizarea se referă la modul în care actorul securizării, făcând apel la metafore, analogii, stereotipuri, emoții etc., conferă sens amenințării care pândeste obiectul de referință, astfel încât populația să înțeleagă de ce se impun măsuri excepționale pentru combaterea amenințării și protejarea unui obiect de referință particular, cu rezonanță comunitară, publică (Balzacq, 2011: 3). Metaforele, analogiile, stereotipurile, emoțiile utilizate de actorul securizării pentru a face inteligibilă o amenințare de securitate pentru populație sunt încapsulate în narațiuni strategice. Din acest motiv, discursul de securitate nu poate fi separat de narațiunile strategice, care difuzează imagini ale amenințării. Este foarte important ca aceste imagini să fie în acord cu cultura de securitate a unei populații, astfel încât populația (formată însă din diferite publicuri) să înțeleagă despre ce amenințare este vorba, iar practica alocării de resurse pentru combaterea unei amenințări specifice să capete legitimitate.

Noutatea majoră adusă de Școala de la Copenhaga în câmpul studiilor de securitate a fost aceea a caracterului intersubiectiv al securității. Potrivit lui Buzan, Waever, de Wilde și altor intelectuali care au activat în cadrul Școlii, actorul securizării negociază cu o audiență implementarea anumitor măsuri de securitate (Stritzel, 2014: 13). Ceea ce se negociază, de regulă, prin intermediul narațiunilor strategice, este tocmai sensul amenințării. Evident, publicul nu va fi de acord cu anumite practici de securitate dacă acestea vor fi percepute ca fiind disproporționate în raport cu tipul și intensitatea amenințării. Dar tocmai această „negociere” a sensului amenințării pare să fi scăpat teoreticienilor Școlii. Mai precis, Buzan și Waever consideră că securizarea este un *speech act*, respectiv un discurs al securității. Dacă discursul securității este eficient, atunci „prin intermediul acestuia se construiește un sens intersubiectiv în cadrul unei comunități politice de a trata ceva ca amenințare existențială față de un obiect de referință valorizat, ceea ce va susține apelul pentru măsuri urgente și excepționale pentru gestionarea amenințării” (Buzan și Waever, 2003: 49). Neajunsul major al concepției Școlii asupra securizării rezidă în următorul fapt: potrivit Școlii de la Copenhaga, procesul de alocare excepțională a resurselor pentru combaterea unei amenințări devine legitim în mod automat, chiar în momentul în care actorul

securizării a descris situația *de facto*, cu condiția respectării unor condiții formale (*felicity conditions*). Aceste condiții formale se referă la respectarea unor rigori de comunicare (Balzacq, 2011: 11). Dacă acestea sunt respectate, contextul se va modifica. Adică un loc sigur se transformă într-unul nesigur, la nivelul percepțiilor. Teoreticienii Școlii au supralicitat viziunea lui Bourdieu asupra autorității. Astfel, capacitatea de persuasiune a actorului securizării, dublată de reputația socială a acestuia, ar fi, în viziunea Școlii, condiții suficiente pentru ca populația să accepte o anumită interpretare pentru o amenințare de securitate (Stritzel, 2007: 365). Și aici survine eroarea. *Felicity conditions* de mai devreme sunt condiții necesare pentru ca discursul securității să fie eficient. Dar nu sunt și suficiente, de vreme ce publicul este cel care, în ultimă instanță, acceptă sau nu sensul atașat unei amenințări de securitate, precum și practicile de securitate care derivă de aici (Vuori, 2008: 75). În aceasta rezidă elitismul Școlii de la Copenhaga. Și anume, în aceea că discursul securității este văzut ca un fapt în sine, capabil să altereze percepțiile de securitate asupra unui context doar prin respectarea unor condiții formale de comunicare.

Prin urmare, critica majoră adusă Școlii de la Copenhaga constă în concentrarea teoriei securizării asupra unui singur actor, de regulă un reprezentant al statului, ale cărui capacități persuasive și reputație socială sunt supraevaluate. Narațiunea strategică (*speech act*) difuzată de un astfel de actor securizant ar schimba indubitabil percepția de securitate asupra unui context, în viziunea Școlii de la Copenhaga, care nu ia în discuție populația și cultura de securitate a acesteia. Dacă-i vorbești unei populații rurale, care încă trăiește în cadrele economiei naturale, de amenințarea nucleară, populația respectivă nu va înțelege despre ce este vorba. Discursul securității nu-i va produce populației respective emoțiile vizate de actorul securizării, afară de cazul în care amenințarea nucleară va fi inclusă într-o narațiune magico-religioasă.

Să enumerăm, dincolo de aspectul de mai sus, principalele critici aduse procesului securizării imaginat de Școala de la Copenhaga. În primul rând, ignorarea populației. Legitimitatea oricărui discurs de securitate depinde de acceptarea acestuia de către publicul larg. Iar legitimitatea este tocmai ingredientul principal care asigură perenitate unei practici de securitate (Balzacq, 2015: 5). O practică de securitate nelegitimă nu poate dura, va fi expusă și erodată de *hidden transcript*, adică de binecunoscutul discurs ascuns adus în discuție de James Scott. Și aici apare una dintre erorile fundamentale ale Școlii de la Copenhaga, care identifică doar trei actori ai procesului securizării: obiectul de referință (obiectul amenințat), actorii securizării (cei care declară deschisă procedura de alocare excepțională a resurselor în vederea combaterii amenințării printr-un *speech act*) și actorii funcționali (actorii implicați într-un domeniu de securitate și care sunt afectați de procesul securizării, precum, de pildă, o companie care populează masiv). E facil de observat că în schema securizării propusă de Școala de la Copenhaga nu intră populația.

În al doilea rând, Școala de la Copenhaga ignoră importanța contextului și a culturii de securitate specifice, respectiv a referențialului local de securitate (simbolică, practici, istorie) la care trebuie adaptat discursul securității (*speech act*). „Cu alte cuvinte, discursurile de securitate trebuie legate și analizate în contextul unor cadre sociale și câmpuri de semnificație particulare, precum și în cadrul unor secvențe și continuități istorice mai ample” (Stritzel, 2014: 45–46). Nu în ultimul rând, schema de analiză a securizării se complică în cadrul noii abordări. Dacă Școala de la Copenhaga accentua importanța actorilor securizării, a obiectului de referință și a actorilor funcționali, Școala de la Copenhaga 2.0 propune un alt model al securizării. Acesta include patru componente, respectiv *descriere*, *prezentarea amenințării*, *solicitarea de acțiune* și *etichetele specifice*. Bunăoară, discursul securizării statelor deviante (*rogue states*), elaborat de Statele Unite în perioada post-Război Rece, *descria* aceste state ca făcând parte dintr-o axă a răului și fiind conduse de nebuni cu degetul pe butonul nuclear (*ibidem*: 146). Statele deviante erau *prezentate*, în acest discurs, ca o amenințare directă de securitate pentru Statele Unite. *Acțiunea solicitată* pentru contracarea acestor state viza diferite practici de securitate, de la diplomația neproliferării nucleare până la strategia *containment*-ului și la schimbarea de regim politic. În ceea ce privește *etichetele*, statele deviante erau prezentate publicului american ca fiind în afara legii sau conduse de nebuni ori monștri. Începând cu anul 2003, statele deviante (*rogue states*) care dețineau arme de distrugere în masă au fost asociate, în discursul de securitate al Statelor Unite, cu terorismul. În cele din urmă s-a demonstrat că Irakul nu deținea arme de distrugere în masă, deși pentru prezentarea acestei realități au fost articulate numeroase narațiuni strategice. Secțiunea următoare dezbate sensul narațiunilor strategice.

2. NARAȚIUNILE STRATEGICE

În științele sociale, narațiunile sunt utilizate de regulă cu două înțelesuri. Într-o primă accepțiune, narațiunile reprezintă o metodă de cercetare antropologică, utilizată pentru investigarea indivizilor (Cihodariu, 2012: 30). Într-o a doua accepțiune, utilă pentru acest articol, narațiunile sunt instrumente de construcție a realității. Apariția unui eveniment ne obligă să producem o narațiune (interpretare) despre acesta pentru a-i fixa sensul. Incapacitatea traducerii unui eveniment prin atribuirea unei semnificații fixe poate bulversa viața unui individ. Cu alte cuvinte, în absența unei narațiuni/povești/interpretări a evenimentului apare insecuritatea. Acesta este și rolul discursului de securitate. De a fixa semnificația unui eveniment specific. „Narațiunile strategice sunt instrumente prin intermediul cărora actorii politici încearcă să construiască o interpretare comună a trecutului, prezentului și viitorului politicii mondiale cu intenția de a influența comportamentul actorilor interni și internaționali” (Miskimmon *et al.*, 2017). Reținem deci că narațiunile

strategice sunt instrumente prin care se impun sensuri realității pentru a produce anumite tipuri de comportamente. Iar în condițiile în care rolul puterii este tocmai acela de a genera conduite, rezultă că narațiunile strategice sunt instrumente de putere.

Didactic vorbind, narațiunile strategice sunt de trei feluri. În primul rând, *narațiunile strategice sistemice* sau *constitutive*, cele care comunică publicului modul cum este structurată politica mondială, care sunt principalii actori și cum stau lucrurile în sistemul internațional. Războiul Rece, Războiul împotriva terorismului, ascensiunea Chinei sau neoimperialismul Rusiei sunt astfel de narațiuni strategice cu rol sistemic. Urmează *narațiunile strategice identitare*, legate de valorile centrale ale unui actor și de amenințările la adresa acestora. Dacă identitatea sacră a „Occidentului” include valori precum economie de piață, stat de drept și drepturi ale omului, atunci această identitate este amenințată de referențialul „democrației suverane”. De altfel, binomul identitate/alteritate este fundamental pentru înțelegerea logicii securității. Nu în ultimul rând, există *narațiuni strategice despre o politică publică*, care accentuează importanța normativă a acesteia, ca de exemplu protejarea mediului înconjurător în folosul generațiilor viitoare. Narațiunile strategice au o structură simplă, de tip normativ. Dacă nu se întâmplă asta, consecința este insecuritatea. Cu alte cuvinte, orice întârziere în declanșarea securizării, adică a alocării de resurse pentru combaterea unei amenințări, va avea ca efect distrugerea obiectului de referință. Pe scurt, alternativa la ordine este dezordinea. O narațiune devine strategică atunci când prescrie un tip de ordine care servește unor interese particulare. Trebuie spus că orice narațiune strategică este formată din două ingrediente majore: putere și comunicare. Joncțiunea dintre putere și comunicare construiește adevăruri (cadre mentale), adică impune evenimentelor interne și internaționale sensurile dorite de *establishment*. Ceea ce înseamnă că narațiunile strategice generează percepții, emoții, conduite, adică *realitate socială*.

Arătam în debutul articolului că evenimentele explică puțin din punct de vedere factual. Sensul atribuit evenimentelor derivă mai ales din modul în care acestea sunt narate sau interpretate (Krebs, 2015: 70). Iar pentru fixarea sensului unor evenimente, inclusiv sau poate mai ales a acelorora din zona securității, narațiunile strategice joacă un rol fundamental. Narațiunea strategică este un instrument de putere prin excelență, întrucât este utilizată pentru transformarea haosului în ordine (Schöpflin, 2010). Pe scurt, construcția socială a ordinii este imposibilă în afara narațiunilor strategice, care au astfel rol legitimant pentru emitent. Construcția socială a ordinii este o acțiune politică, de diseminare a reprezentărilor despre adversarul ordinii. Se profilează astfel discursul amenințării, care este format din narațiuni strategice ce securizează. Aceste narațiuni definesc o entitate ca amenințare de securitate.

Un exemplu ar putea fi util pentru ca lectorul să înțeleagă cum acționează o narațiune strategică. Exemplul se referă la Federația Rusă. Pentru *nomosul* (ordine)

politic proiectat de Federația Rusă, principalul adversar a fost și continuă să fie Occidentul. Securizarea Occidentului e deja o practică discursivă tradițională în Rusia. Bunăoară, panslaviști precum Nicolai Danilevski și Constantin Leontiev percepeau și descriau Vestul nu numai ca diferit de Imperiul Țarist, dar simultan și ca o amenințare spirituală pentru acesta din urmă. Din securizarea Occidentului de către panslaviști decurgea o serie de recomandări geostrategice, precum controlul asupra strâmtorilor Bosfor și Dardanele, dominația politică asupra Europei Centrale și de Est (transformată în zonă-tampon prin intermediul Tratatului de la Varșovia), precum și controlul asupra Turciei, care era puțin atinsă de „virusul” modernizării, în viziunea panslaviștilor. Caracterul „autentic” al Imperiului Țarist era asigurat de doctrina celei de a Treia Rome, formulată în debutul secolului al XVI-lea, care susținea că Imperiul Țarist reprezenta succesorul spiritual al Imperiului Bizantin, drept pentru care Moscova înlocuia Constantinopolul ca a Treia Romă. Doctrina, un exemplu clar de narațiune strategică, nu numai că statua superioritatea civilizațională a Moscovei în raport cu o „Europă” clamată de alte centre cu alonjă imperială, dar simultan spațializa amenințarea. Pericolul venea din afara granițelor controlate de Moscova, granițe care erau echivalente cu cele ale ortodoxiei ruse. În perioada interbelică, Lenin afirma din nou „autenticitatea” Rusiei în raport cu o Europă „falsă, putredă și burgheză” (Neumann, 2017: 176). De această dată, criteriul utilizat era cel al luptei de clasă. Controlată de proletariat, Uniunea Sovietică reprezenta „adevărata” Europă. După prăbușirea URSS, în anul 1991, „occidentalii” Elțin și Kozîrev au declarat că „Rusia este Europa”, așa apărând strădaniile de integrare a Federației Ruse în instituțiile de securitate occidentale, precum și programul de privatizare soldat, la începutul anilor '90, cu colapsul economic al Federației Ruse. În 1993, fosta elită sovietică experimenta o resurrecție religioasă subită. Foștii ofițeri KGB elaborau o narațiune strategică de tip religios, gândită drept contrapondere la narațiunea occidentală a drepturilor omului. Un număr din *Izvestia*, din 2007, publica un articol intitulat „Declinul Europei”. Declinul era generat mai ales de practicile sexuale, cu accent pe homosexualitate (*ibidem*). Cu alte cuvinte, Europa se confrunta cu un deficit spiritual, pe care Federația Rusă îl putea reface printr-o revoluție conservatoare. Deloc întâmplător, tot în 2007, era înființată fundația *Russkiy Mir*, ca proiect de promovare a limbii și culturii ruse la nivel internațional, cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe și al Ministerului Educației și Științei (Van Herpen, 2016). Un an mai târziu, în 2008, era formalizată colaborarea dintre *Russkiy Mir* și Biserica Ortodoxă Rusă. Reapărea astfel „simfonia bizantină”. Dar o „simfonie bizantină” care, din 2008 încoace, a statuat superioritatea valorilor tradiționale față de drepturile omului și care, în acest mod, a securizat sistematic discursul occidental legat de drepturile omului. În 2014, după debutul Crizei din Ucraina, Ministerul Culturii din Federația Rusă publica un concept al politicii culturale a statului, ce prevedea că „Rusia nu este Europa”. În 2017, ministrul de externe al Federației Ruse declara că raporturile dintre Federația Rusă, Europa și Statele Unite ale Americii nu vor mai fi ca odinioară (Neumann, 2017: XIV).

Valorile tradiționale și democrația suverană sunt temele centrale ale narațiunii strategice de tip constitutiv, elaborată și diseminată de Federația Rusă din 2008 încoace. O narațiune strategică de tip constitutiv definește sistemul internațional, referențialul acestuia (valori și practici), precum și identitatea actorilor din sistem (Miskimmon *et al.*, 2013). Evident că narațiunea strategică a Federației Ruse intră în coliziune cu narațiunea strategică constitutivă a Occidentului, cu valori precum drepturile omului, statul de drept și economia de piață. Dar această narațiune strategică, a cărei miză este prezentarea Federației Ruse ca mare putere, are perioade de flux și de reflux. Când elita rusă percepe că este marginalizată de Occident, arborează narațiunea strategică „Rusia nu este Europa”. Europa este astfel securizată, granița simbolică dintre „noi” și „ei” devine impenetrabilă, iar Europa se transformă în alteritatea absolută a Rusiei. Granița dintre „noi” și „ei” se estompează însă atunci când Statele Unite colaborează cu Rusia, cazul Operation Enduring Freedom, acțiune demarată în 2001. Deci, când elita de la Kremlin percepe că nu este marginalizată în raport cu jocurile de putere ce au loc la nivel internațional, Europa nu mai este alteritatea absolută a Rusiei, ci doar o alteritate parțială, ceea ce face ca Europa să nu mai fie un spațiu al amenințării pentru Rusia, cu consecința reluării dialogului politic și de securitate dintre părți (Makarychev, 2014). Secțiunea următoare își propune să schițeze câteva direcții teoretice pentru cercetarea narațiunilor strategice.

2.1. DIRECȚII TEORETICE PENTRU CERCETAREA NARAȚIUNILOR STRATEGICE

Explorarea narațiunilor strategice ca politică a reprezentărilor se poate face pe tronsonul deja clasic al studierii discursului în relațiile internaționale. În acest sens, Jennifer Milliken propune trei direcții de cercetare (Milliken, 1999). Prima dintre acestea vizează *discursul ca sistem de semnificații*. Premisa abordării, o combinație de constructivism și poststructuralism, este că indivizii sunt cei care stabilesc semnificații prin intermediul sistemelor simbolice. Este utilizată abordarea relațională saussuriană, potrivit căreia obiectele sunt plasate într-un sistem de semnificații simbolice care diferențiază un obiect de altul. Dar și abordarea opozițiilor binare a lui Derrida, potrivit căruia atributele binare – modern/tradițional sau Lumea occidentală/Lumea a III-a – generează relații de putere, de superioritate morală a elementului privilegiat din cadrul binomului (Derrida, 1981). A doua direcție de cercetare sugerată de Milliken este cea a *producției discursive*, care vizează, în primul rând, explicarea modului în care un discurs ajunge dominant în relațiile internaționale, iar, în al doilea rând, modul în care discursul prevalent „produce realitatea socială pe care o definește” (Milliken, 1999: 242). În fine, a treia abordare identificată de Milliken pentru studierea discursului în relațiile internaționale se referă la *jocul practicii* (*play of practice*). Mai exact, este vorba de explorarea modului de reproducere a discursului dominant. Discursul este considerat deschis și instabil, ceea ce face ca

reproducerea sa să nu fie întotdeauna un succes, mai ales în cazul în care el întâmpină rezistență, adică atunci când este concurat de o contranarațiune strategică. Un exemplu este cel al cunoașterii subordonate, un discurs alternativ exclus sau redus la tăcere de discursul dominant. Această a treia abordare propusă de Milliken propune studierea modului în care discursul alternativ, al cunoașterii subordonate, a funcționat în raport cu discursul dominant.

Holger Stritzel restrânge abordările avansate de Milliken la diferența dintre puterea discursului (*power of discourse*) și puterea din cadrul discursului (*power in discourse*) (Stritzel, 2012). Prima abordare, de tip poststructuralist, examinează modul în care discursul modelează identitățile, înțelese ca structuri istorice de fixare a sensului. A doua abordare, a puterii în cadrul discursului, seamănă cu teoria câmpului propusă de Bourdieu. Mai precis, puterea în cadrul discursului cercetează resursele pe care le au la dispoziție diferiți actori pentru a „crea, contesta, schimba sau amenda structurile de semnificații existente” (*ibidem*: 550), cu posibilitatea de a instituționaliza noi structuri discursive cu profil hegemonic. Stritzel respinge însă ambele abordări pentru a alege o analiză sociologică a discursului. Mai exact, Stritzel argumentează că mai ales analiza de tipul puterii discursive (*power of discourse*) creează premisele *discursului total*, care lipsește de autonomie actorii sociali, înfățișați doar ca exponenți pasivi ai discursului dominant. Din acest motiv, Stritzel preferă abordarea sociologică a discursului, în tradiția lecturării neomarxiste a discursului, ce are în studiile de securitate un reprezentant ca Jutta Weldes (Weldes, 1996). Astfel, abordarea critică a discursului consideră că practicile lingvistice sunt înrădăcinate și subordonate practicilor sociale. Din această perspectivă, sfera socială capătă prioritate, fiindcă discursul este acțiune socială, iar textele sunt expresia exterioară a acesteia. Securizarea devine astfel o politică a intertextualizării, ceea ce înseamnă că acțiunea de fixare a sensului se produce într-o structură de semnificații mai largă și preexistentă, care limitează însă elasticitatea narațiunilor strategice. Un exemplu în acest sens este oferit de Ira Chernus cu *apocalypse management* sau discursul securității naționale din Statele Unite (Chernus, 2006). Potrivit lui Chernus, singurul mod în care Statele Unite conferă sens securității este prin promovarea insecurității. Securitatea nu ar mai avea sens în absența inamicilor și a discursului fricii și al pericolului. Din acest motiv, arată Chernus cu referire la narațiunile strategice neoconservatoare, Statele Unite inventează monștri doar pentru a-i distruge, ceea ce, în realitate, generează și mai multă insecuritate. Deci, fără acești monștri, nu se poate vorbi de securitate în Statele Unite. De fapt, monștrii la care se referă Chernus și care constau în supraevaluarea amenințării comuniste sau a celei teroriste, nici măcar nu sunt distruși (Chernus, 2006: 33, 205). Sunt mai degrabă supuși unui proces de îngrădire (*containment*), ceea ce asigură recurența discursului potrivit căruia „existența națiunii noastre este amenințată ca niciodată până acum” (*ibidem*: 206). Consecința: apariția statului de (in)securitate națională. În Statele Unite deci, securizarea inamicului (re)produce teama în rândul populației. Ca atare, analiza de

discurs nu trebuie redusă doar la analiza textelor, așa cum procedează poststructuraliștii. Pentru Thierry Balzacq, imaginile amenințării, pe care le produce procesul de securizare, sunt fapte sociale, „care capătă obiectivitate în cadrul relației dintre actorul securizării și public în contexte specifice” (Balzacq, 2013: 27). Iată deci că abordarea sociologică, de care este apropiată abordarea critică din studiile de securitate, constituie un alt unghi de analiză pentru explorarea narațiunilor strategice. Secțiunea următoare discută contranarațiunile strategice, antidotul care poate disipa semnificația pe care intenționează să o fixeze o narațiune strategică specifică.

3. CONTRANARAȚIUNI STRATEGICE

Contranarațiunea strategică neagă interpretarea unui eveniment de securitate, propusă de actorul securizării. Am precizat în debutul acestui articol faptul că aliații europeni ai Statelor Unite din cadrul NATO, mai exact cei din Vechea Europă, au considerat, pe de o parte, că e vorba mai degrabă de o luptă, și nu de un război, împotriva terorismului, iar, pe de altă parte, au respins extinderea definiției terorismului la statele deviante (*rogue states*) care dețineau arme de distrugere în masă. „Niciun membru al coaliției nu a crezut în mod real metanarațiunea administrației Bush privind războiul împotriva terorismului” (de Graad *et al.*, 2015: 49). Din interpretări diferite ale unui eveniment de securitate derivă practici distincte de securitate. Iar tensiunile din cadrul NATO privind războiul din Irak, început în anul 2003, precum și implicarea alianței în acest conflict, au fost exemple elocvente pentru aserțiunea de mai devreme.

Narațiunea strategică a Statelor Unite privind războiul împotriva terorismului a produs reacții nu numai în rândul aliaților din NATO. Reacții au apărut și printre cetățenii americani, în rândul cărora s-a profilat ceea ce James C. Scott numea discursul informal sau discursul ascuns (*hidden transcript*) (Scott, 1987). Diferența dintre discursul oficial (*public transcript*) și discursul informal sau discursul ascuns (*hidden transcript*) a fost propusă de James C. Scott în urma unei cercetări antropologice întreprinse în anii '70 în Malaezia rurală, bulversată la acea vreme de efectele perverse ale Revoluției Verzi, susținută, printre altele, de Fundațiile Ford și Rockefeller din Statele Unite. Cu această ocazie, Scott descoperea că bârfa, bancurile, munca de mântuială, lipsa de la serviciu, incendierea recoltelor, protestele de mică intensitate etc. constituiau strategeme utilizate de țăranii săraci împotriva puținilor îmbogățiți de pe urma Revoluției Verzi, care polarizase masiv mediul rural din Malaezia. În Statele Unite, discursul informal generat de narațiunea strategică a luptei împotriva terorismului a fost articular de diferite asociații profesionale. Dintre acestea, s-au distins Asociația Bibliotecarilor din Statele Unite (American Library Association) și Centrul pentru Drepturi Constituționale (Center for Constitutional Rights). Bibliotecarii au protestat

împotriva prevederilor *Patriot Act*¹ legate de verificarea datelor utilizatorilor de către agenți FBI, fără mandat din partea unui judecător. Politica bibliotecilor publice din Statele Unite era aceea de a distruge fișierele utilizatorilor privind circulația cărților, atunci când acestea nu mai erau necesare. După atentatele teroriste din 11 septembrie 2011, FBI a descoperit că mai mulți atacatori consultaseră lucrări de specialitate din domeniul aviației în bibliotecile publice din America. Așa a apărut o prevedere *Patriot Act*, în temeiul căreia, în cazul unei investigații FBI, bibliotecarii nu aveau voie să discute procesul căutării fișierelor unui utilizator, conținutul acestora și profilul utilizatorului. De asemenea, în astfel de situații, bibliotecarii nu puteau solicita consiliere legală din partea unui avocat. O descriere amănunțită a demersului inițiat de Asociația Bibliotecarilor din Statele Unite pentru modificarea *Patriot Act* ar fi fastidioasă. Aspectul important este că o asociație profesională a șarjat discursul de securitate al guvernului american, subliniind necesitatea protejării datelor cu caracter personal, și concomitent a drepturilor cetățenilor americani, în contextul în care firme private din Statele Unite au oferit acces nelimitat guvernului la datele angajaților, fără consimțământul acestora din urmă.

O altă asociație profesională care a șarjat discursul de securitate al guvernul american a fost Centrul pentru Drepturi Constituționale, care a contestat eticheta de „inamic combatant”. Eticheta respectivă producea un efect major în privința prizonierilor suspecți de terorism de la Guantanamo, în sensul că anula prevederile celei de-a Treia Convenții de la Geneva, care stipula că situația legală a unui prizonier de război urma să fie stabilită de un tribunal competent. Și, într-adevăr, ordinul militar semnat de președintele Bush la 13 noiembrie 2001 anula prevederile Convenției de la Geneva în privința suspectilor de terorism. Dacă un astfel de suspect era etichetat drept „inamic combatant” de către guvernul american, atunci cazul său nu mai era judecat de un tribunal competent, ci de o comisie militară, iar deținutul rămânea în custodia Ministerului Apărării (Balzacq, 2015: 73). În acest mod, drepturile civile ale deținutului se evaporau. În urma demersului Centrului pentru Drepturi Constituționale, Curtea Supremă de Justiție a Statelor Unite statua, în aprilie 2004, că deținuții străini aflați în custodia Ministerului Apărării la închisoarea din Guantanamo aveau dreptul să consulte un avocat și să conteste deținerea. A fost nevoie de un an pentru aplicarea deciziei Curții Constituționale. Guvernul american a impus ca avocatul sau translatorul unui astfel de deținut să obțină un aviz de securitate. Un an mai târziu, în 2005, o altă decizie a Curții Constituționale stabilea că prevederile Convenției de la Geneva se vor aplica în pofida etichetei de „inamic combatant”. Demersul Centrului pentru Drepturi

¹ USA Patriot Act constituie un act legislativ elaborat de Congresul SUA și semnat de președintele George W. Bush în data de 26 octombrie 2001. Actul conținea prevederi specifice privind războiul împotriva terorismului. USA Patriot Act este, de fapt, abrevierea titlului actului legislativ, care se numea *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism*.

Constituționale demonstrează modul cum un aspect securizat poate fi repolitizat și, în cele din urmă, desecurizat (*ibidem*: 79).

Pentru ca o narațiune strategică să aibă succes, aceasta trebuie să îndeplinească mai multe condiții. Narațiunile strategice securizează, adică marketizează amenințarea. În cele ce urmează voi da câteva exemple de contranarațiuni strategice care au încercat să legitimizeze participarea militară a anumitor state, membre și nemembre NATO, în Războiul din Afganistan. Unele dintre aceste narațiuni au fost mai puțin eficiente, în sensul că populația nu a susținut implicarea militară a propriului stat în războiul din Afganistan. Prima condiție a eficienței unei narațiuni strategice ține de indicarea cu precizie a scopului misiunii (de Graaf *et al.*, 2015: 9). În al doilea rând, narațiunea ar trebui să accentueze succesul misiunii, respectiv progresele făcute de misiunea militară în teatrul de operațiuni. Apoi, o narațiune strategică trebuie să fie coerentă, adică să precizeze clar de ce a fost nevoie de utilizarea forței militare. Dar cea mai importantă condiție a succesului unei narațiuni strategice este absența uneia sau mai multor contranarațiuni strategice care să propună o altă interpretare a unui eveniment de securitate. Cel mai eficient antidot pentru blocarea apariției contranarațiunilor strategice este consensul elitelor, situație mai degrabă rară astăzi în politica mondială. E de așteptat, într-o atare situație, ca narațiunea strategică guvernamentală să fie concurată de una sau mai multe contranarațiuni strategice. În această situație, contează care dintre acestea devine dominantă și de ce, în raport cu concurențele sale (*ibidem*: 242).

În anul 2002, Polonia trimitea 200 de militari în Afganistan. Efectivul a crescut până în 2007 la 1 200 de militari. Prezentată de ministrul de externe polonez Radosław Sikorski, narațiunea strategică a guvernului polonez argumenta faptul că legătura dintre istoria Poloniei și cea a Afganistanului este mult mai strânsă decât s-ar putea crede. Lupta de eliberare a afganilor de sub opresiunea sovietică, în perioada 1979–1989, ar fi ajutat lupta de eliberare a polonezilor, o conexiune la care puțini s-ar fi gândit. Mai exact, rezistența afganilor împotriva Uniunii Sovietice ar fi slăbit priza geopolitică a Moscovei asupra Europei Centrale, ceea ce ar fi condus la căderea Zidului Berlinului în 1989 (*ibidem*: 271). Din acest motiv, populația Poloniei ar trebui să ajute societatea afgană în lupta acesteia pentru pace și stabilitate. Priza acestei narațiuni strategice asupra opiniei publice a fost însă extrem de slabă. În 2008, 73% dintre polonezi solicitau încetarea participării militare a Poloniei în Afganistan. Aceste procent s-a menținut neschimbat până în 2012. Explicația pentru mefiența opiniei publice privind participarea Poloniei la războiul din Afganistan, precum și la cel din Irak, constă în contranarațiunea strategică articulată de opoziția politică din Polonia, care a erodat sistematic narațiunea morală propusă de Sikorski. Contranarațiunea strategică a opoziției a pedalat pe două teme: tema economică și tema politică. Opoziția a susținut că o țară precum Polonia, cu o situație financiară relativ incertă, nu-și permite să se angajeze în campanii militare peste mări și țări. De asemenea,

opoziția a argumentat faptul că acțiunea militară a Poloniei nu era decât o strategemă politică prin care guvernul Varșovia, unul cu orientare de stânga, dorea să fie bine perceput de administrația neoconservatoare de la Washington.

Cazul Olandei este mai sugestiv decât cel al Poloniei. În Olanda, imprecizia narațiunii strategice articulate de guvern în legătură cu prezența militară olandeză în Afganistan a condus în cele din urmă la căderea cabinetului Balkende. Olanda s-a implicat în războiul din Afganistan în 2005 cu 1 200 de militari, pentru ca în perioada 2008–2010 efectivele să crească până la 2 000 de militari. Prima narațiune strategică a guvernului olandez privind implicarea militară în Afganistan apărea în 2006. Aceasta susținea că militarii olandezi au ca obiectiv aducerea stabilității, securității și reconstrucția regiunii care le fusese alocată. A doua narațiune strategică a fost elaborată câteva luni mai târziu și a fost difuzată de ministrul apărării Kamp. Acesta preciza că prezența militară a Olandei în Afganistan este justificată de lupta împotriva terorismului internațional, de loialitatea față de NATO, precum și de dorința de a susține implementarea obiectivelor ONU. Apărea astfel confuzia. Trupele olandeze erau implicate în operațiuni de luptă în Afganistan sau doar în operațiuni de menținere a păcii? Situația a devenit și mai confuză atunci când guvernul olandez a lansat narațiunea strategică 3D – Defense, Diplomacy, Development. Abordarea nu era neapărat inovatoare, de vreme ce fusese deja utilizată de Statele Unite, Canada și Marea Britanie. Noutatea acestei narațiuni strategice a constat mai degrabă în reinterpretarea succesului. Care nu mai era unul de tip militar, ci mai degrabă unul conferit de un nou mod de abordare a războiului, concretizat într-o conduită specifică a soldaților olandezi în Afganistan. Aceștia mergeau pe bicicletă, cu mitralierele la spate, sau chiar pe jos, și stăteau de vorbă cu localnicii. Imaginea contrasta puternic cu aceea a soldaților americani, care patrulau în vehicule blindate și erau pregătiți să deschidă focul în orice moment. Foarte rar, soldații americani discutau cu localnicii. În pofida eforturilor guvernului olandez, contranarațiunea strategică apărută a fost contondentă, puternic susținută de toate partidele de opoziție și a valorificat confuzia precizată mai sus. În Afganistan, militarii olandezi participau la o operațiune de luptă sau la o operațiune de reconstrucție social-instituțională? Cabinetul Balkende a replicat în două moduri acestei contranarațiuni strategice. În primul rând, cu narațiunea strategică 3D de mai sus, Defense, Diplomacy, Development. Iar în al doilea rând, cu narațiunea *ink spot* (*punctul de cerneală*), care reliefa aspectul preciziei chirurgicale a implicării militare a Olandei în Afganistan. Zona de acțiune a militarilor olandezi a fost cartografiată sistematic de diferite talk-showuri, iar extinderea teatrului de operațiuni era raportată constant la imaginea și aria punctului de cerneală. Abordarea de tipul *ink spot* corespundea dorinței a peste 86% dintre cetățenii olandezi, intervievați în 2007 în cadrul unei anchete a German Marshall Fund of the United States, ca trupele olandeze din Afganistan să fie implicate în efortul de reconstrucție a țării. Doar 46% dintre subiecți doreau ca militarii olandezi să ia parte la operațiuni militare. E sugestiv deci că guvernul Balkende a narat prezența

militară a Olandei în Afganistan în acord cu preferințele populației. Cu toate acestea, contranarațiunea strategică a opoziției s-a dovedit extrem de erodantă, fapt care a dus în cele din urmă la prăbușirea guvernului. În februarie 2010, cabinetul Balkende se prăbușea din cauza incapacității politice de a impune continuarea prezenței militare a Olandei în Afganistan.

4. ÎN LOC DE CONCLUZIE

Primele tentative de „sociologizare” a studiilor de securitate au apărut la jumătatea anilor '90, când experții Școlii de la Copenhaga au punctat, pe de o parte, faptul că securitatea reprezintă un proces social, care înseamnă mai mult decât apărarea, adică sensul militar atribuit securității pe tot parcursul Războiului Rece, iar, pe de altă parte, securitatea este un proces intersubiectiv, respectiv un proces în cadrul căruia amenințarea este construită social prin interacțiunea dintre elite și populație. Aceasta înseamnă deci că amenințarea are atât o componentă obiectivă, cât și una subiectivă. Mai exact, evenimentele de securitate devin inteligibile pentru populație ca urmare a interpretării acestora, prin intermediul narațiunilor strategice, furnizate de experții de securitate și de reprezentanții *establishmentului* politic. Factual deci, un eveniment nu se transformă automat într-unul de securitate. Pentru a deveni astfel, evenimentul în sine are nevoie de un înțeles de securitate care i se atribuie prin intermediul narațiunilor strategice în cadrul procesului securizării. Pe scurt, securitatea este (și) o construcție socială. Reprezentanții Școlii de la Copenhaga au încercat deci să spargă monopolul militarilor asupra studiilor de securitate, dar reușita lor a fost doar una parțială. Pentru că, așa cum reiese din secțiunea a doua a acestui articol, unde este detaliat procesul securizării, experții Școlii de la Copenhaga au continuat să atribuie în procesul securizării un rol covârșitor statului și unul marginal populației. Din acest motiv, în studiile de securitate a apărut, la începutul anilor 2000, Școala de la Copenhaga 2.0, care a „sociologizat” suplimentar, în două moduri, dezbateră despre studiile de securitate. În primul rând, prin aducerea în discuție a faptului că semnificația unei amenințări de securitate nu se poate institui printr-un *speech act*, respectiv printr-un simplu act discursiv. Școala de la Copenhaga stabilise că o practică de securitate era eficientă dacă era una legitimă. Ce nu înțeleseseră reprezentanții Școlii era faptul că discursul de securitate diseminat de experți aparținând unor instituții publice legitime constituia o condiție necesară, dar nu și suficientă, pentru ca populația să accepte semnificația pe care elita dorea să o atribuie unui eveniment de securitate.

Pentru ca discursul securității să fie cu adevărat legitim, în procesul de atribuire a unui anumit sens pentru o amenințare de securitate trebuiau luate în calcul o serie de variabile instituționale, precum contextul instituțional local și cultura locală de securitate. Argumentul era acela că amenințările de securitate

rezonează cu experiențele de (in)securitate ale unei comunității specifice. Iar a doua noutate adusă de Școala de la Copenhaga 2.0 a fost conceptul de *securitate pozitivă*. Dominată de miliari, securitatea negativă stabilește că, în afara statului, nu mai există alți actori de securitate. În plus, din această perspectivă, securitatea este echivalentă cu practici violente și emoții negative, mai ales teamă și furie. Securitatea pozitivă ține mai degrabă de securitatea umană și vine cu o altă abordare. Din perspectiva securității pozitive, practicile de securitate trebuie să genereze încredere și să creeze capacități. Din acest motiv, emoțiile subsecvente securității pozitive sunt siguranța și stabilitatea, iar practicile aferente sunt nonviolente. Securitatea pozitivă pune deci accent pe conceptul de securitate cotidiană, adică pe capacitatea instituțiilor publice de a genera predictibilitate pentru cetățean în mod constant, rutinier. Securitatea pozitivă aduce în centrul dezbaterii cetățeanul și populația în ansamblul ei.

În concluzie, securitatea nu este eminamente un substantiv, ci trimite mai degrabă la un verb, adică la un proces. Iar acesta este unul intersubiectiv – în cadrul lui elita (diferite secțiuni din cadrul acesteia) și publicul (sau anumite categorii de publicuri) negociază sensurile atribuite amenințării. Din acest motiv, sociologia are capacitatea euristică de a explora evenimente de securitate. Școala de la Copenhaga a adus în discuție procesul securizării ca proces de marketizare a amenințării. Procesul securizării constituie modalitatea de alocare a resurselor, în mod excepțional, pentru protejarea unui obiect de referință de o amenințare iminentă. Procesul securizării este declanșat, potrivit Școlii, de un *speech act*, adică de un discurs de securitate. Discursul de securitate conține narațiuni strategice, ce conferă o anumită semnificație unui eveniment de securitate, astfel încât practicile de securitate subsecvente, necesare pentru înlăturarea amenințării, să fie considerate legitime de către populație. Succesul securizării este condiționat de abilitatea actorului securizării de a persuadea populația și, astfel, de a legitima practicile de securitate subsecvente. Modul în care populația percepe atât discursul securității, cât și practicile de securitate are o importanță fundamentală pentru legitimitatea și stabilitatea unui regim politic.

BIBLIOGRAFIE

1. Balzacq, Thierry (ed.) (2011). *Securitization Theory. How security problems emerge and dissolve*, New York: Routledge.
2. Balzacq, Thierry (ed.) (2015). *Contesting security. Strategies and logics*, New York: Routledge.
3. Buzan, Barry, Ole Waever (2003). *Regions and Powers*, Cambridge: Cambridge University Press.
4. Chernus, Ira (2006). *Monsters To Destroy. The Neoconservative War on Terror and Sin*, London: Paradigm Publishers.
5. Cihodariu, Miriam (2012). „Narratives as Instrumental Research and as Attempts of Fixing Meaning. The Uses and Misuses of the Concept of Narratives”, în *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, vol. 3, p. 27–43.
6. De Graaf, Beatrice, George Dimitriu, Jens Ringsmose (ed.) (2015). *Strategic Narratives, Public Opinion, and War*, New York: Routledge.

7. Derrida, Jacques (1981). *Positions*, Chicago: University of Chicago Press.
8. Gjørsv, Gunhild Hoogensen (2012). „Security by any other name. Negative security, positive security, and a multi-actor security approach”, in *Review of International Studies*, vol. 38, p. 835–859.
9. Krebs, Ronald R. (2015). *Narrative and the Making of US National Security*, Cambridge: Cambridge University Press.
10. Lipschutz, Ronnie D. (ed.) (1995). *On Security*, New York: Columbia University Press.
11. Makarychev, Andrey (2014). *Russia and the EU in a Multipolar World. Discourses, Identities, Norms*, Stuttgart.
12. Milliken, Jennifer (1999). „The Study of Discourse in International Relations. A Critique of Research and Methods”, in *European Journal of International Relations*, 5: 225, p. 225–254.
13. Miskimmon, Alister, Ben O’loughlin, Laura Roselle (2013). *Strategic Narratives. Communication Power and the New World Order*, New York: Routledge.
14. Miskimmon, Alister, Ben O’loughlin, Laura Roselle (ed.) (2017). *Forging the World. Strategic Narratives and International Relations*, University of Michigan: Ann Arbor.
15. Neumann, Iver B. (2017). *Russia and the Idea of Europe. a study in identity and International Relations*, New York: Routledge.
16. Rupp, Richard E. (2006). *NATO after 9/11. An Alliance in Continuing Decline*, New York: Palgrave Macmillan.
17. Schöpflin, George (2010). *The Dilemmas of Identity*, Tallinn: TLU Press.
18. Scott, James C. (1987). *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*, Yale University Press.
19. Stritzel, Holger (2007). „Towards a Theory of Securitization. Copenhagen and Beyond”, in *European Journal of International Relations*, 13: 357, p. 357–383.
20. Stritzel, Holger (2012). „Securitization, power, intertextuality. Discourse theory and the translations of organized crime”, in *Security Dialogue*, 43: 6, p. 549–567.
21. Stritzel, Holger (2014). *Security in Translation. Securitization Theory and the Localization of Threat*, London: Palgrave Macmillan.
22. Van Herpen, Marcel H. (2016). *Putin’s Propaganda Machine. Soft Power and Russian Foreign Policy*, London: Rowman & Littlefield.
23. Vuori, Juha (2008). „Illocutionary Logic and Strands of Securitization. Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders”, in *European Journal of International Relations*, 14: 65, p. 65–99.
24. Weldes, Jutta (1996). „Constructing national interest” in *European Journal of International Relations*, 2: 3, p. 275–318.

PARADIGMA NORMATIVĂ ȘI EXERCITAREA PUTERII ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA (1948–1989)

ANGELA BANCIU*

ABSTRACT

THE NORMATIVE PARADIGM AND THE EXERCISE OF POWER DURING THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA (1948–1989)

The establishment of communism in Eastern Europe had to also have a legal and political consecration, by using apparently democratic constitutions, reflecting the “legalization” of communist power. Romania has not made an exception to this line, having, in almost 45 years, three socialist constitutions. The first two led to the establishment of the Stalinist dictatorship and the transition to a planned economy, the last one (from 1965), establishing the monopoly of state leadership by the Communist Party, the head of the party becoming the supreme authority in the state, leading to the cult of personality and the social revolt against monocracy and authoritarianism.

Keywords: socialist society, totalitarianism, constitution, popular democracy, proletarian dictatorship.

INTRODUCERE

Perioada cuprinsă între anii 1945 și 1989 este una dintre cele mai controversate și contradictorii ale istoriei recente a României, având o evoluție sinuoasă și oscilantă și incluzând numeroase evenimente, fapte, fenomene și procese social politice, economice și culturale extrem de diverse. Ea se întinde pe parcursul celor aproape 45 de ani de dictatură comunistă, care a debutat prin impunerea guvernului Petru Groza, controlat de comuniști și susținut de sovietici, în 1945, eveniment urmat de abdicarea silită a regelui Mihai la 30 decembrie 1947 și de proclamarea Republicii Populare Române (care a continuat să ființeze după

* Polytechnic University of Bucharest, Department of Social Sciences, e-mail: angela_banciu@yahoo.com.

1965 sub forma Republicii Socialiste România), pentru ca în decembrie 1989 să fie înlăturată în mod violent.

Analiza istorică și sociologică a parcursului și evoluției regimului comunist în România trebuie făcută însă diferențiat, întrucât instaurarea dictaturii și limitarea treptată a drepturilor și libertăților fundamentale s-a realizat în forme și cu mijloace diferite, unele dure și brutale, altele cu un aparent „aer de democrație” și de respectare „formală” a dreptului și legislației.

Într-o primă fază (1948–1964), s-a procedat la eliminarea și chiar exterminarea fizică a elitei societății civile, dublată de o acțiune de dezmembrare a vechilor partide istorice, iar, ulterior, de desființare a acestora și de preluare a puterii de către comuniști, în condițiile ingerințelor sovietice, care au instaurat în România un „model” marxist de modernizare și dezvoltare a țării, având ca pilon principal industrializarea forțată, cooperativizarea agriculturii și transformarea socialistă a învățământului, științei și culturii. Concomitent, pentru a introduce controlul total asupra indivizilor, s-a intensificat teroarea polițienească, prin înființarea unor instituții de forță și intimidare, în vederea reprimării oricăror mișcări de dizidență și rezistență și a introducerii unui climat de teroare și nesiguranță personală în rândul indivizilor. În cea de a doua fază (1964–1989), mai ales prin Declarația din aprilie 1964, se produce un „dezgheț” ideologic, politic și intelectual, urmat de o perioadă de relativă „liberalizare” a regimului, când s-a sperat chiar într-o „deschidere” a regimului spre democrație, ceea ce se va dovedi a fi o iluzie deșartă.

De altfel, toate regimurile comuniste au încercat să folosească dreptul și legislația ca instrumente politice ale luptei de clasă, iar diferitele etape ale construirii socialismului în aceste țări trebuiau consacrate și *juridic*, printr-o serie de acte fundamentale ce reflectau „legalizarea” acestui proces. Din nefericire, România nu a făcut excepție de la această regulă, astfel încât „fiecare nou regim și-a justificat venirea prin păcatele României vechi și a promis să le înlăture, dar, în loc de a o face, fiecare din aceste regimuri succesive a introdus instituții și mai autoritare, până ce, cu ultimul venit, autoritarismul a atins pragul totalitarismului” (Georgescu, 2005: 253).

1. PARADOXUL DINTRE „FORMA” ȘI „FONDUL” CONSTITUȚIILOR SOCIALISTE DIN ROMÂNIA

În perioada totalitarismului, în România au fost elaborate trei constituții (în 1948, 1952 și 1965), cea mai viabilă în viața societății românești fiind cea din 1965, care a rămas în vigoare un sfert de veac, până la evenimentele din decembrie 1989, care au pus capăt regimului comunist. Constituțiile perioadei socialiste aveau menirea de a dovedi „legalitatea” și chiar „legitimitatea” regimului politic din România, ales în urma unor scrutine electorale populare, la care au participat

majoritatea cetățenilor țării. Din acest motiv, respectând aparent regulile democrației și legalității, regimul politic comunist a supralicitat, totodată, „legitimitatea” acestora, prezentându-le ca întrunind adeziunea spontană și necondiționată a indivizilor față de valorile și normele socialismului, ceea ce i-a permis să-și realizeze finalitățile și scopurile propuse. Acest surogat de „legitimitate” a fost însoțit de apelul permanent al regimului la un *set de valori și norme colectiviste*, precum patria, partidul, națiunea, proprietatea socialistă, munca, odată cu *ignorarea voită a celor individuale* (libertatea, proprietatea, demnitatea, competența etc.), ceea ce se va reflecta în modul de concepere și elaborare a constituțiilor socialiste. Analiza lor atestă faptul că, dincolo de imperfecțiunile de tehnică legislativă și de contradicțiile între termenii utilizați, aceste constituții au supralicitat *societalul* și au neglijat *individualul*, identificând, în mod deliberat, societatea cu statul și atribuindu-i acestuia rolul de instrument legal de impunere a dictaturii și dominației partidului comunist. Considerate ca reprezentând „voința clasei muncitoare și, ulterior, a poporului, ridicată la rangul de lege fundamentală de organizare a societății și statului”, constituțiile socialiste au reprezentat, totodată, principalul mijloc de „făurire și generalizare a relațiilor socialiste” în toate domeniile vieții sociale prin: *instituționalizarea ordinii sociale socialiste* și consacrarea rolului conducător al partidului comunist, *promovarea și protejarea* prin mijloace juridice speciale a *proprietății socialiste de stat* și cooperatiste, *reprimarea extrem de severă* a oricărei transgresări a normelor și valorilor socialiste de muncă și de viață, centralism economic, politic și administrativ, manipularea indivizilor prin intermediul utopiilor, ideologiei și mass-mediei comuniste, dublate de utilizarea mecanismelor întemeiate pe intimidare, descurajare, forță și frică.

Abdicând de la tradițiile democrației parlamentare, constituțiile socialiste au reprezentat forma juridică de subordonare a societății (inclusiv a statului) voinței unei singure forțe politice, reprezentată de partidul comunist, ridicând la rang de principiu constituțional *monopolul* absolut al deciziei unui singur partid politic și făcând din practica constituțională un ritual al manifestărilor dictatoriale ale guvernanților comuniști. Fiind lipsite de raționalitate și organicitate, ele vor genera, paradoxal, forme de imobilism istoric și social, conducând la blocarea inițiativelor individuale și la un nivel scăzut al aspirațiilor și idealurilor sociale ale majorității indivizilor.

2. CONSTITUȚIA DIN 1948, PRINCIPALUL INSTRUMENT DE LEGITIMARE A DICTATURII PROLETARIATULUI ÎN ROMÂNIA

Prima constituție de tip socialist a fost elaborată în 1948 și a reprezentat instrumentul de realizare a dictaturii statului și de trecere la economia socialistă planificată, fiind produsul tipic al aplicării în viața politică românească a doctrinei și ideologiei comuniste, după modelul sovietic (Constituția Republicii Populare

Române, 1948). Ea statua principiile de organizare a statului *democrat-popular* (sintagmă ce include o evidentă tautologie), considerat a fi rezultatul „luptei duse de popor în frunte cu clasa muncitoare împotriva fascismului, reacțiunii și imperialismului” (Ionescu; Țuțui; Matei, 1957: 358), negându-se, astfel, orice fel de continuitate istorică și națională a societății și statului român. Instituind forma de guvernare republicană, legiuitorul de la 1948 a omis, cu bună știință, faptul că, deși menționa caracterul *independent* și *unitar* al statului român, acesta nu mai era considerat și *indivizibil*, cu un teritoriu *inalienabil* (așa cum era prevăzut în constituțiile anterioare din 1866, 1923 și 1938). Această omisiune intenționată era dictată de considerentele politice ale momentului de atunci, și anume acceptarea recunoașterii tacite a pactului Molotov-Ribbentrop și, implicit, a anexării forțate de către URSS a unor teritorii aparținând statului român (Basarabia, Bucovina de nord, ținutul Herța și, ulterior, insula Șerpilor din Marea Neagră).

Pentru prima dată în istoria vieții politice și parlamentare din România, prin actul constituțional din 1948 este înlăturat principiul separației puterilor în stat și înlocuit cu cel al „*unității depline a puterii de stat*”, organul suprem al puterii de stat devenind *Marea Adunare Națională*, față de care răspund toate celelalte organe ale statului. Ea reprezintă o instituție *unicamerală* (prin desființarea Senatului), devenind singurul organ legislativ și având o serie de competențe și atribuții extrem de întinse, în privința formării guvernului, votării bugetului, înființării, contopirii sau desființării unor ministere, adoptării deciziilor privind problemele războiului și păcii, acordării amnistiei etc. În realitate, *rolul Marii Adunări Naționale era formal*, deoarece majoritatea actelor legislative și administrative vor fi elaborate și aplicate de către guvern, care, în calitate de organ executiv și administrativ, era desemnat să planifice și să coordoneze economia națională, să realizeze bugetul statului și să asigure ordinea publică și securitatea statului. Prin acest act constituțional se deschidea posibilitatea imixtiunii executivului în administrarea justiției, prin înființarea instituției *asesorilor populari*, pe lângă instanțele de judecată, aleși și desemnați de partid să înfăptuiască justiția și legalitatea populară, renunțându-se, de asemenea, la principiul *inamovibilității* judecătorilor. În materia „drepturilor și libertăților cetățenești” erau introduse o serie de interdicții și incompatibilități electorale și electice pentru acele persoane „nedemne” sau „vinovate” față de orânduirea socialistă.

Pe baza acestei constituții, vor fi adoptate primele măsuri politice, economice și juridice vizând *naționalizarea* principalelor întreprinderi industriale, bancare, miniere, de transport și asigurări (iunie 1948), urmată de trecerea în proprietatea statului a căilor ferate, cinematografelor, instituțiilor medico-sanitare, precum și a imobilelor de locuit aparținând persoanelor particulare (1950). Au fost lansate două planuri de dezvoltare anuale (1949), iar din 1950 începe elaborarea planurilor cincinale. Începând cu 1949 este demarat și procesul de transformare socialistă a agriculturii, creându-se, după modelul sovietic, gospodăriile agricole colective și de stat (GAS), schimbându-se fundamental regimul de proprietate în România,

obligată să plătească uriașe datorii de război față de URSS și să accepte jefuirea mascată a bunurilor naționale, prin intermediul companiilor mixte româno-sovietice (Sovromuri).

Imixtiunea directă și brutală a partidului și statului nu s-a limitat numai la infrastructura societății (industrie, agricultură, transporturi, comerț etc.), ea cuprinzând și suprastructura și spiritualitatea românească, reprezentată de învățământ, știință, cercetare și cultură. Primele reglementări normative au vizat reforma învățământului românesc tradițional, prin „democratizarea” și „ideologizarea” acestuia (Decretul 175/1948). Chiar dacă reforma învățământului din 1948 a asigurat gratuitatea și accesibilitatea studiului pentru un mare număr de elevi și studenți, ea a fost fundamentată politico-ideologic în direcția formării unor cadre de specialiști conformiști, supuși politicii partidului și statului. Din acest motiv, în planurile și programele de învățământ de la diverse niveluri au fost introduse ca discipline obligatorii filosofia marxistă, materialismul dialectic și istoric, istoria partidului comunist (bolșevic), ateismul etc., fiind înlăturată o serie de discipline considerate „burgheze” și „reacționare”, precum istoria și filosofia religiei, sociologia, antropologia, genetica ș.a., procedându-se la excluderea și persecutarea politică a unor cadre didactice valoroase, dar considerate indezirabile pentru regimul comunist (Zamfir; Filipescu (coord.), 2015: 66–67).

Tot în anul 1948 este reorganizată pe principii politico-ideologice și vechea Academie Română, care treptat va fi „împănată” cu o serie de elemente fidele regimului, fiind obligată să „legitimeze” prin studii și cercetări politica partidului. Este promulgat un nou cadru normativ privitor la regimul general al cultelor religioase, care va introduce o serie de discriminări, atât în privința liberei exercitări a unor culte (cazul cultului greco-catolic), cât și în privința statutului personalului din instituțiile religioase. Se introduce un control specializat și restrictiv asupra culturii românești, prin înființarea instituției cenzurii în anul 1949, care va exercita o presiune și represiune susținute, exercitate asupra multor publicații și scriitori.

Centralismul politic și economic este dublat de cel administrativ, prin înlăturarea, în 1950, a vechii împărțiri teritoriale a României, experimentată timp de un secol, și înlocuirea ei cu regiuni și raioane administrativ-teritoriale. Raionarea țării, realizată după modelul sovietic, era justificată de către guvernarea comunistă prin necesitatea „înlăturării separării artificiale dintre centrele agricole și cele industriale”, în realitate ea urmărind introducerea unui control direct și centralizat al puterii politice la nivel local, unde, din 1950, au fost înființate primele *sfaturi populare*, abilitate cu conducerea activităților economice, sociale și culturale locale.

Fundamentată pe un sistem de reglementare normativă excesiv de restrictivă și coercitivă, ordinea publică și constituțională socialistă trebuia menținută și apărută de un ansamblu de instituții și organisme specializate, menite să asigure conformarea totală și necondiționată a tuturor cetățenilor față de modelul etico-

juridic socialist. Inspirându-se din modelul sovietic de represiune, regimul comunist din România înființează, în 1948, *organele de securitate*, care se vor transforma într-o adevărată poliție politică, reprimând cu brutalitate cele mai neînsemnate acte și fapte ale unor indivizi, considerate ca periculoase și dușmănoase față de orânduirea socialistă. Tot în 1949 este desființată vechea poliție și înlocuită cu *miliția populară*, care se va implica activ în procesul colectivizării forțate și în arestarea multor indivizi nevinovați, cărora li s-au înscenat procese judiciare, încheiate cu ani grei de detenție. Preocuparea pentru crearea unei „justiții populare”, menită să apere ordinea socialistă, se concretizează prin adoptarea noilor legi de organizare judecătorească și a procuraturii civile și militare din 1952, care au înlocuit vechea structură tradițională a justiției și parchetului. Ele au condus la transformarea treptată a puterii judecătorești într-o anexă a politicului și executivului, prin introducerea unor prevederi neconstituționale, care limitau sensibil dreptul individului la apărare, la administrare de probe sau la publicitatea procesului judiciar.

Această primă constituție a „legitimă” juridic trecerea României spre un regim politic întemeiat pe *monopartidism* și *autoritarism statal* și spre o economie supercentralizată și dirijată, constituindu-se ca principalul „temei” juridic și politic al legilor de *naționalizare* în domeniul industrial, bancar, minier, de transport și asigurări din 11 iunie 1948 (Legea nr. 119 din 1948), urmate de cele privind naționalizarea căilor ferate particulare, cinematografeiei, farmaciilor, instituțiilor sanitare particulare și imobilelor de locuit particulare.

În agricultură, au fost promulgate o serie de acte normative privind înființarea de gospodării agricole colective (GAC) la sate, ceea ce a condus la schimbarea radicală a tipului și regimului de proprietate în agricultură, conducând, practic, la anularea reformei agrare din 1945 și la depozedarea, prin forță și intimidare, a țăranimii de pământ. Consecința negativă a procesului de cooperativizare forțată a agriculturii a fost aceea că, în 1989, sectorul socialist de stat în agricultură reprezenta 90,7% din suprafața agricolă a țării, România fiind singurul stat socialist în care s-a aplicat aproape integral politica partidului comunist de trecere abuzivă a pământului în proprietatea statului.

În sfârșit, în domeniul politicii penale, această constituție a stat la baza promulgării Codului penal socialist din 1949, ce va conduce la o veritabilă „inflație penală”, care va deveni preambulul marilor abuzuri și nedreptăți flagrante comise de regimul comunist în perioada „obsedantului deceniu” al anilor ’50–’60.

3. CONSTITUȚIA DIN 1952 ȘI DEZVOLTAREA CENTRALIZATĂ A STATULUI ȘI ECONOMIEI NAȚIONALE

Cea de-a doua constituție socialistă, elaborată în 1952, stabilea baza politică a noii orânduirii (Constituția Republicii Populare Române, 1952), prin realizarea „alianței dintre clasa muncitoare cu țăranimea muncitoare”, dar în care rolul

conducător revine clasei muncitoare, în frunte cu Partidul Muncitoresc Român, considerat „forța conducătoare a organizațiilor celor ce muncesc, cât și a organelor și instituțiilor de stat”. Ea stipula o serie de principii considerate „revoluționare”, preluate din Constituția din 1948, privind *unitatea puterii de stat, centralismul democratic, planificarea națională, legalitatea populară*, considerând însă eronat că România „s-a născut și s-a întărit ca rezultat al eliberării țării de către forțele armate ale URSS de sub jugul fascismului și de sub dominația capitalistă ca rezultat al doborârii puterii moșierilor și capitaliștilor de către masele populare de la orașe și sate” și că „prietenia și alianța” cu această țară asigură „independența, suveranitatea de stat, dezvoltarea și înflorirea Republicii Populare Române”. Prin actul constituțional din 1952, *statul comunist* devine *principalul instrument de realizare a dictaturii* proletariatului, întrucât planifică economia națională, realizează industrializarea socialistă, transformarea socialistă a agriculturii, deținând *monopolul* sistemului bancar și de credite, al întreprinderilor și instituțiilor de stat, industriale, agricole și comerciale, precum și al învățământului public de toate gradele, asigurând, totodată, dezvoltarea culturii poporului român și a minorităților naționale.

Ca o „noutate”, dar și o „inovație”, actul din 1952 nu mai vorbește de guvern, ci de *Consiliul de Miniștri*, considerat a fi „organ executiv și de dispoziție”, în care președintele lui este și șeful guvernului, iar miniștrii nu mai răspundea pentru actele lor. Ea legitima noua împărțire teritorială administrativă a României (începută în 1950), stabilind ca unități teritoriale: regiunile, raioanele, orașele și comunele¹. În materie judecătorească, sunt prevăzute să funcționeze două tipuri de instanțe: *ordinare* (tribunale populare, regionale și Tribunalul suprem) și *speciale* (militare), organizate după criteriul circumscripțiilor militare (de mari unități și de regiuni militare), cu largi competențe de a judeca faptele comise atât de militari, cât și de civili. De asemenea, inamovibilitatea judecătorilor este înlocuită cu *eligibilitatea* acestora și chiar cu *numirea* lor (în cazul instanțelor speciale). În sfârșit, constituantul din 1952 preia și încorporează experiența sovietică în materie de represiune penală, prin înființarea instituției *procuraturii*, bazată pe unitatea și stricta centralizare a unităților din teritoriu și independența lor totală față de alte organe, asigurând „supravegherea legalității socialiste”.

În domeniul economic, în urma „deplinei și definitive” naționalizări a relațiilor socialiste în economia de stat, România va fi una dintre puținele țări socialiste în care *etatismul* va deveni principiul suprem de organizare, conducere și planificare economică, chiar dacă se recunoștea existența unui „sector” al micii producții de mărfuri, care includea gospodăriile țărănești particulare mici și mijlocii și atelierele meșteșugărești care nu exploatau munca altora. Însă, treptat, statul comunist va adopta o serie de măsuri legislative pentru limitarea și îngrădirea

¹ Cele 16 regiuni erau: Bacău, Baia Mare, București, Cluj, Constanța, Craiova, Galați, Hunedoara, Iași, Oradea, Pitești, Ploiești, Stalin (Brașov) și Regiunea Autonomă Maghiară.

acestui sector, care vor conduce la lichidarea treptată a acestor gospodării, de cele mai multe ori prin presiuni coercitive și punitive adoptate contra țăranilor ne colectivizați² (Gheorghiu-Dej, 1962: 206–207). Acest proces se va încheia, practic, în 1962, când, cu excepția unor zone și gospodării țărănești din zonele de deal și munte, întreaga agricultură va deveni de stat și cooperatistă.

4. „LIBERALIZARE” ȘI MONOPARTIDISM SUB IMPERIUL CONSTITUȚIEI DIN 1965

Analiza evoluției istorice a perioadei dintre 1945 și 1989 relevă faptul că România s-a aflat în etapa consolidării bazei economice a socialismului și de generalizare a relațiilor sociale socialiste în toate sferele și domeniile de activitate, așa cum stabilea Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, și conserva juridic Constituția României Socialiste din august 1965. Din perspectivă sociologică însă, perioada se caracterizează prin existența unei „presiuni normative excesive, susținute de mecanismul forței, fricii și manipulării, care au obligat indivizii să adopte conduite și acțiuni hiperconformiste, cărora le lipsea o conștiință colectivă comună” (Rădulescu, 1994: 59). Aceasta s-a tradus prin „existența unei integrări sociale formale, conformiste (...) generând o tendință de uniformizare a conduitelor și slabă diferențiere socială, scopul divizării muncii fiind omogenizarea socială” (*ibidem*). Lipsa de individualizare a acțiunilor, generată de incapacitatea indivizilor de a internaliza valorile ideologiei socialiste, a condus la un „blocaj al inițiativei și al creativității individuale și la un nivel scăzut al aspirațiilor”, marea majoritate a indivizilor acceptând „beneficiile” societății socialiste, însă cu prețul diminuării sensibile a drepturilor și libertăților lor fundamentale.

Desigur, nu se pot ignora o serie de realizări importante ale regimului comunist, care, în perioada analizată, se putea „lăuda” cu unele dintre ele, cum ar fi: construcția marilor hidrocentrale și lacuri de acumulare de la Porțile de Fier, Vidraru și Voineasa, realizarea Transfăgărășanului și a Canalului Dunăre – Marea Neagră, prima autostradă București – Pitești, modernizarea și reconfigurarea litoralului românesc, construcția metroului din București. Pe plan social-economic este perioada industrializării și urbanizării României, când sute de mii de oameni au migrat spre orașe, obținând locuințe la blocuri din proprietatea statului, beneficiind de locuri de muncă, învățământ gratuit și asistență medicală din partea statului, creșe și grădinițe pentru copii, concedii și vacanțe în diverse stațiuni prin bilete de sindicat, premii și recompense bănești cu diverse ocazii festive etc., toate acestea păstrându-se în „memoria colectivă” a celor care au trăit în acea perioadă.

² În acest sens, la ședința festivă MAN din martie 1962, însuși conducătorul de atunci al partidului și statului comunist, Gh. Gheorghiu-Dej, recunoștea că: „În numele luptei împotriva chiaburilor, peste 80 000 de țărani, în majoritatea lor țărani muncitori, au fost trimiși în judecată, dintre ei peste 30 000 au fost judecați în procese publice, ceea ce a creat o mare frământare în masa de țărani, aduși să asiste la aceste înscenări infame”.

Puțini au realizat însă faptul că, pe măsura trecerii anilor, regimul devenea tot mai atotputernic și constrângător și că, treptat, își epuiza resursele economice și financiare, apelând tot mai des la arma propagandei și ideologiei socialiste pentru a educa și mobiliza cetățeni.

În pofida succeselor obținute în domeniul dezvoltării economice și sociale, regimul comunist nu a renunțat niciodată la utilizarea elementului normativ coercitiv și la setul de măsuri constrângătoare de guvernare în toată perioada celor aproximativ douăzeci și cinci de ani (din perioada 1965–1989), urmărindu-se constant monopolizarea puterii politice de către un singur partid (Partidul Comunist) și aservirea cvasitotală a indivizilor față de acesta. Fundamentându-se pe o structură economică și politică centralizată, în care întreaga avuție națională a devenit proprietate de stat socializată (și, parțial, cooperatistă), „statul și partidul comunist s-au întrepătruns în substanță, fuzionând, în cele din urmă, într-un aparat unic al puterii, care exprima numai voința partidului ridicată la rang de lege” (Banciu, 1996: 244) și în care ideologia și doctrina marxistă devine singura și adevărata „religie de stat”, subordonată însă politicii partidului comunist.

Dacă în faza de început a construcției socialismului în România paradigma normativă a fost dominantă, urmărind lichidarea brutală, prin represiune și constrângere fizică și morală, a oponentilor regimului, în următoarea perioadă de evoluție a socialismului „multilateral dezvoltat” represiunea brutală a fost înlocuită cu una ceva mai moderată și tolerantă, deși, paradoxal, controlul atotcuprinzător al partidului și statului socialist s-a extins (în ciuda aparențelor de liberalizare a regimului) asupra tuturor instituțiilor publice, organizațiilor sindicale și obștești, școlilor, universităților, mijloacelor de comunicare în masă, liberei circulații a persoanelor și a contactelor cu străinătatea.

Din perspectiva cronologiei istorice, în această ultimă perioadă s-au succedat o serie de evenimente importante în evoluția societății și a statului român, care și-au pus amprenta asupra acestora. Astfel, după dispariția „oarecum neașteptată” a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (în martie 1965) a apărut un „vid politic” și chiar de „putere” în ceea ce privește eventualul succesor la conducerea Partidului Comunist (care se numea încă Partidul Muncitoresc Român), de care a profitat Nicolae Ceaușescu, care, în urma unor abile manevre de culise, reușește să se impună și să fie ales ca secretar general al PCR la Congresul partidului (devenit și rebotezat „comunist”) din luna iulie 1965.

La acest congres, noul lider comunist a adus o serie de critici activității politico-ideologice desfășurate în perioada anterioară, amintind, între altele, și o serie de discipline, între care cibernetica, genetica și *sociologia*, despre ultima chiar afirmând că a fost considerată pe nedrept o știință burgheză, neînțelegându-se și chiar negându-se însemnătatea ei ca știință socială, precum și rolul ei în societatea socialistă.

Fiind rostite de la tribuna celui mai înalt for al partidului și având, în spate, autoritatea liderului comunist, remarcile acestuia cu privire la sociologie au marcat

atât teoretic, cât și instituțional, *renașterea* sau *relansarea* sociologiei în România, după decapitarea ei, fizică și instituțională, produsă odată cu instaurarea regimului comunist în România, în 1948.

Conștient de faptul că toate aceste „surogate” de destindere și liberalizare ale regimului, inclusiv în domeniul științelor sociale și politice, nu-i garantau pe termen lung acapararea puterii în stat, noul secretar al partidului reușește, în mod inteligent și abil, să se impună în fața forului legislativ al României prin elaborarea, în august 1965³ (Banciu, 2001: 348–349), a unei noi constituții, denumită „socialistă”, în urma căreia România era proclamată „*republică socialistă*”. Potrivit acesteia, România era proclamată „Republică Socialistă”, considerându-se că dispune de o economie socialistă generalizată și de relații de producție socialiste dominante în toate domeniile vieții sociale, orânduirea socialistă reușind să se impună în mod „deplin și definitiv”. Acest lucru asigura, în viziunea constituantului de la 1965, „suveranitatea, independența și unitatea” statului român, al cărui teritoriu devenea din nou, *după o lungă omisiune* (1948–1965), „inalienabil și indivizibil”.

În ceea ce privește depozitarul puterii de stat, actul constituțional din 1965 preia dispozițiile celor anterioare lui, considerând că aceasta aparține „poporului, liber și stăpân pe soarta sa”, definind structura socială a societății, ca incluzând „clasa muncitoare – clasă conducătoare în societate, țărâtimea, intelectualitatea, celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate”. Constituția stipula, fără echivoc, că „puterea poporului se întemeiază pe alianța muncitorească-țărmnească”, sintagmă ce ulterior va suferi modificări sensibile, devenind „democrație muncitorească-revoluționară”, în condițiile în care se lansase deja conceptul de „omogenizare socială”, referitor la dispariția și nivelarea deosebirilor dintre diferitele clase și categorii sociale din societatea românească.

Spre deosebire de Constituțiile socialiste anterioare, cea din 1965 consacră și fundamentează cel mai pregnant *monopolul politic* al unei singure și unice formațiuni politice, reprezentată de partidul comunist, caracterizat ca fiind „cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare”. El este „forța politică conducătoare a întregii societăți”, îndeplinind „rolul conducător în toate domeniile construcției socialiste” și îndrumând „activitatea organizațiilor de masă și obștești, precum și a organelor de stat”. Iar principalul instrument de transpunere și realizare în practică a politicii partidului comunist este *statul socialist*, care, conform dispozițiilor constituționale, organizează, planifică și conduce economia națională, apără și dezvoltă proprietatea socialistă, asigură condițiile pentru dezvoltarea învățământului, științei și culturii, apără legalitatea socialistă și ordinea de drept, organizează apărarea țării și dezvoltarea forțelor armate.

Constituția din 1965 a păstrat în linii mari aceeași structură, organizare și funcționare a organelor statului, existente și în constituțiile anterioare: organele supreme ale puterii de stat (Marea Adunare Națională și Consiliul de Stat),

³ Conform cu specialiștii dreptului constituțional, așezământul din 1965 a cunoscut, până în 1989, nu mai puțin de zece modificări majore.

organele centrale ale administrației de stat (Consiliul de Miniștri), organele locale ale puterii de stat (Sfaturile populare) și organele locale ale administrației de stat (Comitetele executive ale Sfaturilor populare), organele judecătorești (judecătorii, tribunale și tribunale militare) și organele procuraturii (subordonate ierarhic Procuraturii Generale). Nerecunoscând nici de această dată principiul separației puterilor statului, actul fundamental din 1965 nu a reușit să încorporeze niciuna dintre tradițiile constituționale românești în materie de legislație și aplicare a acestora în funcție de organele și instituțiile desemnate legal și legitim să o facă. Astfel, deși Marea Adunare Națională era considerată „unicul organ legiuitor”, care adoptă legi și hotărâri privind întreaga viață economică, politică, socială și culturală a țării, această prevedere era pur formală, întrucât activitatea de elaborare a legilor va fi preluată de către *Consiliul de Stat*, „organ suprem al puterii de stat, cu activitate permanentă”.

Acest nou organism putea „emite decrete și adopta hotărâri”, ce reprezentau în realitate norme cu *putere de lege*, care, deși erau supuse dezbaterii și aprobării forului legislativ suprem, vor conduce, practic, la guvernarea țării prin decrete. În schimb, în calitate de organ al administrației de stat, Consiliul de Miniștri exercita conducerea generală a activității executive, pe întreg teritoriul țării, putând adopta „hotărâri pe baza și în vederea executării legilor”, ceea ce-i va conferi acestui organism largi posibilități de imixtiune în materie legislativă și de aplicare a dispozițiilor normative. Mai mult, în practica legislativă românească din perioada totalitarismului se va introduce o „inovație” politico-juridică, în sensul că unele dintre cele mai importante acte normative vor îmbrăca o dublă titulatură: *hotărâri ale Consiliului de Miniștri și ale Comitetului Politic Executiv al Partidului Comunist*. Aceleași „inovații” se vor regăsi și în privința actelor normative și de administrare elaborate la nivel local, unde sfaturile populare și comitetele lor executive emiteau și aplicau „hotărâri” și „decizii” sub directă îndrumare și controlul organizațiilor și comitetelor de partid. În privința organizării sistemului judiciar nu s-au produs modificări esențiale față de cele existente în actul fundamental din 1952, cu excepția faptului că s-a prevăzut posibilitatea exercitării dreptului individului lezat printr-un act ilegal al unui organ de stat de a cere organelor judecătorești anularea actului și repararea prejudiciului produs, *redeschizându-se astfel calea contenciosului administrativ* (Legea nr. 1/1967).

Considerând că în România socialismul a învins „definitiv”, prin actul constituțional din 1965 economia națională era definită ca fiind *socialistă*, bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, proprietate ce îmbrăca fie forma *proprietății de stat* (incluzând bunurile ce aparțin întregului popor), fie a celei *cooperatiste* (incluzând bunurile ce aparțineau fiecărei organizații cooperatiste). În consecință, „exploatarea omului de către om a fost pentru totdeauna desființată”, realizându-se principiul socialist al repartiției după „cantitatea și calitatea muncii”, principiu care n-a devenit niciodată real în condițiile existenței monopolului de stat, care l-a făcut pe individ să fie dependent

total de un singur patron (statul socialist), față de care trebuia să arate supunere necondiționată în schimbul protecției și siguranței economice de care avea nevoie. În condițiile preponderenței sectorului și proprietății socialiste, era totuși ocrotit dreptul de proprietate personală, legea enumerând însă *limitativ* bunurile ce pot constitui obiect al acestui drept: „veniturile și economiile provenite din muncă, casa de locuit, gospodăria de lângă ea și terenul pe care ele se află, precum și bunurile de uz și confort personal”. În afară de această referire generală privind dreptul de proprietate personală, legiuitorul de la 1965 introduce două dispoziții speciale privind exercitarea acestui drept în cazul țăranilor cooperatori și al țăranilor cu gospodării individuale care nu au fost cooperativizați din diverse motive. Astfel, „casa de locuit și construcțiile gospodărești anexe, terenul pe care acestea se află, precum și, potrivit statutului cooperativelor de producție, animalele de producție și inventarul agricol mărunt, constituie proprietatea personală a țăranilor cooperatori”, care pot deține cu titlu de folosință și un lot de pământ aflat în proprietatea cooperatistă. În schimb, țăranii care nu s-au putut asocia în cooperativele agricole de producție (gospodării situate, de regulă, în zonele de deal și munte) dețin proprietatea asupra „pământului pe care îl lucrează ei înșiși și familiile lor, asupra animalelor de muncă și producție”. În felul acesta, s-au creat, în mod artificial, în agricultura românească, *două tipuri de drepturi și regimuri de proprietate*, unul reglementat de normele *dreptului cooperatist-agrар* și altul de normele *dreptului civil și funciar*, cu consecințe în privința eficienței și raționalității muncii în agricultura cooperatistă și individuală.

Constituția din 1965 a supralicitat rolul dreptului și legislației ca instrument de modelare și transformare a realității sociale, însă atribuindu-le o funcție pur instrumentală în vederea menținerii și consolidării regimului socialist și asigurării *subordonării necondiționate* a indivizilor față de partidul și statul socialist. Transpusă în practică, această concepție s-a dovedit utopică și deficitară, concretizându-se într-o adevărată „inflație” legislativă ce a caracterizat însuși acest așezământ constituțional, care, în 1965–1989, a cunoscut *zece modificări importante și șase republicări*, depășind astfel toate celelalte legi fundamentale ale României din 1859 până în 1965⁴ (Banciu, *ed. cit.*: 234).

Perioada de după 1965 și până în 1989 este dominată de încercarea de restabilire și reabilitare a *comunismului național*, Constituția din 1965 nemaiacordând

⁴ Modificarea cea mai spectaculoasă a Constituției se produce în martie 1974, când se introduce funcția de *președinte* al republicii, care cumulează o multitudine de atribuții transferate de la forul legislativ suprem și de la cel administrativ central. Deși era ales de Marea Adunare Națională, președintele republicii devenea „șeful statului și reprezintă puterea de stat în relațiile interne și internaționale ale Republicii Socialiste Române”. El este, totodată, comandantul suprem al forțelor armate, președintele Consiliului de Stat, fiind singurul în măsură să stabilească măsurile de importanță deosebită ce privesc interesele supreme ale țării. Președintele țării prezidează chiar ședințele Consiliului de Miniștri (atunci când apare necesar), având dreptul de a numi și revoca (la propunerea primului-ministru) viceprim-miniștrii, miniștrii și președinții altor organe ale administrației de stat, precum și membrii Tribunalului Suprem. În vederea realizării acestor atribuții, președintele putea emite norme cu putere de lege sub formă de *decrete prezidențiale* și *decizii*.

importanță URSS ca „frate eliberator”, așa cum procedaseră constituțiile anterioare din 1948 și 1952, numele țării fiind relatinizat (din *România* în *România*), istoria națională dobândind o pondere importantă atât în învățământul general, cât și în cel superior, fiind modificate sensibil planurile și programele școlare în direcția creșterii interesului pentru această disciplină⁵.

Marea majoritate a populației nu a perceput atunci faptul că, deși acest așezământ constituțional recunoștea formal existența și chiar „garantarea” principalelor drepturi și libertăți cetățenilor, în practică, realizarea lor a fost sensibil diminuată printr-o serie de „inovații” legislative și chiar politico-ideologice. Ele s-au transpus, în practică, printr-o suprasolicitare a mecanismelor normative de reglementare, legislația devenind principalul instrument de modelare și transformare a realităților sociale și a comportamentelor individuale, în ideea menținerii și consolidării regimului comunist și asigurarea subordonării necondiționate a indivizilor la cerințele sistemului.

Cu toate acestea, suprasolicitarea mecanismelor restrictive și coercitive în „educația civică” a oamenilor nu s-a derulat liniar și brusc, ea incluzând atât momente de „liberalizare” aparentă, cât și momente de „închidere” și îngustare a libertăților individuale. Astfel, urmând prioritar stabilitatea căsătoriei și familiei, precum și stimularea natalității în vederea creșterii demografice a României, în anul 1966 sunt adoptate două acte normative care încălcau flagrant sfera vieții private a indivizilor. Primul se referea la interzicerea întreruperii cursului sarcinii și provocarea ilegală a avortului, interdicția de a deține instrumente sau materiale avortive, precum și omisiunea de a anunța efectuarea avortului, toate acestea fiind considerate infracțiuni și sancționate cu pedepse cu închisoarea extrem de dure. Dincolo de faptul că aceste măsuri draconice au reprezentat imixtiunea brutală a statului în viața privată a indivizilor și o formă de violență (i)legală a statului față de femei, ele au condus la creșterea „artificială” a fenomenului de infracționalitate, prin arestarea și detenția a mii de femei care au încercat să-și facă sau au fost bănuite că și-au făcut avort, precum și prin decesul multora dintre ele care au încercat prin mijloace empirice să avorteze. În această privință nu există date precise privind numărul total al femeilor sancționate cu ani de închisoare și nici cel al celor decedate în urma avorturilor, unele studii făcute după 1989 (până atunci statistica delictelor și a persoanelor condamnate era strict secretă) estimează că în jur de câteva zeci de mii de femei au fost victime ale acestor măsuri (abrogate după 1989). Însă, efectul „secundar” sau „pervers” al acestor măsuri draconice a fost apariția „artificială” a așa-numiților „decreței”, adică a copiilor născuți în urma aplicării Decretului 770/1966, care vor crea o presiune demografică în anii următori asupra instituțiilor de ocrotire a copiilor, generând fenomenul de „instituționalizare” a copiilor, care a necesitat o rezolvare legislativă după anii '70, fenomen care continuă să ridice probleme și în prezent.

⁵ În 1967 este editată revista *Magazin istoric*, în 1968 se creează Societatea de Științe Istorice, iar în 1972 se înființează Muzeul Național de Istorie.

Cea de-a doua măsură legislativă viza creșterea stabilității căsătoriei și familiei (Decret 779/1966), prin introducerea unor cerințe normative care limitau sensibil motivele invocate de soți pentru desfacerea căsătoriei prin divorț (de exemplu, căsătoria mai putea fi desfăcută doar dacă soțul suferea de alienație mintală cronică, a fost declarat mort prin hotărâre judecătorească sau a părăsit țara, a fost infidel sub forma adulterului etc.). Pentru a ilustra ridicolul acestei măsuri, o analiză statistică a numărului de divorțuri din anul următor (1967) atestă că el a cunoscut o scădere de la câteva zeci de mii, cu un an înainte, la sub o sută în anul următor, pentru ca ulterior, treptat, să atingă din nou cotele anterioare, dovadă că măsurile juridice nu sunt eficiente în cazul comportamentelor ce privesc viața familială și privată a indivizilor. Efectele negative ale acestor măsuri profamiliste se vor concretiza, ulterior, în „etichetarea” multor persoane ca „neintegrate” sau „indezirabile” și chiar „deviante”, în special a celor necăsătorite sau căsătorite, dar fără copii, precum și a celor divorțate, introducându-se criterii morale și politico-ideologice de remunerare și promovare a indivizilor, fără să se aibă în vedere competența, profesionalismul sau meritul lor.

Cu toate acestea, urmează o perioadă de „relativă destindere” și „aparentă liberalizare” a regimului comunist, concretizată în posibilitatea acordată cetățenilor de a utiliza credite în vederea cumpărării sau construirii de locuințe proprietate personală, în unele cazuri intervenind chiar statul pentru a facilita construcția de locuințe, măsuri de care au beneficiat categorii largi de populație, stabilite în marile orașe în urma proceselor de industrializare și urbanizare a țării. Prin politica de „repartizare armonioasă” a zonelor țării și a planificării economice centralizate au fost create numeroase întreprinderi și locuri de muncă, ceea ce a permis multor categorii sociale să aibă sentimentul siguranței economice, prin obținerea unor venituri sigure, capabile să le permită să ducă un trai relativ decent. Tot atunci, statul a permis să funcționeze o serie de ateliere meșteșugărești particulare, precum și magazine și restaurante cu mandatarîi particulari, care s-au bucurat de audiență în rândul cetățenilor, pentru ca, după câțiva ani, să fie desființate brusc, sub pretextul obținerii unor venituri necuvenite sau ilicite.

Anul 1968 marchează, în opinia multor istorici, sociologi și politologi, momentul de „vârf” în ceea ce privește măsurile de „liberalizare” a regimului comunist din România, care debutează cu Plenara CC al PCR din aprilie 1968, când, în urma dezvăluirii și condamnării publice a abuzurilor comise de organele de securitate, procuratură și justiție în perioada anterioară, acestea sunt puse sub controlul partidului comunist. De altfel, cu un an înainte (1967) au fost „demascate” o serie de abuzuri și încălcări ale drepturilor individuale de către organele administrației de stat, fiind introduse o serie de garanții legislative pentru ca astfel de abuzuri să nu mai poată fi comise în viitor, iar cetățenii să poată recupera pe cale judiciară prejudiciile suferite (legea contenciosului administrativ). Tot în anul 1968 se modifică organizarea administrativă teritorială a României, înlocuindu-se regiunile și raioanele cu *județe*, care includeau municipii, orașe și comune (cu acest

prilej a fost desființată Regiunea Autonomă Maghiară, ea fiind împărțită în trei județe: Harghita, Covasna, Mureș).

Partidul comunist profită de prilejul invadării Cehoslovaciei (în august 1968, de către trupele Tratatului de la Varșovia), invazie la care România nu a participat, recurgând la coarda sensibilă a sentimentului național și inducând în rândul populației sentimente de solidaritate și adeziune față de partidul comunist și valorile socialismului. Acest val de entuziasm „național”, apărut pe fondul condamnării invaziei din Cehoslovacia de către chiar liderul conducător al partidului, s-a concretizat în zeci de mii de cereri de adeziune și primire în rândurile partidului a multor oameni, inclusiv intelectuali de valoare, precum și la constituirea, organizarea și funcționarea pe teritoriul României a gărzilor patriotice, ca element de rezistență în fața unei posibile invazii. În același timp, în mod paradoxal, se înăspreau și măsurile represive împotriva celor care încălcau secretul de stat (prin legea privind apărarea secretului de stat, din decembrie 1969) și promulgarea (la 1 ianuarie 1969) a noului Cod penal al României, care reflectă concepția filosofică și penală marxist-socialistă privind supraprotecția socială a statului și instituțiilor acestuia, în detrimentul apărării și garantării drepturilor și libertăților indivizilor.

Prin acest Cod, faptele antisociale erau incriminate și sancționate în funcție de „periculozitatea” lor socială și politică, fiind *protejate în mod special valorile și relațiile sociale socialiste*, cum ar fi: patria, statul, partidul, poporul, proprietatea de stat și cooperatistă, în timp ce viața, persoana, demnitatea, integritatea, sănătatea și proprietatea individului erau trecute pe plan secundar. Astfel, la loc de frunte, ca periculozitate și gravitate penală, erau incriminate infracțiunile contra securității statului, cum ar fi: trădarea, inclusiv cea produsă prin ajutarea inamicului sau transmiterea de secrete, spionajul, atentatul care pune în pericol securitatea statului, acțiunile dușmănoase contra statului, subminarea puterii de stat, actele de diversiune, sabotajul și complotul; ele se pedepseau cu moartea și confiscarea totală a averii sau cu închisoare pentru 25 de ani. De asemenea, o serie de fapte și comportamente care nu se încadrau în „modelul socialist” de muncă și viață, cum erau: cerșetoria, prostituția, vagabondajul, parazitismul etc., considerate străine esenței socialismului, erau sancționate destul de sever, în timp ce altele, precum fraudă, mită, corupția, abuzul și neglijența în serviciu, erau sancționate destul de blând.

Momentul de cotitură, care a marcat încheierea perioadei de „liberalizare” și „deschidere” aparentă a regimului comunist din România este considerat anul 1971, an în care, deși popularitatea liderului conducător al partidului era la apogeu, datorită politicii naționale și de independență față de Uniunea Sovietică, s-a produs vizita acestuia în China și Coreea de Nord, unde a fost impresionat de manifestările triumfaliste și grandioase ale populației față de conducerea comunistă din aceste țări. Reîntors în țară, liderul comuniștilor români a lansat și propagat vestitele „teze din iunie 1971”, care conțineau, *in statu nascendi*, „germenii” cultului personalității. Ele au fost considerate „drept o minirevoluție culturală, o parodie a

revoluției culturale chineze și au creat un șoc puternic și demoralizare în rândul intelectualilor” (Zamfir, Filipescu (coord.), ed. cit.: 75), marcând, de fapt, politica de închidere a regimului comunist și începutul perioadei cultului personalității. În noiembrie 1971, este adoptat *Codul normelor muncii și vieții comuniștilor, al eticii și echității socialiste*, prin care se redefinea profilul moral și spiritual al „omului nou”, constructor conștient al societății socialiste multilateral dezvoltate. Acest profil a creat un clivaj între membrii de partid și restul indivizilor societății, primii devenind automat „cetățenii cei mai avansați și conștienți ai societății”, cu înalte calități morale, profesionale, politice și ideologice, iar restul populației un fel de cetățeni de „mâna a doua”.

„Inflația” legislativă din perioada analizată s-a extins în aproape toate domeniile vieții publice și private, puterea comunistă utilizând paradigma normativă ca o modalitate principală de impunere a dominației și controlului statului și partidului asupra indivizilor și un instrument de aplicare diferențiată a justiției și dreptății sociale. Astfel, printr-o serie de acte normative, este reglementată organizarea și disciplina muncii în unitățile socialiste de stat, precum și organizarea muncii în agricultură, fiind stabilite *criterii discriminatorii privind încadrarea și promovarea în muncă a personalului din unitățile socialiste de stat*. În vederea asigurării adeziunii „voluntare” a indivizilor încadrați în muncă față de statul socialist, în 1975 este legiferată depunerea jurământului de credință și devotament față de patrie, care a condus, practic, la „înregimentarea” majorității cetățenilor față de instituțiile totalitare. Limitarea treptată a libertății contractuale a indivizilor este dublată de îngustarea posibilităților libere de exprimare în presă, care este strict reglementată și controlată politic, fiind, totodată, diminuate și înlăturate oportunitățile de utilizare a mașinilor de scris sau multiplicat de către persoanele particulare.

Urmărind în mod consecvent distrugerea unor valori ce țineau de viața, demnitatea și, mai ales, proprietatea individului, regimul totalitar a abandonat treptat orice tradiție sau principiu constituțional înscris inițial în actul fundamental de organizare și guvernare a statului. În acest sens, au fost adoptate o serie de legi de „sistematizare teritorială” a localităților urbane și rurale, prin care, în cazul înstrăinării construcțiilor imobiliare pe diverse căi, terenul aferent acestora trecea în proprietatea statului (este adevărat, în schimbul unei despăgubiri modice), ceea ce a construit o serioasă „dezmembrare” legală a dreptului de patrimoniu. Mai mult, transpunerea în practică a ideilor megalomane ale liderului conducător se va concretiza în acțiunile de demolare și translatare a unor cartiere întregi de locuințe din zona Uranus – Dealul Spirii, pe locul lor (inclusiv al unor biserici și lăcașuri de cult) fiind construită clădirea megalitică cunoscută drept Casa Poporului. Lezarea dreptului de proprietate personală și intelectuală este extinsă normativ și asupra persoanelor care doreau să emigreze definitiv din țară, acestea fiind obligate să-și cedeze locuințele proprietate personală în favoarea statului, în schimbul unor despăgubiri bănești pur simbolice (iar în cazul plecării „frauduloase” în străinătate

și refuzului de înapoiere în țară, locuințele treceau în proprietatea statului), fiind chiar obligate la plata creanțelor datorate unor unități de învățământ și la restituirea cheltuielilor suportate de stat cu școlarizarea lor. Printr-un alt act normativ se stipula faptul că o familie nu mai putea deține în proprietate personală decât o *singură locuință* și o *singură casă de odihnă*, iar în cazul dobândirii pe orice cale legală (moștenire, cumpărare, donație etc.) a unei a doua locuințe (sau case de odihnă), ea era obligată să înstrăineze sau să renunțe la una din ele într-un anumit termen reglementat normativ.

Confruntat, începând cu anii '80, cu o lipsă și, apoi, *criză de produse alimentare*, energie electrică, termică, gaze naturale și alți combustibili, regimul comunist adoptă măsuri de austeritate în aceste domenii, limitând, în primul rând, consumul particular și determinând deprecierea treptată a nivelului material și cultural al majorității indivizilor. Sunt elaborate, în acest sens, acte normative care stabilesc „științific” modalitatea de alimentație a populației, concomitent cu adoptarea unor măsuri referitoare la „întărirea autoconducerii și autoaprovizionării teritoriale și la asigurarea aprovizionării în bune condiții a populației cu pâine, făină și mălai”. În condițiile penuriei de combustibil necesar încălzirii locuințelor în timpul iernii sau preparării hranei, populația este „sfătuită” să-și pună o haină în plus sau să utilizeze „rațional” și „judicios” energia electrică și termică și să economisească benzina de la automobile. Raționalizarea unor alimente de strictă necesitate pentru populație a condus la apariția „cozilor” interminabile din fața magazinelor, luate cu asalt de așa-numiții „șoimi ai patriei”, reprezentați de persoane de vârste mici, nevoite să stea la aceste cozi ore întregi. Penuria alimentară este dublată de *penuria culturală*, programele de televiziune funcționând doar seara, aproximativ două ore, iar emisiunile erau dedicate, în principal, realităților din economie și vizitelor de lucru ale liderului partidului.

Preocupat de subordonarea totală a individului, statul socialist elaborează în continuare reglementări normative referitoare la autoconducerea și autofinanțarea unităților administrativ-teritoriale, obligând salariații să participe cu „părți sociale” la constituirea fondului de dezvoltare economică a întreprinderilor și să „accepte” diminuarea disimulată a veniturilor realizate din muncă sub forma „retribuirii în acord global și acord direct”. Chiar în ultimele sale momente, deși atât din interiorul țării (grevele și mișcările muncitorilor din Valea Jiului din 1977, mișcările muncitorești de la Brașov, din noiembrie 1987), cât și din exterior proveneau semnale suficient de elocvente privind iminenta prăbușire a sistemelor totalitare est-europene, regimul comunist din România nu a încercat să adopte nici cea mai elementară măsură normativă și politică capabilă să „satisfacă” cerințele alimentare și culturale ale populației, în condițiile în care exalta propagandistic „lichidarea” datoriilor externe și interzicerea creditării provenite din străinătate. Regimul a ignorat, astfel, existența și menținerea în rândul indivizilor a unei „memorii sociale”, care nu uită și sancționează, la un moment dat, greșelile și opresiunile sistemului. Însăși organizarea mitingului din 22 decembrie 1989, de

către fostul dictator, atestă lipsa de raționalitate și logică a sistemului totalitar, care, apelând iluzoriu la „tradițiile” festive și propagandistice cu care a fost obișnuit, a ignorat acumularea și agravarea tensiunilor și nemulțumirilor sociale generate de evenimentele de la Timișoara, pecetluindu-și astfel prăbușirea și dispariția.

5. PARTID-STAT SAU STAT-PARTID – ÎNTRE SUPRAPUNERE ȘI IDENTIFICARE

Evoluția vieții politice și constituționale între 1948 și 1989 permite identificarea a două perioade distincte: a) prima, marcată de *lichidarea brutală*, prin constrângere și represiune extrem de dure (proces, detenții, execuții, interdicții etc.), a instituțiilor și persoanelor legate de sistemul constituțional tradițional; b) cea de a doua, marcată de *tendința de evoluție spre un regim „relativ moderat și tolerant”*, în care represiunea directă și brutală este înlocuită de *controlul* atotcuprinzător al partidului și statului asupra instituțiilor publice, organizațiilor sindicale, școlilor, universităților, mijloacelor de comunicare în masă, liberei circulații a persoanelor și a contactelor cu străinătatea etc. Surprinzător, în ambele etape, cele două instituții politice, partidul și statul socialist, care au practicat o *politică inflexibilă și autoritară*, și-au justificat „legalitatea” măsurilor adoptate prin apelul la existența unor „principii” și „norme” constituționale, în vederea realizării „consensului” și „credibilității” maselor largi de cetățeni, ca și pe „entuziasmul” voluntarilor construcției socialiste.

În perioada 1948–1965, evoluția vieții politice a României se derulează sub imperiul celor două instituții democrat-populare, care au consfințit conținutul nou al orânduirii și puterii de stat în România, ca și principiile de organizare și funcționare a noilor instituții ale statului socialist. Prin acest act fundamental, partidul comunist devenea „forța politică conducătoare a clasei muncitoare”, pentru ca, ulterior, el să dobândească rolul de „forță politică conducătoare atât a organizațiilor celor ce muncesc, cât și a organelor și *instituțiilor de stat*”. Relevând rolul crescând al statului ca *instrument* principal al construcției socialismului, raporturile dintre partidul comunist și statul socialist devin raporturi *instituționalizate*, dar care nu au cunoscut o evoluție lină și uniformă, așa cum considera propaganda oficială, ci *contradictorie* și, uneori, *conflictuală*, datorită schimbării raporturilor de forțe și interese din interiorul celor două instituții politice. Practic, au existat și s-au manifestat două tendințe extreme care au caracterizat această evoluție: a) una de *separare* și delimitare a sferei și atribuțiilor celor două instituții, mergând până la desfășurarea unor activități paralele ale organelor de partid și de stat, și, în acest context, la „sustragerea” unor instituții ale statului de sub controlul partidului (cazul organelor de securitate și procuratură); b) alta de *substituire* a partidului cu statul în domeniul economic, social și cultural-științific, prin preluarea, de către unii membri ai partidului, a unor atribuții administrative ale statului, în virtutea realizării principiului „rolului conducător” al

partidului în societate. Ambele tendințe au generat profunde efecte negative în viața politică românească, care s-au manifestat prin încălcarea gravă a legalității și justiției sociale, proliferarea abuzului și arbitrariului în relațiile cu cetățenii și ignorarea drepturilor și libertăților lor fundamentale.

În schimb, în etapa „consolidării bazei economice a socialismului” și de „generalizare a relațiilor sociale socialiste”, marcată de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist și de adoptare a Constituției Republicii Socialiste România din 1965, viața politică dobândește „noi valențe și redimensionări”, pe măsură ce statul socialist nu mai este considerat o „dictatură a proletariatului”, ci un stat al „democrației muncitorești revoluționare”. Devenind „forța politică conducătoare a întregii societăți” și având „rolul conducător în toate domeniile construcției socialiste”, partidul comunist obține implicit, prin actul constituțional din 1965, *monopolul* conducerii politice, statul fiind însă considerat doar ca *instrumentul* de realizare în practică a politicii partidului. Acest lucru a generat o tendință de slăbire și diminuare treptată a atributelor și răspunderilor organelor și instituțiilor statului și o „preluare” a lor de către aparatul și funcționarii partidului, care se transformă treptat în „tehnicieni” și „administratori” ai unor probleme ce reveneau de drept în competența statului. Sesizându-se acest pericol al „tehnicizării” activității organelor de partid, treptat, este acreditată ideea că deținerea de către partidul comunist a rolului conducător în societate nu înseamnă implicit și asumarea de către acesta a *tuturor* funcțiilor de conducere, care sunt și rămân un atribut al întregului sistem politic. Pentru a marca faptul că „organele statului nu sunt cu nimic inferioare organelor de partid”, propaganda oficială s-a străduit să combată teza existenței unui *stat subordonat și tutelat de partid*, lipsit de inițiativă și răspundere în îndeplinirea liniei politice a partidului. Statul nu este și nu poate fi doar un instrument în construirea vieții socialiste, ci este „organizatorul viu și responsabil al vieții sociale”. El semnifică, pe de o parte, „puterea” societății (ca reprezentant suprem al puterii poporului), iar pe de altă parte este „organizatorul” responsabil al vieții sociale și „administratorul” general al avuției naționale a societății. În consecință, statul ca reprezentant suprem al puterii este singurul abilitat să adopte legi și decizii normative pentru toți cetățenii țării, care sunt obligați să le respecte și să le aplice în viața socială. După cum arată Lucio L. Radice, „regimul politico-ideologic al socialismului apare legat de fuziunea partidului cu statul și de proprietatea statală generalizată” (Radice, 1979: 37–39), fază în care întreaga societate devine subordonată ideologiei marxiste și politicii partidului și statului comunist.

Realitatea vieții politice din perioada regimului comunist relevă însă contrariul, în sensul că niciunul dintre aceste „deziderate” teoretice nu s-a putut realiza, întrucât evoluția conducerii de către partid și stat a societății nu a fost democratică, ci *monocratică*, în sensul că puterea a aparținut în întregime

partidului comunist, care, prin instrumentele sale (de stat), a reușit să-și asigure *hegemonia* și *autocrația* în societate. Mai mult, șeful statului (partidului) este și secretar general al partidului, el fiind singura *autoritate supremă* (și, implicit, inatacabilă), având adevărate puteri de conducere absolutistă. Din nefericire, atât în România, cât și în alte țări socialiste, au fost experimentate asemenea sisteme totalitare, ce au permis atât apariția, cât și ascensiunea unor personalități despotice în funcții supreme de conducere în aparatul de partid și de stat, care au știut să speculeze la maximum virtuțile „democrației” și „principiile” constituționale, pentru a-și păstra și întări puterea proprie și pentru a o exercita în mod abuziv și arbitrar.

6. ÎN LOC DE CONCLUZII

Chiar dacă evoluția regimului comunist în România a fost sinuoasă, inducând momente dure și brutale de conducere, dar și încercări de reformare a sistemului său, de „liberalizare” și diversificare a opțiunilor, rămân câteva trăsături esențiale ale perioadei 1948–1989, care definesc forma și conținutul acestuia, și anume: *monopolul partidului unic*, a cărui influență crește, devenind exclusivă în societate; „societatea închisă” de tip socialist a creat cadrul „gândirii captive”, obligată să accepte *ideologia oficială* a comunismului (socialismul reprezentând doar prima fază a acestuia); *distrugerea valorilor* ce țineau de libertatea umană și, mai ales, proprietatea individuală; *supralicitarea mecanismelor restrictive și coercitive* de reglementare a conduitelor indivizilor; îngrădirea drastică a posibilităților de exprimare liberă sau „îngăduirea” acesteia numai sub *controlul oficial* al autorităților de partid și statale.

Departa de a reprezenta un factor modelator al intereselor sociale și o modalitate de raționalizare a vieții sociale românești, legislația din timpul regimului comunist nu a reușit să fie o expresie a „voinței generale” și un factor de reglare normativă a drepturilor și libertăților fundamentale ale indivizilor, ci doar manifestarea unui *exercițiu de putere* a partidului și statului comunist. Contradicția evidentă dintre „forma” și „fondul” majorității actelor legislative, ca și iluzia potențailor vremii, că legea poate fi singura și unica soluție de „modelare” a realităților sociale, au condus, în cele din urmă, la incapacitatea factorului normativ de a rezolva problemele sociale fundamentale ale societății românești. Supralicitând ideea că prin legislație statul și partidul comunist trebuie să dețină supremația în societate și să realizeze supunerea necondiționată a indivizilor la cerințele sistemului, socialismul din România a eșuat, în final, atât ca proiect istoric de societate, cât și ca sistem politic și economic, deschizând calea aplicării unui nou proiect de dezvoltare, care se derulează în prezent, cu realizările și sincopile sale.

BIBLIOGRAFIE

1. Banciu, Angela (1996). *Istoria vieții constituționale în România (1866–1991)*, București: Șansa SRL.
2. Banciu, Angela (2001). *Istoria constituțională a României*, București: Lumina Lex.
3. *Constituția Republicii Populare Române* (1948), publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 87 bis din 13 aprilie 1948.
4. *Constituția Republicii Populare Române* (1952), publicată în „Buletinul Oficial”, nr. 1 din 27 septembrie 1952.
5. *Decret 770/1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii* (devenit Legea 36/1966), în Buletinul Oficial, nr. 60/1 octombrie 1966.
6. *Decret 779/1966 pentru modificarea unor dispoziții legale referitoare la divorț* (devenit Legea 39/1966), în „Buletinul Oficial”, nr. 60/8 octombrie 1966.
7. *Decret 175/1948 privind reforma învățământului*, în „Monitorul Oficial”, nr. 177 din August 1948.
8. Georgescu, Vlad (2005). *Istoria Românilor*, ediția a III-a, București: Humanitas.
9. Gheorghiu-Dej, Gh. (1962). *Articole și cuvântări (1961–1962)*, București: Editura Politică.
10. Ionescu, Dionisie; Țuțui, Gh.; Matei, Gh. (1957). *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București: Editura Științifică.
11. *Legea nr. 1 din 1967, cu privire la judecarea de către tribunale a cererilor celor vătămați în drepturile lor prin acte administrative ilegale*, în „Monitorul Oficial”, nr. 67 bis din 26 iulie 1967.
12. *Legea nr. 119 din 1948 de naționalizare*, în „Monitorul Oficial”, nr. 133 bis din 11 iunie 1948.
13. Radice, Lucio L. (1979). *Socialisme de inventare. Riflessioni sulla via democratica alla trasformazione della società*, Roma: Editori Riuniti.
14. Rădulescu, Sorin M. (1994). *Teorii sociologice în domeniul devianței și al problemelor sociale*, București: „TIMS”.
15. Zamfir, Cătălin; Filipescu, Iancu (coord.) (2015). *Sociologia românească: 1900–2010. O istorie socială*, Cluj-Napoca: Eikon.

MEDIATIZAREA CELEI DINTÂI FEMEI PRIM-MINISTRU
DIN ISTORIA ROMÂNIEI. PATTERNURI TEMATICE
ÎN *MEDIA ONLINE*

SIMONA RODAT*

ABSTRACT

**MEDIA COVERAGE OF THE FIRST FEMALE PRIME MINISTER
IN THE HISTORY OF ROMANIA. THEMATIC PATTERNS
IN ONLINE MEDIA**

On 29 January 2018, Vasilica Viorica Dăncilă became the first female prime minister of Romania. Beyond the usual media debates whenever a new prime minister is appointed, regardless of if a man or a woman, including references to political, organizational, administrative, strategic or economic qualities or virtues, the appointment of Mrs. Dăncilă has caused in Romanian media approaches and discussions that, in this form, did not appear in the case of the prior appointed male prime ministers. The present paper aims to analyse the prevailing discussion topics regarding both the appointment of Mrs. Dăncilă as prime minister and, further on, her activity and her public appearance since she is in office. In this regard, starting from a theoretical framework opened by the concept of “hegemonic femininity”, a content analysis on the main online Romanian media during January – April 2018 was carried out, on the basis of which the main features of the media covered portrait of the first woman in a political executive leading position in Romania are outlined. The article argues that the media constructed image of the first female prime minister of Romania does not fit into the image of hegemonic femininity.

Keywords: female prime minister, hegemonic femininity, hegemonic masculinity, media coverage, content analysis.

INTRODUCERE

Tema femeilor în politica românească a fost abordată și dezbătută în mass-media din România în variate contexte și cu diferite ocazii, atât cu referire la

* Adventus University, Faculty of Theology and Social Sciences, Cernica, Ilfov, Romania; e-mail: simona.rodan@uadventus.ro.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 459–491, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

activitatea și participarea lor politică în general (Băluță, 2010; Surugiu, 2012; Roventă-Frumușani, 2015), cât și cu referire la conjuncturi speciale, precum cele prilejuite de alegerile locale, parlamentare, europarlamentare sau prezidențiale (Dan și Iorgoveanu, 2013; Kaneva și Ibroscheva, 2014; Cmeciu și Pătruț, 2014; Roventă-Frumușani și Irimescu, 2018). Deși femeile au devenit în ultimul timp mai active în politica românească, reușind să accedă nu doar în funcții parlamentare, dar și în unele funcții locale de putere (precum câștigarea de către Gabriela Firea, în 2016, a funcției de Primar general al Municipiului București), ele au rămas, în continuare, subreprezentate în general în viața politică (Surugiu, 2012; Kaneva și Ibroscheva, 2014), și cu precădere în pozițiile de putere și de decizie semnificative (Băluță, 2010; Surugiu, 2012). O provocare pentru acest din urmă aspect a apărut însă la începutul anului 2018, când, pentru prima dată în istoria României, o femeie a devenit prim-ministru, marcând astfel un context politic nou, definit prin ocuparea de către o femeie a celei mai înalte poziții de putere executivă.

La data de 6 ianuarie 2018, Vasilica Viorica Dăncilă a fost nominalizată pentru funcția de prim-ministru de Comitetul Executiv al Partidului Social Democrat (PSD), partid din care face parte și care a câștigat alegerile parlamentare din România din 11 decembrie 2016, cu aproximativ 45% din voturile alegătorilor care s-au prezentat la urne¹. Ea a fost a doua femeie nominalizată de PSD pentru această funcție, după ce, anterior, în decembrie 2016, Sevil Shhaideh fusese, la rândul ei, nominalizată pentru funcția de premier, propunere respinsă însă, atunci, de președintele României, Klaus Iohannis. Numirea sa în funcția de șef al guvernului român a fost controversată, nu atât pentru faptul că era vorba de o femeie, ci mai ales pentru că în decurs de doar un an era deja al treilea prim-ministru desemnat de Partidul Social Democrat.

Totuși, faptul că prim-ministrul desemnat și apoi învestit era o femeie, eveniment întâlnit pentru prima oară în istoria României, nu a fost ignorat de mass-media românească, jurnaliștii abordând aspecte precum măsura în care o femeie este potrivită pentru această poziție, modalitățile în care a reușit să accedă la putere sau ce și cine se află în spatele ascensiunii sale etc. De asemenea, dincolo de dezbaterile obișnuite în mass-media ori de câte ori este numit un nou prim-ministru, indiferent dacă este vorba de un bărbat sau de o femeie, precum discuțiile și referirile la calitățile sau virtuțile politice, organizaționale, administrative, strategice sau economice, desemnarea sa ca premier a provocat în mass-media românească discuții care, sub această formă, nu au apărut în cazul prim-miniștrilor

¹ După alegeri, PSD a format împreună cu Alianța Liberalilor și Democraților (ALDE) un guvern de coaliție. Totuși, în decursul a aproximativ un an, două guverne, conduse de Sorin Grindeanu (4 ianuarie – 21 iunie 2017) și Mihai Tudose (29 iunie 2017 – 16 ianuarie 2018), au fost înlocuite, ca urmare a neînțelegerilor dintre prim-miniștri și președintele propriului partid, Liviu Dragnea. În timp ce Mihai Tudose și-a dat demisia, ca urmare a retragerii sprijinului politic de către propriul partid, Sorin Grindeanu a fost demis printr-o moțiune de cenzură depusă chiar de partidele care l-au propus și l-au susținut pentru funcția de premier, PSD și ALDE.

de gen masculin numiți în prealabil: cum arată această femeie, cum se îmbracă, cum se coafează, ce „trucuri feminine” folosește, prin ce strategii specific feminine a reușit să aibă această carieră politică ascendentă sau cărui bărbat îi datorează, de fapt, succesul etc.

Lucrarea de față are ca scop general analiza modului în care mass-media românească a abordat aceste subiecte și identificarea temelor de discuție în media cu privire atât la numirea unei femei în funcția de prim-ministru, cât și la activitatea ei și aparițiile sale publice de când se află în această poziție. Pentru îndeplinirea acestui scop și pentru a răspunde întrebărilor de cercetare prezentate mai jos, a fost realizată, pornind de la un cadru teoretic deschis de conceptul de „feminitate hegemonică”, o analiză de conținut a articolelor de diverse tipuri publicate de mass-media românească în forma lor *online* în perioada ianuarie – aprilie 2018. Pe baza acesteia, în lucrare vor fi evidențiate principalele caracteristici ale portretului mediatizat al primei femei aflate în funcția de lider politic executiv în România.

1. CADRUL CONCEPTUAL ȘI TEORETIC

Conceptul central pentru abordarea prezentă a fost acela de „masculinitate hegemonică”, concept introdus în sociologia genului de către R.W. Connell, în 1987. Originile teoretice ale acestui concept pot fi regăsite în concepția lui A. Gramsci cu privire la hegemonie și dominația hegemonică. Conform lui Gramsci, menținerea controlului în capitalism nu era realizată doar prin violență și coerciție politică și economică, ci cu precădere prin ideologie (*apud* Anderson, 1976). Burghezia a dezvoltat o cultură hegemonică, ce a propagat propriile valori și norme, care au devenit valorile de „simț comun” ale tuturor. Astfel, inclusiv membrii clasei muncitoare au preluat aceste valori și au început să se identifice cu ele, contribuind, în acest fel, mai degrabă la menținerea *statu quo*-ului decât la schimbarea socială. Pentru Gramsci, dominația hegemonică se bazează, în ultimă instanță, pe coerciția consimțită (Gramsci, 1999: 549) și doar în cazul crizelor de autoritate „măștile de consimțământ alunecă”, dezvăluind „pumnul de fier” (*ibidem*: 48) cu care este, de fapt, menținută dominația.

Aceste idei au fost preluate de Connell (1987) și utilizate în analiza problematicii relațiilor dintre genuri, modelul fiind integrat în teoria sa sociologică a genului. Urmându-l pe Gramsci, Connell înțelege hegemonia ca fiind forma de dominație care se impune prea puțin prin mijloace precum constrângerea și violența, ci mai mult prin (re)producerea culturală a unui acord (implicit) al grupurilor subordonate cu poziția lor: prin valori împărtășite și modele de interpretare comune (*apud* Meuser, 1998). Hegemonia se referă, așadar, la dominația culturală în societatea în ansamblu, dar nu înseamnă control absolut. Ea se bazează pe acceptarea sau asentimentul celor subordonați cu situația lor socială

și presupune, în plus, o minimală permeabilitate între straturile sociale. Cu alte cuvinte, hegemonia reprezintă o formă de reglementare a relațiilor sociale, caracterizată printr-o „deschidere socială”, iar această deschidere socială este caracteristică, pentru prima dată, societăților moderne. Connell subliniază, într-o reluare de mai târziu a dezbaterii despre masculinitatea hegemonică (1999), faptul că aceasta reprezintă un fenomen al modernității occidentale.

În cadrul perspectivei sale teoretice referitoare la hegemonia genurilor, R.W. Connell (1995) înțelege genul prin prisma modurilor în care „arena reproductivă”, care include „structurile și procesele corporale ale reproducerii umane”, organizează și influențează practica la toate nivelurile organizării sociale – de la identități la ritualuri simbolice și până la instituțiile la scară largă ale societății (Connell, 1995: 71). În relațiile dintre genuri, Connell (1995; 2015) consideră *masculinitatea* ca fiind elementul central și o definește ca fiind „simultan un loc în relațiile de gen, practicile în care sunt angajați bărbații și femeile, dar și efectele pe care le au aceste practici asupra experiențelor corporale, asupra personalității și culturii” (Connell, 1995: 71). Astfel, masculinitatea presupune, conform lui Connell, trei componente: a) o poziție socială; b) un set de practici și caracteristici înțelese ca fiind „masculine”; c) efectele acestor practici asupra indivizilor, relațiilor, structurilor instituționale, ca și asupra relațiilor globale de dominație. Mai departe, ea definește *masculinitatea hegemonică* drept:

„configurația de practici de gen care întruchipează răspunsul acceptat în mod curent cu privire la problema legitimității patriarhatului, care garantează (sau este luat ca garant pentru) poziția dominantă a bărbaților și subordonarea femeilor” (*ibidem*: 77 – în traducerea autoarei).

Și totuși, nu toți bărbații întruchipează masculinitatea hegemonică. În realitate, doar puțini bărbați ajung să aibă o poziție socială hegemonică și să corespundă idealului normativ al masculinității hegemonice. Cu toate acestea, masculinitatea hegemonică fiind întruchipată de cel puțin câțiva bărbați de-a lungul timpului și spațiului, aceasta legitimează dominația ca grup a bărbaților asupra femeilor.

De dominația masculină profită totuși, într-o anumită măsură, toți bărbații. Connell folosește termenul de „**masculinități complice**” pentru a se referi la toate formele de masculinitate care iau parte și profită de așa-numitele „dividende patriarhale”. Astfel, bărbații care întruchipează masculinitatea complice sunt cei care, fără tensiuni sau riscuri, reprezintă „trupele din prima linie a patriarhatului”.

Așa cum există masculinități multiple, există și feminități multiple. Totuși, în concepția lui Connell, deoarece toate formele de feminitate din societate stau sub semnul subordonării generale a femeilor în raport cu bărbații, nu există nicio formă de feminitate care, în rândul femeilor, să corespundă poziției de masculinitate hegemonică în rândul bărbaților. De aceea, în viziunea lui Connell, nu există o feminitate hegemonică. În schimb, aceasta vorbește despre „**feminitatea accentuată**”, definită în raport cu masculinitatea hegemonică, mai exact

feminitatea care contribuie la menținerea subordonării femeilor și vine în întâmpinarea intereselor și dorințelor bărbaților.

De asemenea, Connell subliniază faptul că hegemonia în raporturile dintre genuri nu funcționează doar prin subordonarea feminității față de masculinitatea hegemonică, ci și – la fel de important – prin subordonarea și marginalizarea altor forme de masculinitate în raport cu masculinitatea hegemonică. Din „**masculinitățile subordonate**” fac parte, de exemplu, masculinitățile homosexuale, care într-o ierarhie a genurilor sunt poziționate cel mai jos în rândul bărbaților. Aceste masculinități, care de obicei sunt stigmatizate ca efeminate, au fost de-a lungul istoriei tratate prin intimidări, amenințări și violențe.

Subordonarea este, în teoria lui Connell, un mecanism prin care este menținută poziția superioară a masculinității hegemonice, însă nu este singurul mecanism. Luând în considerare intersecția dintre gen și clasă socială, respectiv rasă/etnicitate, Connell se referă și la „**masculinitățile marginalizate**” pentru a-i defini pe acei bărbați care fac parte din clasele sociale inferioare și din grupurile rasiale sau etnice discriminate. Deoarece masculinitatea hegemonică se identifică cu „a fi alb” și a avea cel puțin statusul clasei de mijloc, masculinitățile marginalizate nu pot fi vreodată în stare să atingă poziția de dominație a masculinității hegemonice, iar relația dintre ele va fi întotdeauna una de supremație-marginalizare.

Așa cum am văzut, deși vorbește despre feminități multiple, Connell nu elaborează această idee, în viziunea sa teoretică rămânând centrală relația dintre formele de masculinitate (a se vedea și Connell și Messerschmidt, 2005).

O nouă perspectivă asupra masculinității hegemonice, dar și asupra feminității hegemonice și a feminităților multiple, este realizată mai târziu de M. Schippers (2007). Spre deosebire de Connell, Schippers consideră că în relațiile dintre genuri nu doar masculinitatea este elementul central, ci masculinitatea și feminitatea, deopotrivă, susțin raporturile care organizează practica socială, care, prin modelele recurente constituite în timp, (re)produc și legitimează relațiile de putere interpersonale dominante de gen masculin, diviziunea de gen a muncii, distribuția inegală a resurselor și autoritatea imperialismului global (Schippers, 2007: 93). Pornind de la această viziune, Schippers subliniază faptul că atât masculinitatea, cât și feminitatea sunt hegemonice, tocmai prin ideologia și acțiunile ideologice pe care le întreprind pentru a legitima și organiza acțiunile bărbaților, pentru a domina femeile în mod individual sau ca grup (*ibidem*).

De asemenea, M. Meuser (2010) abordează și aprofundează conceptul de masculinitate hegemonică. Conform acestui autor, societățile în care masculinitatea hegemonică funcționează ca resursă simbolică deosebit de eficientă în ceea ce privește reproducerea relațiilor de putere dintre genuri experimentează schimbări semnificative, iar aceste schimbări sunt denumite prin termeni precum globalizare, dizolvarea granițelor, radicalizarea pieței, instabilitatea și deteriorarea condițiilor de muncă și de viață etc. În aceste circumstanțe se pune întrebarea dacă,

concomitent cu dezvoltarea capitalismului postfordist, nu ar fi cumva necesară și o revizuire a conceptului de hegemonie. Mai mult, așa cum unii specialiști atrag atenția (*apud* Meuser, 2010), bazându-se pe observarea schimbărilor prezente în condițiile de viață ale bărbaților, se pune, de asemenea, întrebarea în ce măsură conceptul de masculinitate hegemonică este încă viabil pentru a înțelege masculinitatea și relațiile dintre genuri în prezent.

Și totuși, deși există schimbări în societățile prezente, conceptele de masculinitate și feminitate hegemonică nu sunt neapărat perimate, ci necesită, probabil, revizuiți sau reformulări. De exemplu, Connell (1998) a introdus, luând în considerare procesul de globalizare, termenul de *transnational business masculinity* („masculinitate de afaceri transnațională”), care ar putea reprezenta un nou tip de masculinitate hegemonică. Această nouă masculinitate hegemonică indică o elită puternic tehnocratică, mai puțin formală și patriarhală, dar care este, în schimb, mai individualistă, egocentrică, mai calculată și flexibilă. Această masculinitate este caracterizată prin loialități mult relativizate, nu doar față de națiune (locul său de acțiune fiind planeta întreagă), ci și față de familie și față de propria firmă, ceea ce înseamnă și un sentiment diminuat de responsabilitate față de alții.

Spre deosebire de masculinitatea burgheză puternic ancorată în culturile conservatoare, care presupunea cariere tradiționale instituționale în firme, noua masculinitate transnațională este potrivită pentru așa-numitele „carriere-portofoliu” (Meuser, 2010), care, deși sunt caracterizate printr-o siguranță fragilă, sunt marcate de o puternică încredere în propriile forțe. Astfel de cariere solicită însă o anumită „subiectivizare” a muncii, cu alte cuvinte implicarea în muncă „cu întreaga persoană”, ceea ce presupune inclusiv competențe sociale și chiar emoții, precum și așa-numitele „*soft-skills*”. O astfel de evoluție a modelului/tiparului masculinității hegemonice aduce cu sine o integrare crescândă a unor caracteristici și activități până acum conotate ca „feminine”. În aceste circumstanțe se poate constata, așa cum o face M. Meuser (2010), că masculinitatea hegemonică a trecut printr-un proces de flexibilizare.

De menționat sunt în acest context două aspecte: în primul rând, această flexibilizare poate însemna că masculinitatea homosexuală nu mai este neapărat incompatibilă cu masculinitatea hegemonică, iar această aserțiune poate fi susținută și de faptul că, în țările occidentale, din ce în ce mai mulți bărbați homosexuali fac carieră în politică. Cel de-al doilea aspect se referă la estomparea din ce în ce mai accentuată a granițelor în cursul transformărilor, atât în ce privește raporturile dintre genuri, cât și în ce privește raporturile de muncă și, în acest context, la ascensiunea femeilor ca „jucători” în competiția profesională pentru carieră. Prin urmare, Meuser ridică întrebarea dacă se poate vorbi și despre o feminitate hegemonică ce este comparabilă cu masculinitatea hegemonică. Ceea ce înseamnă o feminitate hegemonică nu în sensul de feminitate care garantează dominația bărbaților și subordonarea femeilor (Schippers, 2007), ci o feminitate care ocupă sau deține o poziție echipotențială cu cea a masculinității hegemonice.

Cu același înțeles utilizează și S. Scholz (2010) termenul de feminitate hegemonică, această referindu-se la un grup restrâns de femei care au reușit să aibă o carieră ascendentă și să pătrundă în elita socială a politicii, grup care se află pe cale de a deveni noul ideal al feminității. Această nouă (posibilă) feminitate hegemonică, pe care Scholz o opune „feminității accentuate” a lui Connell, nu mai este de acord cu subordonarea propriului gen și nu se mai remarcă printr-o aliniere la interesele masculine. În acest context, Scholz se întreabă dacă această integrare a femeilor în elita socială va schimba pe termen lung logica structurală a construcției masculinității hegemonice și dacă această participare a femeilor la o hegemonie care nu mai este exclusiv masculină, ci și feminină, contribuie mai departe la crearea sau producerea unei feminități hegemonice.

Conceptele de mai sus descriu realități sociale construite, edificate prin intermediul interacțiunilor, reprezentărilor, normelor și structurilor sociale. E. Goffman (1977) introducea termenul de „reflexivitate instituțională” pentru a descrie mecanismele prin care este menținută și preservată „orânduirea socială a genurilor” și prin care sunt consolidate stereotipurile de gen, ca și normele și aranjamentele de gen predominante în societate. După Goffman (1977: 319), reflexivitatea instituțională este vizibilă în variatele aspecte ale organizării sociale, precum regulile sociale cu privire la înfățișare, alocarea selectivă a locurilor de muncă și diviziunea muncii după genuri, socializarea diferită a copiilor în funcție de apartenența sexuală, sistemul nostru de identificare (inclusiv practicile de „situare” a unei persoane prin perceperea unor atribute precum fața, părul, forma corpului, vocea sau chiar scrisul de mână, ca și prin denumirile și etichetările – engl. *labeling* – utilizate: prin sistemul de semne, numele proprii „corespunzătoare” genului, pronumele și adresările diferențiate în funcție de gen etc.).

Așadar, „aranjamentul social al genurilor” (în sensul dat de Goffman, 1977), din care decurg diferențierile, stratificările, ierarhizările, inegalitățile de gen, și care adesea este perceput ca „normalitate”, ca fiind dat ca atare „de la natură”, reprezintă de fapt produsul construcțiilor sociale, perpetuate și remodelate nu doar prin structuri, ci și prin practici cotidiene, prin reprezentări și comportamente, norme și așteptări culturale. „Legiferarea” genului se realizează, deci, prin intermediul regulilor generale ale vieții sociale (Grünberg, 2002). În paradigma constructivistă, în care se încadrează și cercetarea de față, genul în sine este o categorie de clasificare social-construită (West și Zimmerman, 2009), prin care oamenii se definesc pe sine și își configurează identitatea, alături de alte categorii de clasificare social-construite, precum „rasa”, naționalitatea, religia, profesia, vârsta etc. Mai mult, genul este practicat continuu, sistematic și recurent, ceea ce este denumit *doing gender* (West și Zimmerman, 1987: 126) implicând un întreg complex de activități interacționale, micropolitice, ghidate de percepții la nivel social, luând forma unor eforturi anumite pentru a da expresie „naturii” masculine și feminine. Deși „practicarea genului” este realizată de indivizi, totuși ea are loc întotdeauna într-un context social, în prezența reală sau virtuală a altora. Prin

urmare, genul nu este atât o caracteristică a indivizilor, cât o trăsătură care reiese din situațiile sociale: atât o consecință și o rațiune de a fi a diferitelor aranjamente sociale, cât și un mijloc de legitimare a uneia dintre diviziunile fundamentale din societate, și anume diviziunea genurilor (*ibidem*). Genul și construcția lui socială marchează nu doar aspectele interne ale indivizilor, ci și interacțiunile sociale și, în ultimă instanță, domeniul instituțional.

Conform teoriei lui P.L. Berger și T. Luckman (1966; 1999) cu privire la construcția socială a realității, oamenii își produc împreună mediul de viață prin structuri și dispozitive socio-culturale și psihologice și prin stabilirea unei ordini sociale în acest mediu. Ordinea este o necesitate biologică a oamenilor, dar nu face parte din natura lucrurilor, deci trebuie să fie creată. Construcția socială a realității constă, de asemenea, în procesul de interpretare a evenimentelor concrete (realitatea fizică), rezultatul acestui proces (realitatea socială) fiind baza comună a comunicării și a cunoașterii împărtășite. Prin urmare, cunoașterea comună este construită social și influențează definițiile și construcțiile realității în mintea indivizilor; acesta este modul în care ideile, acțiunile și cunoștințele specifice sunt răspândite într-o societate. Ființele umane creează lumea socială externalizând și obiectivând sensurile, experiența și acțiunile lor internalizate și subiective.

În interiorul paradigmei constructiviste există mai multe perspective, printre care pot fi amintite constructivismul mediatic-cultural, care atribuie funcția de „generator de realitate” indivizilor și sistemelor mass-mediei, și constructivismul socio-cultural, care atribuie această funcție cunoașterii, comunicării, mediei și culturii împreună (Weber, 2016). Oricare ar fi perspectiva aleasă ca punct de referință, mass-media este văzută ca reprezentând, în prezent, un factor major în acest proces, întrucât contribuie în mod semnificativ la construirea realității sociale și la perpetuarea unor reprezentări și categorii care, deși acceptate ca „naturale”, sunt, în fapt, constructe sociale. De altfel, ideea de bază cu care curentul constructivist își făcea apariția în științele comunicării, idee care, ulterior, a fost rafinată și reinterpretată, fără a-și pierde însă esența, a fost aceea că media nu descrie o realitate obiectivă, existentă în sine, cât o construiește, lumea configurată prin știri fiind o realitate construită (Neveu și Quéré, 1996: 10). În sociologia jurnalismului „construirea socială a realității” de către jurnaliști a devenit o idee care nu mai este contestată, ci doar dezbătută și analizată (Schudson, 1989). Prin însăși transpunerea ei în cuvinte și imagini, realitatea prezentată în mass-media nu mai este realitatea în sine, ci una selectată, interpretată, construită (Schlesinger, 1978). Actul de a face știri este, de fapt, actul de a construi realitatea însăși, mai degrabă decât acela de a da o descriere a realității (Tuchman, 1980: 12).

În acest context, este utilizat termenul de „cadraj mediatic” (engl. *media framing*) pentru a descrie procesul prin care mass-media plasează evenimentele și subiectele pe care le relatează într-o anumită perspectivă sau în anumite „cadre” (O’Sullivan *et al.*, 1994). Prin știri poate fi configurată rareori o reprezentare exactă a realității, deoarece prin simpla alegere a subiectelor, prin relatarea lor

dintr-un anumit unghi sau punct de vedere, prin utilizarea anumitor surse, prin constrângerile determinate de practicile de lucru etc., jurnaliștii construiesc realitatea printr-un proces selectiv, fără a însemna neapărat că intenționează să distorsioneze adevărul (Graham, 2015). „Cadrele” (engl. *frames*) reprezintă „patternuri de cogniție, interpretare și prezentare, de selecție, accentuare și excludere” (Gitlin, 2003: 7) a unor aspecte tematice, moduri de structurare a elementelor care intră în alcătuirea unui discurs mediatic (Beciu, 2011).

Mass-media nu mai este privită ca reprezentând „ochii din afară” care informează sau relatează în legătură cu evenimentele, ci este recunoscută ca actor al evenimentelor, participant activ la construirea lor, „partener în cadrul contractului de comunicare” (Charaudeau, 1992). Din acest punct de vedere, ca actor social care ia parte activ la edificarea constructelor sociale, mass-media contribuie la modelarea și perpetuarea categoriilor de clasificare social-construite (Weber, 2002), inclusiv a genului și a tot ceea ce implică acesta: reprezentările sociale cu privire la gen, rolurile de gen și așteptările sociale în legătură cu ele, identitățile de gen, comportamentele asociate, stereotipurile de gen, regulile și normele sociale aferente genului etc. De exemplu, analizând perpetuarea unor stereotipuri de gen în mass-media scrisă românească, O. Dragomir și M. Miroiu (2002: 166) observau că, în aceste stereotipuri, în timp ce pentru bărbați contează antecedentele și experiența politică, pentru femei esențialul continuă să fie situația familială și aspectul fizic. Așadar, diferențierea genurilor pe axa așteptărilor și a rolurilor tradiționale social-atribuite este perpetuată și consolidată prin mecanismul construcției mediatice.

De asemenea, prin mediatizarea prioritară a acțiunilor și a actorilor politici, atât prin acțiuni informative, cât și deliberative, media se constituie în participant activ în construirea realității politice, inclusiv în ceea ce privește reprezentările despre putere, guvernare, lideri politici, fie ei de gen masculin sau feminin ș.a.m.d. Mediatizarea femeilor politician din România a fost abordată din diferite perspective, printre care pot fi amintite analizele cadrajului lor mediatic cu ocazia diferitelor alegeri (Dan și Iorgoveanu, 2013; Rovența-Frumușani și Irimescu, 2018), ca și ale autocadrajului vizual în campaniile electorale (Cmeciu și Pătruț, 2014), examinarea preponderenței cadrajului trivializator, tabloid al femeilor din politică, comparativ cu bărbații din același domeniu (Dan și Iorgoveanu, 2013), acoperirea lor mediatică în revistele pentru femei (engl. *glossy magazines*) (Surugiu, 2012), analizele privind construcția imaginii publice (Rovența-Frumușani, 2015) și modalitățile de autoprezentare și autoexpunere, adesea într-o manieră erotică, a femeilor politician, prin intermediul mijloacelor și al oportunităților de comunicare oferite de internet, precum blogurile personale, paginile de Facebook etc. (Băluță, 2010; Rovența-Frumușani și Irimescu, 2018), ca și abordările care au vizat analiza măsurii în care unele femei politician (așa cum a fost cazul Elenei Udrea) se prezintă pe ele însele, în mod voit, prin intermediul expunerii propriului corp în media, ca subiecte sexuale/obiecte ale dorinței sexuale – simboluri, în viziunea lor, nu doar ale puterii sexuale, dar și ale celei politice (Surugiu, 2012; Kaneva și Ibroscheva, 2014).

Încadrându-se în paradigma teoretică mai largă a constructivismului socio-cultural, abordarea din cercetarea prezentată în această lucrare poate fi situată la intersecția dintre studiile relative la cadrulul mediatic, specifice sociologiei jurnalismului (Borah, 2018), și analizele privind construcția socială a genului, specifice sociologiei genului. Studiul are drept concepte centrale masculinitatea, respectiv feminitatea hegemonică, iar din punct de vedere metodologic poate fi plasat pe linia cercetărilor care utilizează analiza de conținut pentru a face inferențe în identificarea sistematică și evidențierea caracteristicilor de care dispun mesajele (Krippendorff, 2018). Așadar, pentru a răspunde întrebărilor de cercetare formulate mai jos în legătură cu emergența unei posibile feminități hegemonice în România, am ales să analizez construcția mediatică, respectiv mediatizarea tematicii referitoare la investirea și primele luni de mandat ale primei femei prim-ministru din istoria românească.

2. OBIECTIVE ȘI ÎNTREBĂRI DE CERCETARE

Obiectivul general al cercetării, ale cărei rezultate sunt prezentate în această lucrare, a fost acela de a identifica și analiza modul cum a fost (re)prezentată în mass-media, națională și regională, în forma *online*, prima femeie prim-ministru din istoria României, începând cu data anunțării nominalizării ei pentru această poziție de putere și continuând cu primele luni ale exercitării funcției. Cu alte cuvinte, la un nivel general, scopul cercetării a fost acela de a delimita imaginea construită în mass-media a premierului din România, în primele sale luni în această (cea mai înaltă) poziție de putere executivă. Am urmărit, în acest sens, toate aspectele mediatizate, de la ascensiunea sa politică, relațiile sale politice, numirea în funcție și contextul în care a avut aceasta loc, investirea, acțiunile și activitățile ca premier, dar și orice alte elemente abordate și/sau accentuate de media, precum caracteristicile de gen (inclusiv aspectul fizic, cu tot ce implică el) sau, la un nivel mai larg, caracteristicile sale personale.

Pornind de la cadrul conceptual delimitat mai sus cu privire la feminitatea hegemonică, respectiv feminitatea accentuată, întrebările de cercetare specifice la care am căutat răspunsul au fost următoarele:

a) Aparține imaginea primei femei prim-ministru a României, conform mass-mediei, acelu grup restrâns de femei care au reușit să acceadă în elita socială a politicii? Așadar, aparține ea feminității hegemonice (în sensul lui M. Meuser și S. Scholz) sau se încadrează în imaginea acesteia, adică a acelei feminități care nu mai este de acord cu subordonarea propriului gen și nu se mai remarcă printr-o aliniere la interesele masculine, ci, din contră, își asumă roluri de independență și autoritate?

b) Sau, ca întrebare alternativă, ilustrează ea mai degrabă feminitatea accentuată (în sensul lui R.W. Connell), care, în realitate, chiar și acționând din poziții de conducere, susține supremația masculinității hegemonice, activând în

sensul primordialității intereselor bărbaților și contribuind la menținerea subordonării femeilor în societate?

c) Care sunt temele mediatizate predilect în legătură cu numirea primului ministru? Este mediatizată prima femeie premier din istoria României, doar ca urmare a apartenenței sale de gen, ca „obiect”, mult mai des/intens decât un bărbat (în condiții comparabile)?

3. METODOLOGIE

Metoda utilizată în această cercetare a fost analiza de conținut calitativă (Deacon *et al.*, 2010; Altheide și Schneider, 2013), care a presupus aplicarea principiilor de bază ale analizei de conținut (delimitarea unităților de analiză, lucrul cu categoriile, verificarea validității și fidelității) în două procedee metodologice calitative: dezvoltarea inductivă a categoriilor și aplicarea deductivă a acestora (Mayring, 2000). Grila de analiză a cuprins 18 itemi, fiecare având un număr de categorii care a variat de la două la 15. În funcție de unitatea de analiză, categoriile au fost fie exclusive (o singură categorie posibilă, precum în cazul itemilor referitori la tipul articolului, tonul acestuia, respectiv stilul/impresia lăsată de articol), fie multiple (precum în cazul itemilor despre subiectul abordat în articol, teme sau aspecte menționate etc.).

Articolele al căror conținut a fost analizat au fost selectate din mass-media națională și regională din România în varianta *online*. Tipurile de media în care au fost publicate articolele analizate au fost variate: ziare (naționale și regionale/locale), reviste, *website*-uri de știri, *website*-uri cu informații diverse (agregate), *website*-uri ale unor posturi de televiziune și de radio, platforme de opinie, agenții de știri etc. De asemenea, tipurile de produse media analizate au fost diverse, așa cum se poate vedea în *Figura nr. 3*: știri, articole de analiză, articole de opinie, programe TV în forma știre/articol plus video, reportaje etc.

Această varietate a tipurilor de mass-media, respectiv de articole, a fost determinată de faptul că selecția materialului lingvistic, așadar a corpusului de mesaje analizate, a fost făcută exclusiv pe baza afișării lor *online*, pe primele 15 pagini, ca urmare a comenzii utilizate prin intermediul motorului de căutare Google (a se vedea, mai jos, *Figura nr. 1*). Având în vedere că rezultatele afișate prin intermediul Google, deși determinate printr-un algoritm care nu este, în întregime, accesibil publicului (Das *et al.*, 2007), reflectă attribute ale mesajelor expuse, precum popularitatea sursei, numărul de cititori, respectiv de utilizatori care „dau click” pe *link*-urile etalate, timpul alocat citirii mesajului etc. (Choi și Varian, 2011), se poate spune că articolele și știrile cu privire la tema analizată, rezultate pe primele 15 pagini Google, sunt, din punctul de vedere al criteriului utilizatorilor și al vizibilității publice a mesajelor, relevante pentru studiu. De asemenea, dat fiind faptul că procedeul de căutare și cel de selectare efectivă a mesajelor (toate mesajele de pe primele 15 pagini) au fost clare și consecvent aplicate, se poate afirma că am respectat una dintre regulile fundamentale ale aplicării analizei de

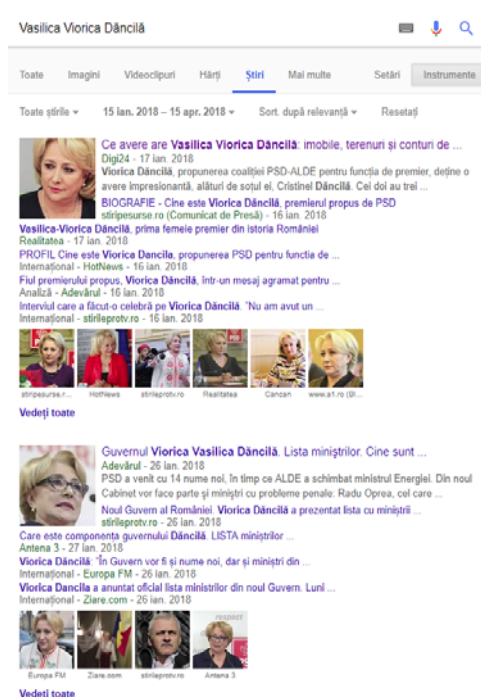
conținut (Gunter, 2000: 56), și anume alegerea corpusului de mesaje incluse în studiu conform unor reguli explicite, aplicate constant și sistematic.

În acest stadiu al cercetării nu am considerat necesară o restricționare a mesajelor media analizate prin introducerea în procesul de selecție a variabilei „profilul media”, deoarece m-au interesat articolele și mesajele din toată mass-media *online* din România (condiție îndeplinită prin limitarea căutării doar pentru domeniul „Știri”), cu condiția să aibă referințe la premier și să fi fost publicate în intervalul temporal vizat. Întrucât nu am avut intenția de a analiza doar construcția mediatică a unui singur profil sau tip de media, ci media românească *online* în ansamblu, corpusul care a rezultat pentru a fi inclus în analiză a cuprins o diversitate de tipuri de media *online* (așa cum se poate observa în *Figura nr. 2*).

Revenind la selecția articolelor, aceasta a fost făcută după următorul procedeu: în motorul de căutare *online* www.google.com am folosit cuvântul-cheie „Vasilica Viorica Dăncilă”. În meniul Google am selectat „Știri”, iar din „Instrumente” am ales „Recente”, pentru a putea delimita perioada de timp dorită. Aceasta a fost stabilită selectând „Interval personalizat” și limitând căutarea la intervalul temporal 15 ianuarie – 15 aprilie 2018.

Figura nr. 1

Procedeu de selectare a articolelor incluse în analiza de conținut

Sursa: Captură www.google.com, având drept cuvânt-cheie de căutare „Vasilica Viorica Dăncilă”, domeniul „Știri”, iar „Intervalul personalizat”: 15 ianuarie – 15 aprilie 2018.

Au fost selectate și analizate articolele publicate exclusiv în mass-media românească *online*, de pe primele aproximativ 15 pagini Google. Numărul total al articolelor incluse în analiză a fost de 162.

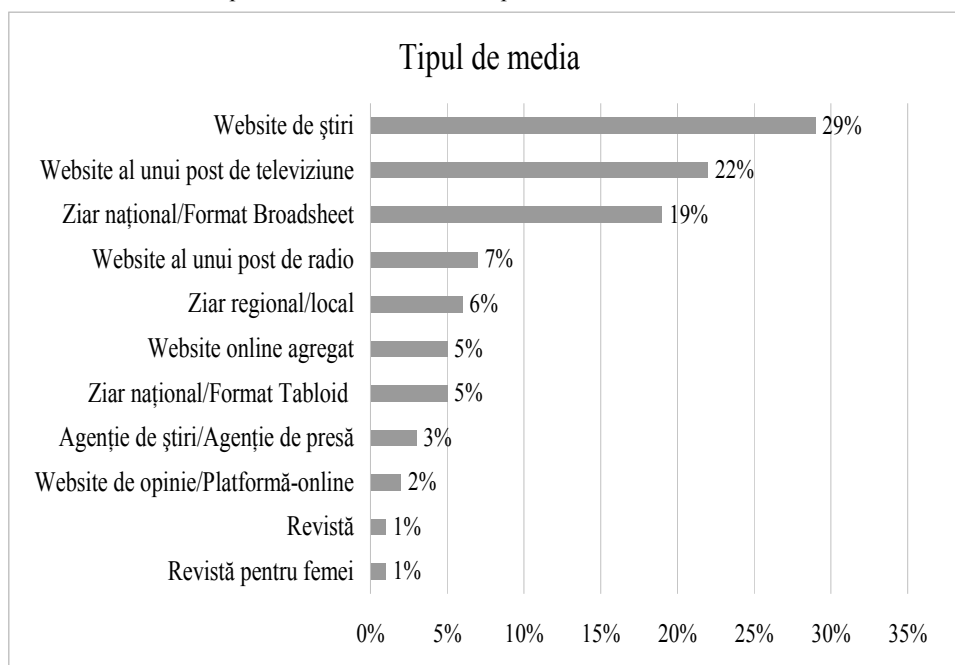
4. REZULTATE ȘI DISCUȚII

4.1. MEDIATIZAREA TEMATICII: TIPUL DE MEDIA

Primele elemente care caracterizează mediatizarea temei analizate se referă la tipul de media în care au fost publicate articolele incluse în analiză, respectiv tipul de articole. Așa cum se poate vedea în *Figura nr. 2*, cele mai multe din articolele analizate au fost publicate pe *website-uri* de știri (47 de articole din 162, respectiv 29% din articole), urmate de articolele de pe *website-urile* unor posturi de televiziune (35 de articole, respectiv 22%) și articolele din ziarele naționale în format mare, *broadsheet* (30 de articole, respectiv 19%). Articolele din alte medii (*website-uri* ale unor posturi de radio, ziare regionale/locale, ziare naționale în format tabloid, *website-uri* agregate etc.) au constituit, în total, 30% din totalul articolelor analizate, proporția articolelor din fiecare din aceste media fiind sub 10% din total.

Figura nr. 2

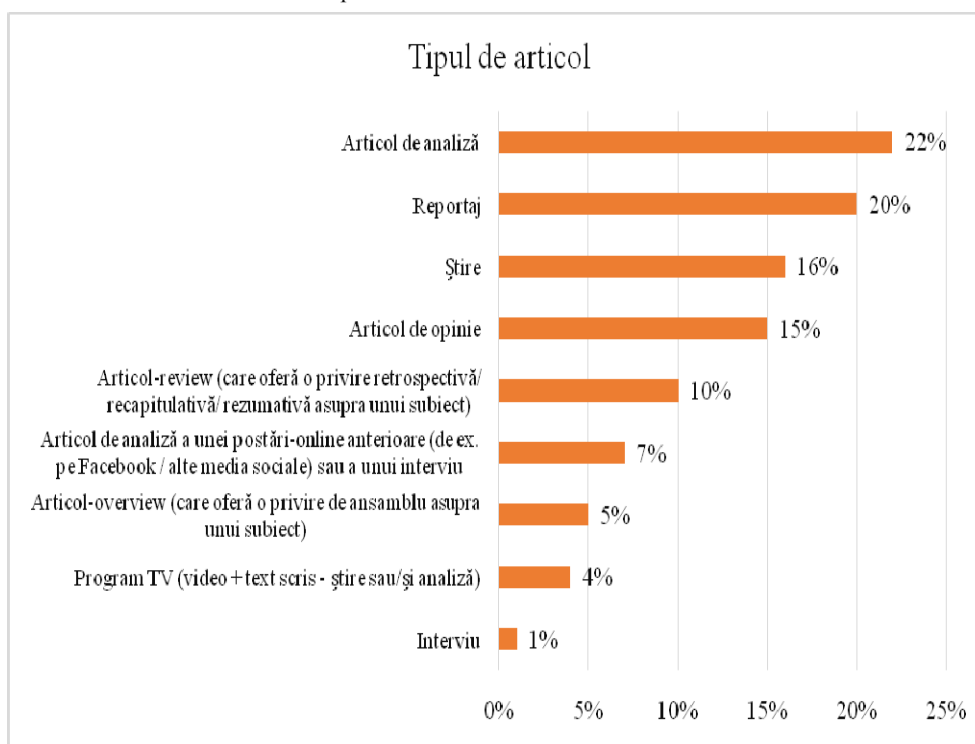
Tipul de media în care au fost publicate articolele analizate

În continuare, am evaluat apartenența articolelor analizate la anumite categorii: a) știri (în care este relatat un eveniment sau tratat un subiect, de obicei succint, fără ca jurnalistul să îl analizeze sau să își exprime opinia); b) articole de analiză (care oferă o prezentare mai detaliată a subiectului, analize și puncte de vedere ale jurnalistului); c) reportaje (în care este relatat și analizat, de obicei, un eveniment, adesea „de la fața locului”); d) articole de opinie (în care sunt prezentate reflecții și opinia bine conturată și exprimată a jurnalistului – adesea din *senior editorial staff* și/sau a mediei în care este publicat, cu privire la o anumită temă); e) articole *review* (acea formă de articol care oferă o perspectivă retrospectivă/recapitulativă asupra unui subiect sau rezumă starea curentă de cunoaștere/înțelegere a subiectului, vizând publicul larg); f) articole de tip *overview* (care combină conținutul sintetizat al mai multor articole specializate, într-un singur articol cu un spectru larg); g) articole de analiză a unei postări *online* anterioare (de exemplu, pe Facebook, Twitter sau pe alte medii sociale) sau a unui interviu; h) programe TV online (video plus text scris în formă de știre sau analiză a unui eveniment/subiect); i) interviuri.

Figura nr. 3

Tipurile de articole incluse în analiză

Cele mai multe articole analizate (35 din 162, adică 22% din total) au fost articole de analiză, urmate de 33 de reportaje (20%), 26 de știri (16%), 24 de articole de opinie (15%) și 17 articole de tip *review* (10%). Mai puțin de 10% din total au constatat, fiecare, în articolele de analiză a unor postări *online* anterioare sau a unor interviuri, articolele de tip *overview*, programele TV *online* și interviurile.

Așa cum se observă în *Figura nr. 4*, majoritatea articolelor analizate (125) au apărut însoțite de o singură fotografie (de obicei reprezentând-o pe doamna prim-ministru), de un singur videoclip (36 de articole – și în cazul videoclipurilor, subiectul preponderent a fost tot premierul) sau de mai multe fotografii (27 de articole). Doar cinci din articolele analizate nu au apărut împreună cu o fotografie, un videoclip sau mai multe dintre acestea. Așa cum *Figura nr. 5* o relevă, alături de fotografiile și videoclipurile care au prezentat-o doar pe Vasilica Viorica Dăncilă (115 din articolele incluse în analiză au fost însoțite de o astfel de fotografie sau videoclip), alte fotografii și videoclipuri au prezentat-o împreună cu Liviu Dragnea, liderul partidului de guvernământ (23 de cazuri) sau cu alți politicieni din PSD (tot 23 de cazuri), în timp ce fotografiile și videoclipurile cu alți politicieni, cu alte persoane publice, cu cetățenii obișnuiți etc. au fost mult mai puțin frecvente.

Figura nr. 4

Fotografii și videoclipuri publicate împreună cu articolele analizate

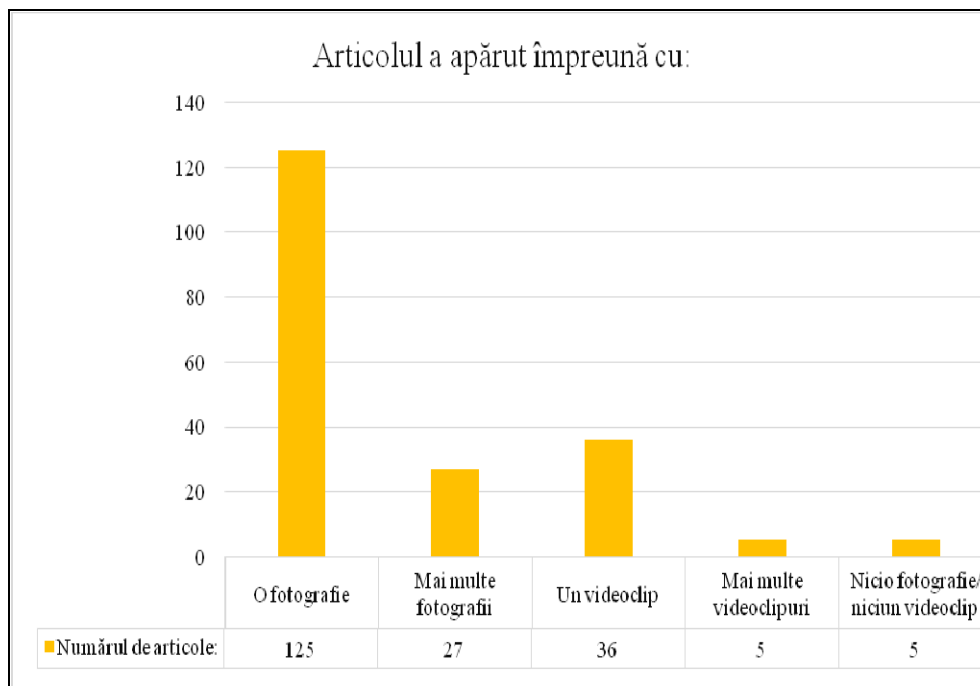
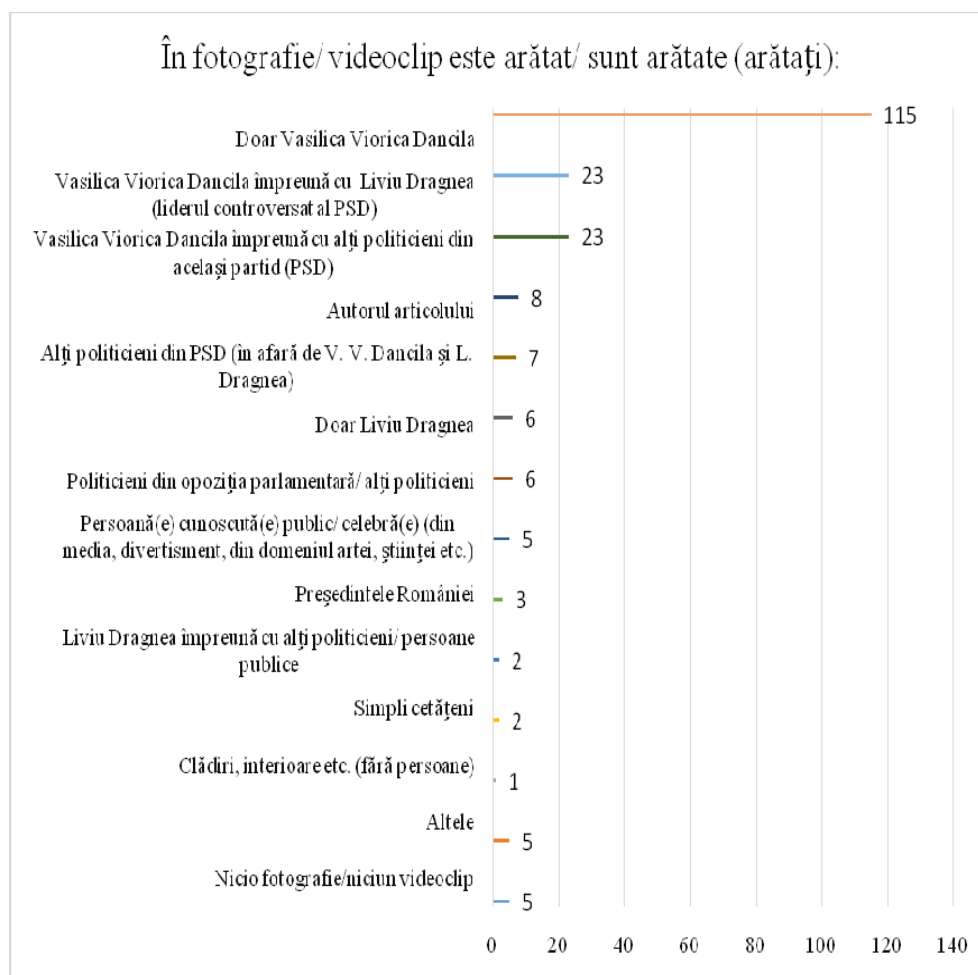

Figura nr. 5

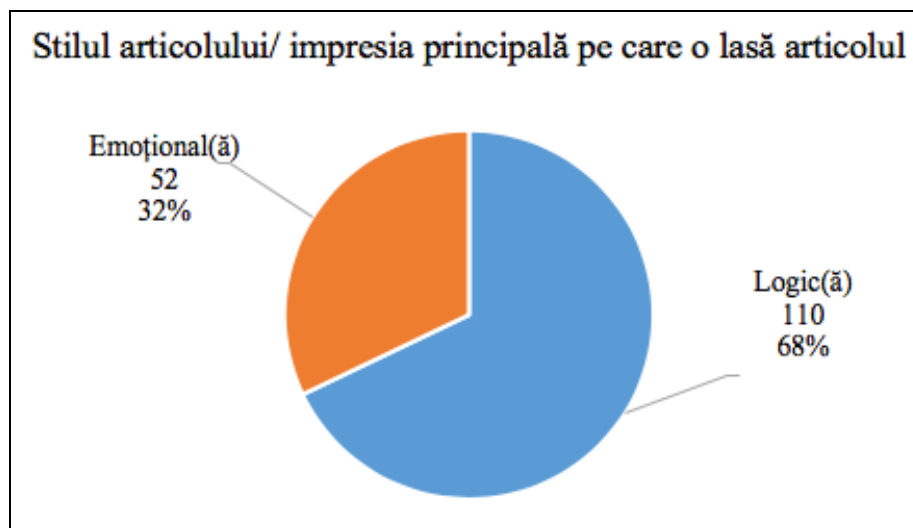
Conținutul fotografiilor/videoclipurilor care au însoțit articolele analizate

Alte puncte de interes pentru analiza mediatizării subiectului referitor la investirea primei femei prim-ministru din România au fost în ce măsură articolul a fost scris într-o manieră logică, respectiv emoțională, lăsând impresia respectivă atunci când este lecturat (a se vedea *Figura nr. 6*), respectiv dacă articolul a fost scris pe un ton neutru sau mai degrabă pe un ton angajat, fie el pozitiv sau negativ (*Figura nr. 7*).

Figura nr. 6

Stilul articolelor analizate/impresia principală denotată de articole

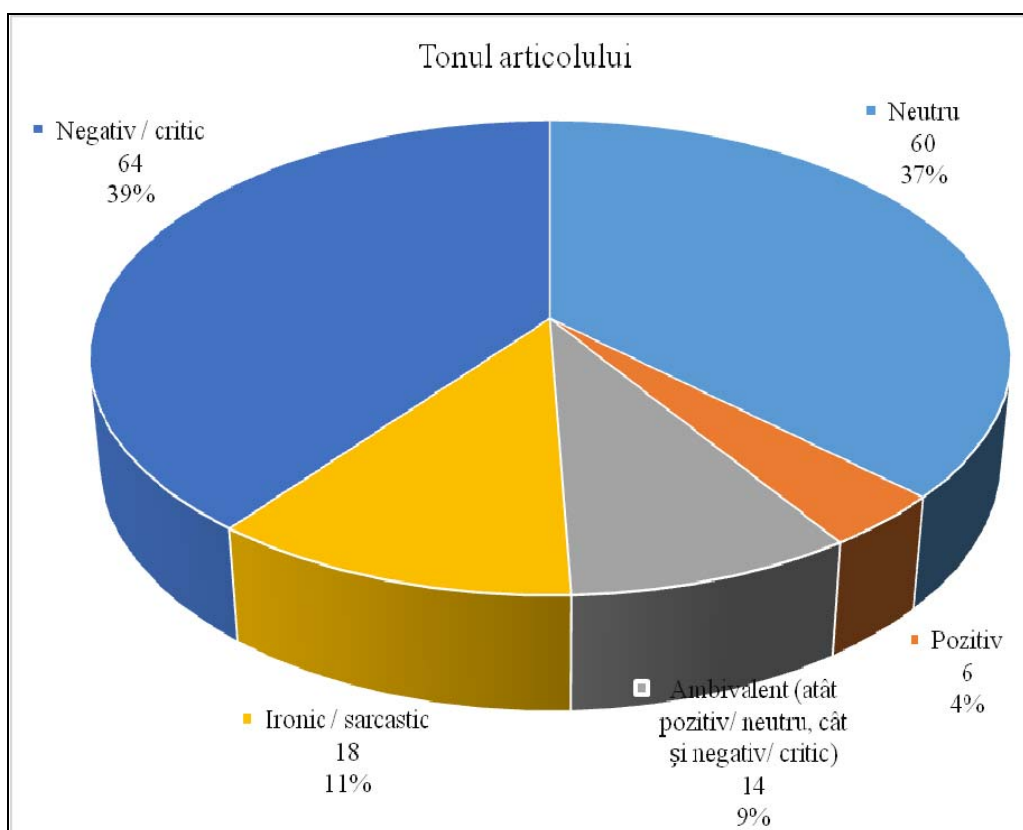
Așadar, conform studiului realizat, 110 (68%) din articolele al căror conținut a fost analizat au utilizat argumente sau descrieri bazate pe logică (de exemplu, invocând fapte verificate, științifice, cazuri de istorie reală etc.), în timp ce 52 de articole (32% din total) au fost scrise mai degrabă într-un stil emoțional, argumentele sau descrierile prezentate fiind bazate mai curând pe emoții, pe apelul la frică, mituri, prejudecăți sau chiar sofisme. Articolele au fost codificate în funcție de argumentele dominante utilizate de autorul lor.

Graficul din *Figura nr. 7* ilustrează tonul pe care au fost scrise articolele referitoare la prima femeie prim-ministru din România după nominalizarea sa și în primele luni de mandat. Așa cum se observă, cele mai multe articole (54%) au avut un ton angajat, iar dintre acestea cele mai multe au fost critice (39%), doar 4% din articole având un ton pozitiv. De asemenea, pe baza observațiilor făcute pe parcursul realizării analizei de conținut a articolelor, și care au dus la dezvoltarea inductivă a categoriilor, am distins, separat de tonul negativ sau critic, și tonul ironic sau sarcastic pe care au fost scrise unele din articolele analizate (18 articole din 162, adică 11% din total).

Pe un ton neutru au fost scrise 60 de articole din totalul de 162 (37%), în timp ce în 14 articole (9%) au fost utilizate deopotrivă elemente pozitive, neutre, respectiv negative și critice, fiind, de aceea, încadrate în categoria „ton ambivalent”.

Figura nr. 7

Tonul articolelor analizate

4.2. TIPOLOGIA TEMELOR: CATEGORII IDENTIFICATE

Conținutul articolelor incluse în analiză a fost evaluat în ceea ce privește tema abordată, subiectul tratat ca principală problemă discutată, respectiv variatele aspecte care au fost menționate în articol, fără a constitui neapărat tema principală. Deoarece în unele articole s-a tratat nu doar o singură temă majoră, ci mai multe, la fel cum nu doar unul, ci mai multe din aspectele scoase în evidență în *Tabelul nr. 2* au fost întâlnite în unele din articole, rezultatele sunt prezentate utilizând nu procente, ci cifre brute.

Tabelul nr. 1

Temele sau subiectele principale ale articolelor analizate

Tema articolului/subiectul major tratat	Nr. de articole: [n = 162]
Agenda politică a premierului (evenimente, întâlniri, luări de poziție, interviuri, vizite etc.)	75
Greșeli, gafe ale premierului	59
Nominalizarea/îvestirea în funcție a primei femei prim-ministru a României	57
Competențele sale lingvistice în limba română (lacune, greșeli și gafe)	38
Corupția în legătură cu PSD	27
Strategia politică a prim-ministrului (sau/și a cabinetului său)	21
Istoricul activității sale politice și/sau profesionale	20
Absența abilităților politice/strategice/administrative/organizatorice ale premierului; inabilități în ceea ce privește strategia politică	19
Incompetența PSD (în general)	19
Activitatea politică a premierului (în general)	19
Înfățișarea sa exterioară (îmbrăcăminte, coafura etc.)	19
Strategia sa economică (sau/și a cabinetului primului ministru)	12
Competențele lingvistice în limba engleză (lacune, greșeli și gafe)	8
Averea prim-ministrului	8
Faptul (pozitiv) că o femeie a ajuns să ocupe o poziție de putere/de conducere politică în România	6
Competențele/abilitățile sale politice/strategice/administrative/organizatorice	1
Altele	12

Așa cum se poate observa în tabelul de mai sus, temele principale tratate în articolele analizate pot fi delimitate în mai multe categorii. O primă categorie cuprinde subiecte relativ neutre și uzuale în contextul descrierii de către jurnaliști, în general, a vieții politice și, în particular, a numirii unui nou prim-ministru. Astfel, mai mult de jumătate din articolele analizate au avut ca una din temele principale activitatea politică actuală a prim-ministrului: 75 de articole s-au referit la evenimente, întâlniri, luări de poziție, vizite, declarații, interviuri etc. ale acesteia, iar 16 articole au tratat activitatea sa politică actuală la un nivel general. Alte teme care pot fi încadrate în această categorie sunt: nominalizarea și învestirea sa ca prim-ministru al României (temă abordată în 57 de articole); strategia politică a acesteia și/sau a cabinetului său (21 de articole), istoricul activității sale politice și/sau profesionale (20 de articole), strategia economică (a sa și/sau a cabinetului său, 12 articole).

O a doua categorie de subiecte tratate cuprinde teme mai puțin neutre, multe dintre ele (precum competențele lingvistice) fiind mai puțin uzuale în contextul acoperirii mediatice a nominalizării și învestirii în funcție a unui prim-ministru. În cea mai mare parte, aceste subiecte au constituit mediatizări negative și critice la adresa premierului. Astfel, 59 de articole au avut ca una din temele principale

gafele și greșelile primului ministru, în general – atât gafe de vorbire, cât și gafe cognitive (determinate de lipsa de cunoștințe, de cultură generală, de slabă înțelegere a termenilor și a conceptelor etc.) și gafe de protocol diplomatic. 46 de articole au tratat ca subiect principal lipsa competențelor lingvistice ale premierului: lacunele, greșelile și gafele (de gramatică, de pronunție, de vocabular etc.) făcute cu precădere în limba română (temă în 38 de articole), dar și în ceea ce privește vorbirea limbii engleze (în 8 articole). Alte subiecte principale ale articolelor care pot fi cuprinse în această categorie sunt: absența abilităților politice/strategice/administrative/organizatorice ale primei femei prim-ministru din România; eșecul și inabilitățile acesteia în ceea ce privește strategia politică (temă tratată în 19 articole) și averea premierului (a sa și a familiei sale, acumulată prin mijloace care atrag semne de întrebare – subiect discutat central în 8 articole).

Acest din urmă subiect a fost tratat adesea împreună cu un altul: corupția în legătură cu PSD, partidul din care face parte și pe care îl reprezintă Vasilica Viorica Dăncilă (temă centrală în 27 de articole). În multe dintre articolele care s-au referit la averea prim-ministrului au fost făcute legături între ascensiunea sa politică în PSD, apoi în fruntea guvernului României, și sumele generoase donate de ea și de soțul său Partidului Social Democrat – o modalitate de a face carieră politică prin mijloace corupte. Pe lângă corupție, un alt set de subiecte cu referire la PSD au fost cele legate de incompetența acestui partid, în special de inabilitățile actualilor lideri ai acestuia de a conduce România (temă în 19 articole).

În fine, alte două categorii de teme discutate s-au referit, din nou, exclusiv la primul-ministru, dar nu la activitatea sa politică, strategiile sale etc., ci: a) pe de o parte, la înfățișarea sa exterioară (cum arată, cum se îmbracă, cum are părul, genele ș.a.m.d.), premierul fiind adesea tratat în aceste articole (în număr de 15) ca „obiect”, atât într-o manieră negativă, cât și într-una pozitivă (aceasta din urmă în special în ziarele tabloid, așa cum va fi discutat mai târziu); b) pe de altă parte, la faptul (pozitiv) că o femeie a ajuns să ocupe o poziție de putere/de conducere politică în România, o astfel de abordare fiind puțin frecventă în articolele analizate, dar totuși prezentă în șase dintre acestea.

Tabelul nr. 2

Aspecte sau subiecte menționate în articolele analizate

În articol este menționat/sunt menționate:	Nr. de articole: [n = 162]
Declarații sau acțiuni controversate ale premierului	73
Incapacitatea sa de a se exprima corect/de a vorbi corect	53
Incompetența sa (politică/profesională etc.)	46
Aspecte referitoare la lipsa de inteligență politică	42
Impactul guvernării PSD (aspecte negative)	36
Faptul că Vasilica Viorica Dăncilă este nepotrivită pentru funcția pe care o ocupă/pentru a reprezenta România	33

Faptul că este un actor politic obedient/o „marionetă” politică	30
Referire nespecificată, generală la înfățișare/postura (cum „arată”, cum se „prezintă”)	16
Aspecte legate de coafură	14
Controverse cu privire la justiție și la schimbarea legilor justiției	14
Faptul (pozitiv) că România are pentru prima dată în istorie o femeie prim-ministru	13
Faptul că premierul își datorează ascensiunea politică unor mijloace discutabile (relații, donații către PSD etc.)	6
Cum se îmbracă/aspecte legate de îmbrăcăminte	4
Cum se machiază/aspecte legate de machiaj	3
Aspecte care fac referire la sex-appeal-ul său	2
Aspecte referitoare la inteligență (în general)	2
Faptul că premierul își datorează ascensiunea politică unor mijloace „feminine”/„trucuri feminine”, sau pur și simplu faptului că este „femeie”	1

Tabelul de mai sus prezintă, detaliat, diferite aspecte relevante care au fost menționate în articole, fără a constitui neapărat tema lor principală. Așa cum am menționat, fiind vorba de o analiză de conținut calitativă, categoriile au fost dezvoltate inductiv, pe baza evaluării conținutului articolelor. Rezultatele obținute arată, cum se poate vedea în *Tabelul nr 2*, că aspectele cel mai adesea menționate în legătură cu prim-ministrul, după nominalizarea sa și în primele luni de mandat, au fost critice sau au scos în evidență elemente personale negative: declarațiile sau acțiunile sale controversate (menționate în 73 de articole); gafele și lacunele sale lingvistice (în 53 de articole); incompetența sa (politică, profesională etc., în 46 de articole); faptul că este lipsită de inteligență (în 42 de articole); faptul că nu este potrivită/capabilă pentru funcția de prim-ministru (în 33 de articole). Alte aspecte, de asemenea negative, au făcut legătura între Vasilica Viorica Dăncilă și PSD: de exemplu, în 30 de articole a fost menționat, într-o formă sau alta, faptul că ea este „marioneta” politică a liderului controversat al PSD și/sau că este o persoană obedientă, „slugarnică” față de acesta (ceea ce ar și explica ascensiunea sa în această poziție de putere). De asemenea, autorii a 36 de articole au scos în evidență, într-un fel sau altul, modul cum guvernarea PSD, inclusiv cea condusă (mai mult sau mai puțin) de Vasilica Viorica Dăncilă, dăunează României, iar în 14 articole au fost specificate controversele cu privire la justiție și la schimbarea legilor justiției în favoarea persoanelor corupte din PSD și de la guvernare.

Diverse aspecte legate de înfățișarea exterioară a primei femei prim-ministru din România au fost specificate în relativ numeroase articole: aspecte referitoare la cum arată, în general (în 16 articole); cum se coafează (în 14 articole); cum se îmbracă (în 4 articole); cum se machiază, ce „trucuri” folosește pentru fața sa (în 3 articole); ce sex-appeal are (în 2 articole). Deși nu a fost realizată o comparație cu mediatizarea, în aceleași condiții (nominalizare, primele luni de mandat), a unui prim-ministru bărbat, se poate afirma, cu o probabilitate destul de mare, că aspectul

exterior, îmbrăcămintea, frizura etc. unui bărbat nu atrag în aceeași măsură atenția mediei, fiind menționate mult mai puțin frecvent de jurnaliști. O posibilă concluzie, care necesită cercetări ulterioare care să o confirme, este că atenția mass-mediei la înfățișarea exterioară a unei persoane aflate într-o poziție de putere este mult mai mare atunci când persoana este de genul feminin, confirmând, astfel, așteptările și rolurile sociale asociate genurilor: o femeie, chiar și într-o poziție de putere, trebuie „să rămână femeie”, adică să se străduiască „să arate bine”; în cazul unui bărbat, dacă este un bun conducător, ia decizii bune și are rezultatele dorite, aspectul exterior este neglijabil.

4.3. TEME ȘI ASPECTE MEDIATIZATE: ANALIZĂ ÎN PROFUNZIME ȘI DISCUȚIE

În continuare vor fi discutate o serie de teme și aspecte mediatizate preponderent în perioada de timp menționată, în legătură cu nominalizarea, investirea, activitatea politică, dar și personalitatea și caracteristicile individuale ale primei femei premier din istoria României. De remarcat este faptul că aceste teme și aspecte au reieșit ca atare din analiza de conținut, fără a constitui *apriori* categorii predefinite.

I. Calea către putere

O primă temă abordată frecvent de media, în special în prima parte a intervalului de timp demarcat, adică după nominalizarea și în preajma investirii în funcție a premierului, a fost ascensiunea sa politică, sau mai exact ceea ce a deschis și facilitat drumul său către putere. Printre cele mai discutate explicații sau sugestii ale jurnaliștilor pot fi specificate cu precădere două:

În decursul timpului, prim-ministrul ar fi făcut numeroase donații în bani partidului din care face parte. De exemplu, în articolul *Premierul Viorica Dăncilă, o viață plină de coincidențe fericite* (*Jurnalul Național*, <https://jurnalul.antena3.ro/>, 18.01.2018), se menționează, sugestiv, că „Viorica Vasilica Dăncilă este și un om generos. [...] În paranteză fie spus, Viorica Dăncilă a donat în 2009 mai mult decât a câștigat tot anul împreună cu soțul ei”. În același articol este subliniată prietenia premierului și a familiei sale cu Liviu Dragnea, președintele PSD². O a doua

² Aceleași argumente sunt scoase în evidență și în alte articole: *Secretele Țatei Viorica, noul premier propus de PSD* (publicat pe site-ul de știri Flux 24, <https://www.flux24.ro/>, 16.01.2018): „Viorica Dăncilă face parte din primii doi mari finanțatori ai PSD din perioada alegerilor europarlamentare 2014, an în care a contribuit cu suma de 114 402 lei. [...] Ambii [V.V. Dăncilă și soțul ei – n.a., S.R.] au lucrat la Secția Petrom din Videle, județul Teleorman, până când cei doi aveau să intre în camarila președintelui CJ Teleorman, Liviu Dragnea”, respectiv *Soțul Vioricăi Dăncilă, cel mai bogat manager OMV PETROM din județul Argeș* (articol publicat pe website-ul postului de televiziune B1 TV, <https://b1.ro/>, 16.01.2018): „Viorica Dăncilă, propunerea PSD pentru funcția de premier, și soțul ei, Cristinel Dăncilă, au fost personaje principale într-un scandal de proporții anul trecut, când presa a scris pe larg despre sponsorizările masive făcute de europarlamentara PSD către partidul din care face parte. Criticii au atras atenția atunci că Dăncilă nu ar fi avut de unde să dețină atât de mulți bani câți a dat partidului”.

explicație a jurnaliștilor pentru ascensiunea către putere a primului-ministru ar fi docilitatea și obediența sa față liderul partidului din care face parte, considerat de media liderul din umbră al României, șeful *de facto* al guvernului (așa cum este sugerat în multe articole). Variate caracteristici personale menționate în articole, precum lipsa de coloană vertebrală, lipsa inteligenței (ceea ce înseamnă lipsa capacității de a avea opinii) etc., ar contribui la conformismul și servilismul premierului³. Unii jurnaliști arată că sumisiunea premierului face din acesta „marioneta” desăvârșită pentru Liviu Dragnea; din acest punct de vedere, premierul nu se află, de fapt, într-o poziție de putere în România, ci puterea aparține în întregime președintelui PSD, care, din cauza proceselor de corupție, nu poate să ocupe el însuși funcția de premier, fiind nevoit să conducă din umbră. Acest subiect este tratat, de pildă, în articolul *Ludovic Orban: Sper că nu vă imaginați că Vasilica Viorica Dăncilă va fi premier* (Antena 3, <https://www.antena3.ro/>, 28.01.2018): „El [președintele PNL, Ludovic Orban – *n.a.*, S.R.] a spus că, odată cu investirea Guvernului Dăncilă, Liviu Dragnea va deveni «premierul de facto și va tăia și va spânzura în tot ceea ce înseamnă decizie guvernamentală»”.

II. Contexte de mediatizare evaluative

Așa cum am subliniat mai devreme în această lucrare, mai mult de jumătate din articolele analizate au avut un ton negativ, critic sau chiar sarcastic. Majoritatea subiectelor care au fost însoțite de acest ton s-au referit la însușirile prim-ministrului, însă nu atât la cele politice, organizatorice, strategice sau de lider, ci mai cu seamă la trăsăturile personale, intelectuale, dar și fizice. Au fost criticate și ironizate, în special, inabilitatea sa de a se exprima corect în limba română, greșelile gramaticale și de vocabular, lipsa de cunoștințe și de înțelegere a unor termeni, incapacitatea de a răspunde la întrebări, declarațiile sale controversate, care, pentru unii dintre autorii articolelor, sunt cauzate de lacune de gândire, inteligență și cunoaștere. De asemenea, subiecte de sarcasm au constituit și aspectul exterior și gusturile premierului, cu precădere coafura și îmbrăcămintea sa.

În ceea ce privește prima caracteristică menționată, inabilitatea de a se exprima corect în limba română, mass-media a evidențiat, încă de la nominalizarea sa ca prim-ministru, numeroasele sale lacune și gafe, pe care le-a făcut cu diferite prilejuri⁴. Diversele și multiplele greșeli făcute de prim-ministru în limba română

³ Exemple de articole care tratează în acest fel subiectul carierei politice ascendente a premierului: *Viorica Dăncilă, șefa unei echipe mediocre care va adânci criza din PSD, își începe mandatul de șase luni* (website-ul de știri Ziare.com, <http://www.ziare.com/>, 29.01.2018); *Sex and the country cu Viorica Dăncilă* (ziarul Bursa, <http://www.bursa.ro/>, 29.01.2018); *Protest uriaș, sâmbătă, în București: Nu mai vrem dictatura vâtafului Dragnea* (Replica, ziar regional din Constanța, <https://www.replicaonline.ro/>, 28.03.2018).

⁴ Exemple de articole în acest sens sunt numeroase: *Viorica Dăncilă, gafă: A existat un precedent, poate exista și al doilea precedent* (website-ul de știri DCnews, <https://www.dcnews.ro/>, 14.02.2018);

(dezacorduri, folosirea unor cuvinte și pronunții greșite, cacofoniile ș.a.) au determinat apariția, în unele medii, a unor articole nu doar critice, ci și: a) preponderent sarcastice: *Aberația zilei: Să fii premier, să citești de pe foaie și Bună ziua, dragi colegi! și să faci greșeli* (website-ul de știri Ziare.com, <http://www.ziare.com/>, 31.01.2018); „*Vine de la muget*”. *Distracție amară la Europa FM cu agramata Dăncilă: „Eu nu am auzit în viața mea, niciodată, pe cineva spunând asta”* (AK-24, <http://www.aktual24.ro/>, 04.04.2018); b) chiar ofensatoare, precum în exemplul: *VIDEO Proasta României a trecut la asasinarea limbii române! Nu știe cuvinte uzuale, cacofonia este la ea acasă!* (articol publicat pe website-ul de știri Comisarul.ro, <https://www.comisarul.ro/>, 24.03.2018).

În unele cazuri, persoana primului-ministru a fost ironizată și chiar insultată în legătură cu aspecte fără legătură cu anumite competențe (politice, lingvistice etc.), ci doar cu privire la unele însușiri sau preocupări considerate a fi caracteristice „femeilor” (precum interesul pentru cumpărături) sau pur și simplu pentru faptul de a fi „femeie”. Un astfel de exemplu este articolul publicat pe website-ul agregat AK-24 (<http://www.aktual24.ro/>, 17.01.2018) cu titlul *Dăncilă a atras deseori atenția la Bruxelles: „O văd mereu prin parlament cu plase, pungi, geamantane de cumpărături. Cum să-ți închipui un așa cap de mătură întâlnindu-se cu Merkel sau Macron?”*. Articolul relatează presupusul interviu (postat pe Facebook) al unui jurnalist, cu un europarlamentar român al cărui nume nu este dezvăluit, interviu în care Vasilica Viorica Dăncilă este numită, printre altele, „pașnică, dar proastă”, „total nulă, zero absolut”, fiind „ahtiată după cumpărături; asta e toata viața ei, esența ei”. Expresia din titlu, „cap de mătură”, care poate face referiri la coafura sa (ridiculizată, la rândul ei, cum vom vedea în continuare), dar care poate fi interpretată și în sensul de „a nu avea nimic în cap”, coroborată cu menționarea plaselor și a pungilor de cumpărături, poate fi o trimitere implicită la un stereotip despre femei, și anume preocuparea lor frivolă pentru cumpărături.

Un alt articol relevant în acest context a fost publicat pe website-ul de opinie Republica.ro, cu titlul *Andrei Pleșu, după ce a auzit-o pe Viorica Dăncilă vorbind*

VIDEO Viorica Dăncilă, pronunțând de șase ori „imunoglobulină” în loc de „imunoglobulină”: Demersurile pentru achiziționarea imunoglobulinei vor fi realizate de acum de către compania națională Unifarm SA (website-ul de știri HotNews.ro, <https://www.hotnews.ro/>, 07.03.2018); *După ce Vasilica Dăncilă nu a reușit din șase încercări să spună măcar o dată corect imunoglobulină, Dragnea este sfătuit să-i „impună premierului în funcție lecții de citire, gramatică și cultură generală”* (publicat pe website-ul agregat AK-24, <http://www.aktual24.ro/>, 07.03.2018);

De necrezut. Cum pronunță Viorica Dăncilă anul 2020: douăzeci-douăzeci (Adevărul, <https://adevarul.ro/>, 12.04.2018); *Premierul tuturor gafelor: cum a citit azi Viorica Dăncilă, în ședința de Guvern, „euro 2020” – „euro douăzeci-douăzeci”* (publicat pe platforma online/website-ul de opinie Republica, <https://republica.ro/>, 12.04.2018);

Dăncilă mutilează din nou limba română: „Când VA fi gata aceste lucruri...”. Guvernul umblă iar la pilonul II de pensii (publicat pe website-ul ziarului regional Info Iași, <https://infoiasionline.ro/>, 03.04.2018);

englezește: „Am devenit melancolic. Pare o bună gospodină. Mă las oricând invitat la o sarma făcută de dânsa” (<https://republica.ro/>, 27.01.2018). Articolul prezintă o serie de citări din emisiunea „În fața ta” de la Digi24, care l-a avut ca invitat pe Andrei Pleșu (fără a fi menționată data la care a avut loc emisiunea). În timp ce în conținutul articolului sunt prezentate mai multe citate în care Andrei Pleșu critică politicienii români în general, în special inabilitatea lor de a se exprima corect, nu doar în limba engleză, ci și în limba română (ceea ce îl face să considere că ar fi necesar „să citească abecedarul, manualele de gramatică elementară”), autorul articolului a ales în titlu un citat care face referire la femei („bună gospodină”, expresie asociată cu ideea de a face sarmale). Această decontextualizare a unui citat mai amplu (în care Andrei Pleșu afirmă, printre altele, că: „Viorica Dăncilă pare o doamnă neconflictuală, o bună gospodină”) și care este prezentat ulterior în articol poate sugera, implicit, doar prin lectura titlului, ideea asocierii femeilor cu gospodăria și „gătitul sarmalelor” (adică o conformare la rolurile și așteptările tradiționale de la o femeie – să fie cumsecade, docilă, gospodină, să știe să gătească etc.), și nu cu politica sau cu ocuparea unor poziții de putere.

Un subiect de critică și sarcasm cu privire la prim-ministrul României l-a constituit și incapacitatea sa de a răspunde la întrebări. Exemple de astfel de articole: *Interviul care a făcut-o pe Viorica Dăncilă celebră la Bruxelles. Întrebată să își descrie stilul politic în trei cuvinte, a folosit 39* (publicat pe website-ul agenției de știri Mediafax, <http://www.mediafax.ro/>, 16.01.2018); *Să râdem – să plângem cu Viorica Vasilica Dăncilă. Engleză de baltă și răspunsuri demne de „noaptea minții” din partea noului Premier* (publicat pe website-ul local de știri Ghidul Arădean, <https://www.ghidularadean.ro/>, 17.01.2018); *Doamna Vasilica, o imensă rușine națională* (Ziare.com, <http://www.ziare.com/>, 08.03.2018).

Declarațiile controversate ale premierului au reprezentat, de asemenea, tema multor articole analizate și motivul pentru critica și ironia mass-mediei. Printre afirmațiile sale controversate, făcute în perioada ianuarie – aprilie 2018, și mediatizate critic, pot fi amintite: a) considerarea Pakistanului și a Iranului ca state membre ale UE⁵; b) compararea celor care au criticat îndepărtarea României de la valorile europene cu persoanele cu autism⁶; c) referirea la pensia minimă din România, ca fiind de zece ori mai mare decât în realitate⁷.

⁵ Exemplu de articol din această categorie: *Viorica Dăncilă, gafă de proporții: „Nu intervenim în problemele statelor membre, Pakistan și Iran”* (Realitatea.net, <https://www.realitatea.net/>, 17.01.2018).

⁶ Subiect tratat, de pildă, în articolele: *Viorica Dăncilă a învățat de la Dragnea să jighească autiștii. Asociația „Autism România” dă cu ea de pământ* (publicat pe website-ul agregat Noizz.ro, <https://noizz.ro/>, 16.02.2018); *Viorica Dăncilă, gafă de proporții. Reacția dură a unei asociații după declarația premierului* (publicat pe website-ul de știri Huff.ro, <https://huff.ro/>, 16.02.2018). Decizia de mai târziu a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, conform căreia expresia folosită de Vasilica Viorica Dăncilă nu a discriminat persoanele cu autism, ci s-a încadrat în limitele „libertății de exprimare”, a fost, de asemenea, dezbătută critic în unele medii: *UPDATE CNCD: Viorica Dăncilă nu a discriminat. Președintele CNCD, Asztalos Csaba: „Nu sunt mândru deloc de decizia*

Alte subiecte care se regăsesc în tematica articolelor ca motive de critică și mai ales ironie pentru jurnaliști sunt cele care nu au nicio legătură cu competențele Vasilicăi Viorica Dăncilă, ci se referă doar la aspectul exterior și gusturile vestimentare ale acesteia.

Un prim subiect din această categorie, comentat în numeroase articole de presă, a fost comparația pe care jurnalistul și scriitorul Cristian Tudor Popescu a făcut-o, pornind de la coafura de atunci a doamnei prim-ministru, într-o intervenție telefonică la *Jurnalul de Seară* din 16 ianuarie 2018, de pe postul TV Digi24, între premier și specia de maimuțe *pavianul cu mantie*. Comparația în sine, interviul în ansamblul său (în care C.T. Popescu a făcut și alte afirmații care ar fi putut fi considerate defăimătoare), autosesizarea rapidă a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD) cu privire la afirmația jurnalistului, amenda din partea CNCD, ca și răspunsul ironic al lui C.T. Popescu la adresa amenzii pe care a primit-o (și pe care ulterior a contestat-o) au fost preluate și discutate în mai multe articole din diferite medii⁸. Și alte articole au dezbătut mai mult sau mai puțin ironic tematica, precum cele care s-au referit la creșterea numărului de căutări pe Google pentru specia respectivă de maimuțe. Exemplu: *CTP a făcut celebru pavianul cu mantie: căutările pe Google au explodat după ce ziaristul a fost amendat* (publicat pe website-ul agregat *Pagina de media.ro*, <https://www.paginamedia.ro/>, 01.02.2018).

Unele mijloace de comunicare în masă au ridiculizat, de asemenea, înfățișarea și gusturile vestimentare ale prim-ministrului, comparând-o cu o țărancă sau cu o femeie casnică sau chiar denumind-o „țată”, cuvânt peiorativ, folosit pentru a desemna o femeie fără gust, vulgară: *Secretele Țăței Viorica, noul premier propus de PSD* (website-ul de știri Flux 24, <https://www.flux24.ro/>, 16.01.2018)

de astăzi” (Adevărul, <https://adevarul.ro/>, 26.02.2018); CNCD o spală pe Dăncilă. Declarația despre „autiști”, în limitele libertății de exprimare (Info Iași, <https://infoiasionline.ro/>, 26.02.2018).

⁷ Exemplu de articol având acest subiect: *Premierul Viorica Dăncilă, o nouă gafă, după „autiști”: A anunțat că pensia minimă va crește de la 5 200 de lei la 6 400 de lei, de la 1 iulie anul acesta* (Libertatea, <https://www.libertatea.ro/>, 25.02.2018).

⁸ Unele au purtat același titlu: *Cristian Tudor Popescu a comparat-o pe Viorica Dăncilă cu o maimuță – VIDEO* (publicate în 17.01.2018 pe website-urile: *Știri pe surse*, <https://www.stiripesurse.ro/>; *Știri de Cluj*, <http://www.stiridecluj.ro/>, B1 TV, <https://b1.ro/>). Autosesizarea rapidă a CNCD a fost remarcată în articole cum ar fi: *CTP, Viorica Dăncilă și pavianul. Cum se apără jurnalistul în fața acuzațiilor CNCD* (Digi 24 HD, <https://www.digi24.ro/>, 19.01.2018), iar amendarea lui cu 1 000 de lei a fost dezbătută mai târziu în articole precum: *Pavianul și Teleormanul (Republica)*, <https://republica.ro/>, 01.02.2018) sau „*Pavian cu mantie*”. *Reacția lui C.T. Popescu după ce a fost amendat de CNCD* (Digi 24 HD, <https://www.digi24.ro/>, 01.02.2018). În acest din urmă articol, este citat și comentat răspunsul ironic al lui C.T. Popescu la adresa amenzii pe care a primit-o (și pe care ulterior a contestat-o) din partea CNCD: „Dacă îi spuneți soției într-o zi că-i seamănă coafura cu o blană de pisică înfuriată, ați comis hărțuire. A, eu am zis că coafura dnei Dăncilă aduce cu podoaba capilară a pavianului cu mantie, care e o maimuță. Și? Care-i problema? Dacă ziceam că seamănă cu o ciupercă sau cu o meduză, mai comiteam hărțuire? De ce cu pisica, ciuperca și meduza nu e nicio problemă, dar cu maimuța este? Nu înseamnă asta discriminarea și defavorizarea maimuței în raport cu alte animale și plante?”.

sau *Țăranca Vasilica – Viorica e o lady pe lângă Cosette* (ziarul *Național*, <http://www.national.ro/>, 18.01.2018).

Chiar dacă au fost sporadice, au existat în mass-media și câteva remarci pozitive cu privire la activitatea premierului, cele mai multe din articolele care au avut un astfel de conținut referindu-se la aspectul său exterior, cu precădere la coafura și la gusturile sale vestimentare. Cu alte cuvinte, dacă în majoritatea mass-mediei premierul a fost criticat și ironizat, în câteva alte medii a fost lăudat sau apreciat. De specificat este faptul că cele mai multe din aceste remarci pozitive despre aspectul exterior al doamnei prim-ministru pot fi regăsite în articole publicate în ziare de tip tabloid, caracterizate printr-un stil de jurnalism bazat pe știri de senzație și zvonuri despre vedete și persoane publice, ca și prin utilizarea excesivă a fotografiilor care atrag atenția. Un astfel de articol, cu un titlu conținând exclamația „*Uite ce premier elegant vom avea!*”, a fost publicat în data de 19.01.2018 de ziarul tabloid *Click!* (<https://www.click.ro/>), în el fiind inserate numeroase fotografii și explicații despre preferințele premierului în ceea ce privește vestimentația și accesoriile.

Alte ziare tabloide au atras atenția, tot într-o manieră pozitivă, asupra schimbării coafurii de către primul ministru, precum în articolele: *Viorica Dăncilă, schimbare de look. Premierul desemnat și-a schimbat coafura* (*Libertatea*, <https://www.libertatea.ro/>, 23.01.2018) sau *Transformare radicală de look. Cum s-a așezat în public premierul desemnat al României, Viorica Dăncilă!* (*Cancan*, <https://www.cancan.ro/>, 23.01.2018). Aceeași schimbare a fost, de altfel, remarcată și în alte medii, precum PRO-TV sau Kanal D, deși într-un mod mai neutru decât în tabloide: *Viorica Vasilica Dăncilă, schimbare de look înainte de ocuparea fotoliului de la Palatul Victoria* (PRO-TV, <https://stirileprotv.ro/>, 23.01.2018), respectiv *Cum a apărut premierul desemnat, Viorica Dăncilă, la o întâlnire cu conducerea UDMR. Toată lumea a remarcat această schimbare* (Kanal D, <http://www.stirilekanald.ro/>, 23.01.2018).

Din cele 162 de articole studiate, am remarcat un singur articol care face o analiză mai detaliată a elementelor negative, criticabile, dar și a aspectelor pozitive și a speranțelor legate de prima femeie prim-ministru din istoria României. Acest articol, având titlul *Vasilica Viorica Dăncilă, dincolo de coafură, ie și Teleorman*, a fost publicat în data de 17.01.2018 de revista pentru femei *Elle* (<https://www.elle.ro/>). Astfel, la începutul articolului sunt enumerate aspectele criticate de alte medii în legătură cu prim-ministrul: „Vasilica Viorica Dăncilă a fost propunerea PSD la funcția de premier al României după demisia lui Mihai Tudose, motiv pentru o mulțime de site-uri să îi analizeze... coafura (care e nefericită), ținutele (care favorizează influențele folclorice) și locul de baștină, Teleorman, județul care l-a dat țării și pe liderul PSD, Liviu Dragnea”. Deși, la prima vedere, interpretând parantezele explicative, s-ar putea înțelege că și revista *Elle* aderă la aceste critici, citind mai departe articolul găsim o demontare a acestora, în analiza făcută cu subtitlul: *Așadar, cine este Vasilica Viorica Dăncilă?*

Conform acestei analize, „afinitatea dânzei pentru ie este mai puțin superficială decât pare acum”, iar „discuțiile despre părul ei seamănă teribil de tare cu cele care se purtau în jurul bugetului dedicat coaforului de către Hillary Clinton, spre exemplu”. Mai mult, urmează o a doua parte a articolului, cu subtitlul *Totuși, și o parte bună*, în care este atrasă atenția, așa cum puține medii au făcut-o, asupra faptului că Vasilica Viorica Dăncilă: a) este a doua femeie nominalizată de PSD pentru funcția de prim-ministru, după Sevil Shhaideh și b) (într-un *later edit*) a fost numită prim-ministru, devenind astfel prima femeie care ocupă această funcție în România. Ascensiunea unei femei într-o poziție de putere este remarcată pozitiv în articol, fiind subliniată, așa cum nu am întâlnit în alte medii, schimbarea pe care o reprezintă acest fapt și speranțele care decurg din el în ceea ce privește diversele probleme cu care se confruntă femeile din România (violența domestică, demnitatea femeii etc.): „Suntem într-o țară în care Parlamentul a fost, două decenii după Revoluție, compus dintr-un număr enorm de bărbați și din câteva femei. Deci am putea zice că orice femeie ajunsă într-o poziție de putere este bună. [...] Putem să îi acordăm acestei femei o șansă – până decide să și-o anuleze singură”.

5. CONCLUZII

Scopul cercetării prezentate în acest articol a fost acela de a evalua mediatizarea primei femei prim-ministru din istoria României începând cu momentul nominalizării ei pentru această funcție și continuând cu primele luni ale mandatului său. Prin intermediul metodei analizei de conținut, au fost delimitate principalele teme și aspecte mediatizate în legătură cu acest eveniment, ca și variatele caracteristici ale mediatizării, precum tipul articolelor, tonul și stilul predilect al acestora etc. De asemenea, m-a interesat cum este (re)prezentată în mass-media națională și regională prima femeie premier a României, în ce măsură este ea văzută ca făcând parte din grupul acelor femei „puternice”, care au reușit să acceadă în elita socială a politicii și care se află pe cale de a deveni un nou model pentru feminitate – feminitatea hegemonică, așa cum a fost definită de unii autori (Meuser, 2010; Scholz, 2010).

O primă constatare în legătură cu aceste aspecte este predominanța tonului negativ, critic și chiar ironic/sarcastic al articolelor care au avut-o ca subiect. De menționat este însă faptul că acest ton critic și ironic a fost determinat, în majoritatea articolelor analizate, nu de faptul că este vorba despre o femeie, ci de faptul că această persoană a făcut, încă de la începutul mandatului său, numeroase gafe în acțiunea politică. Presa națională și locală din România nu a considerat-o și nu a reprezentat-o sau construit-o mediatic ca fiind o persoană capabilă, puternică, ce a reușit prin forțele proprii să aibă o carieră politică ascendentă și să acceadă, datorită unor astfel de calități, în cea mai înaltă funcție executivă din România. În schimb, cele mai multe articole au scos în evidență lipsa calităților sale,

deficiențele ei pe multiple planuri, mijloacele și motivele dubioase sau cel puțin suspecte, precum donațiile consistente către PSD, care i-au determinat ascensiunea politică. Ea nu a fost reprezentată mediatic ca un model de feminitate hegemonică, ci mai degrabă ca un model de femeie docilă, obedientă, servilă intereselor unui bărbat puternic care, de fapt, conduce nu doar un partid, ci și România.

Așadar una din concluziile care decurg din analiza de conținut realizată este aceea că imaginea construită mediatic a primei femei prim-ministru din România nu se încadrează în imaginea feminității hegemonice în sensul delimitat de M. Meuser (2010) și S. Scholz (2010), deoarece o astfel de feminitate ar fi presupus a nu mai fi de acord cu subordonarea propriului gen, a nu se mai alinia la interesele masculine, ci, din contră, a-și asuma roluri de independență și autoritate. Or, astfel de însușiri, conform mass-mediei analizate, nu o caracterizează pe doamna prim-ministru în cauză. Cel mult, prima femeie premier din România poate fi văzută, în viziunea mediei, ca ilustrând feminitatea accentuată (în sensul lui R.W. Connell, 1995), al cărei scop principal este acela de a susține supremația masculinității hegemonice, activând în sensul primordialității intereselor bărbaților și contribuind la menținerea subordonării femeilor în societate. Fără a face ceva pentru a schimba imaginea femeii în România sau cel puțin pentru a-și scoate în evidență calitățile și propria autoritate și putere, premierul apare mai degrabă ca opusul unei femei puternice, aflată în totalitate sau cel puțin în mare măsură sub controlul unor bărbați puternici, care dețin, de fapt, puterea. Faptul că prin acțiunile sale a arătat că susține necondiționat interesele liderului de partid și că scopul său este să se supună și să pună în practică planurile acestuia (precum cele referitoare la schimbările Codului Penal), a determinat cele mai multe medii să o portretizeze ca fiind nu deținătoarea unei poziții de putere, ci doar o „marionetă” politică.

În ceea ce privește temele mediatizate predilect în legătură cu primul-ministru, pe lângă cele referitoare la activitățile politice, s-au remarcat temele care au scos în evidență greșelile sale, în special cele lingvistice, logice, de gândire și de cunoaștere. Conform informațiilor care reies din mass-media, Vasilica Viorica Dăncilă a făcut, atât ca parlamentar european, cât și ca premier în funcție, numeroase gafe, greșeli, stângăcii, erori, dând dovadă de multiple lacune lingvistice, dar și de deficiențe în ce privește logica și cultura politică și generală. Ca urmare se poate spune că mediatizarea sa, atât în primele zile de după nominalizare, cât și cu ocazia investirii în funcție și în primele luni de exercitare a acesteia, s-a transformat, în multe medii, într-o adevărată „vânătoare” de greșeli și gafe, care au devenit laitmotivul asociat acțiunilor sale și persoanei sale, în general. În aceste context, multe din articolele analizate au avut un ton critic și ironic, unele dintre ele conținând, cum a fost scos în evidență în această lucrare, inclusiv injurii la adresa premierului. Așa cum am menționat, un singur articol din totalul de 162 analizate a atras atenția și a dezbătut faptul că premierul în funcție este prima femeie prim-ministru din istoria României și că, dincolo de diversele critici, rezerve și îndoieli în ceea ce o privește, în cele din urmă, „orice femeie ajunsă într-o

poziție de putere este bună” (citată din articolul în cauză, *Vasilica Viorica Dăncilă, dincolo de coafură, ie și Teleorman*, revista *Elle*, <https://www.elle.ro/>, 17.01.2018).

O altă concluzie relevantă de analiza de conținut realizată se referă la interesul considerabil al mass-mediei pentru înfățișarea și aspectul exterior al premierului, 15 din articolele analizate tratându-le ca temă principală. Deși nu a fost făcută o analiză comparativă cu cazul unui bărbat aflat în aceeași situație, se poate presupune că, destul de probabil, media nu ar fi acordat aceeași atenție și același interes înfățișării, gusturilor, hainelor, accesoriilor, frizurii, machiajului sau genelor unui bărbat. Deși unele dintre acestea au fost criticate sau ironizate în unele medii, în mod paradoxal, în altele – în special în ziarele de tip tabloid – acestea au fost apreciate și laudate, constituind, de fapt (cu excepția articolului care atrăgea atenția asupra faptului că ascensiunea unui femei într-o poziție de putere este bună), singurele aspecte pozitive mediatizate în legătură cu prima femeie prim-ministru a României. Luând în considerare interesul destul de pregnant manifestat de mass-media pentru aspectul său exterior, se poate spune că prima femeie premier din istoria României a fost mediatizată, probabil mai intens decât un bărbat în condiții comparabile, ca „obiect”, doar ca urmare a apartenenței sale de gen.

Rezultatele cercetării prezentate în această lucrare evidențiază faptul că primul ministru de gen feminin din România a atras în mod deosebit interesul mass-mediei naționale și regionale. Nominalizarea și investirea sa în funcție, activitățile și declarațiile sale politice, dar și biografia sa politică și profesională, ascensiunea sa în elita politicii românești, ca și alte elemente și aspecte personale, mai mult sau mai puțin relevante pentru viața politică, au fost abordate în diferite tipuri de media *online*, precum *website*-urile de știri, *website*-urile posturilor de radio și televiziune, ziarele naționale (format mare și tabloide), ziarele locale, *website*-urile agregate și de opinie, agențiile de știri, revistele ș.a.

Cele mai multe din articolele referitoare la premier în perioada selectată nu au fost simple știri, ci articole de analiză, reportaje, articole de opinie, articole de tip *review* etc. Aproape toate articolele au fost însoțite de fotografii și clipuri video (numai 5 din 162 de articole nu au avut incluse și fotografii sau videoclipuri). Aproape o treime din articole au fost scrise mai degrabă într-un stil emoțional, argumentele sau descrierile prezentate fiind bazate mai curând pe emoții, în timp ce mai mult de două treimi au utilizat argumente sau descrieri bazate pe logică. Doar aproximativ o treime dintre articole au fost scrise într-un ton neutru, mai mult de jumătate din articole având un ton negativ, critic și chiar ironic/sarcastic.

În concluzie, investirea pentru prima dată în funcția de premier al României a unei femei a suscitât interesul mass-mediei, discuții și dezbateri privind aspecte diverse, politice și personale. Totuși, faptul că pentru prima oară în istoria sa România are ca prim-ministru o femeie nu a fost evidențiat ca atare în multe medii, ci alte elemente, mai degrabă controversate, au fost preponderent accentuate și dezbătute. Printre acestea, se numără și afirmația că ascensiunea sa politică și suportul pe care îl are pentru a-și menține poziția de putere în care a ajuns se

datorează nu atât competențelor sale, cât mai degrabă docilității sale față de cei – bărbații – care iau, de fapt, deciziile în culise, și care, prin urmare, dețin, în realitate, puterea. Așadar, cel puțin analizând portretul mediatizat al primei femei-premier a României, se poate conchide că ea nu ilustrează feminitatea hegemonică, puternică și rezolută, ce ar putea ocupa o poziție echipotențială cu cea a masculinității hegemonice. Cu alte cuvinte, în România nu s-a conturat încă, în ciuda prezenței unei femei în cea mai înaltă poziție de putere executivă, o feminitate hegemonică care, în timp, ar putea influența logica structurală a raporturilor dintre genuri în societate.

În final, trebuie precizat că interpretările și concluziile din această lucrare nu au intenții deterministe, nici pretenția de a fi infailibile. Este vorba de concluzii posibile și interpretări teoretice, asumate de autoarea articolului, plecând de la cadrul conceptual și analitic schițat la început. De asemenea, ca în orice cercetare sociologică, și cu privire la studiul prezentat în această lucrare trebuie atrasă atenția asupra limitelor metodologice și de design ale cercetării, care într-o anumită măsură pot influența rezultatele și interpretarea lor. De aceea, toate concluziile formulate trebuie luate în considerare în cadrul acestor limitări. Fiind vorba despre o analiză de conținut, pentru a verifica fidelitatea și a stabili validitatea datelor ar fi necesare cercetări ulterioare vizând aceeași tematică.

Mai mult, există întrebări de cercetare și direcții de analiză care necesită investigații și studii suplimentare, printre acestea putând fi amintite sau sugerate: comparația între mediatizarea premierilor (sau a liderilor politici, în general) din România, de gen masculin, respectiv feminin, în situații aproximativ similare (nominalizare, investire, acțiuni politice etc.), studiul măsurii și al condițiilor în care și liderii politici bărbați sunt mediatizați ca „obiecte”, analiza în profunzime a legăturii dintre modalitățile de construcție mediatică a portretului unei persoane care a ajuns într-o poziție de putere și genul său, studiul măsurii în care tonul utilizat de jurnaliști, anumite caracterizări, apelative ș.a.m.d. diferă semnificativ în cazul liderilor politici de gen feminin, în comparație cu cei de gen masculin, analiza măsurii în care există diferențieri majore între variatele tipuri de media în ceea ce privește mediatizarea liderilor politici femei etc. Nu în ultimul rând, pentru a evidenția măsura în care genul este variabila fundamentală care își pune amprenta asupra modalităților de mediatizare a primei femei premier a României sau mai degrabă caracteristicile și acțiunile sale politice personale, ar fi de necesară, în viitor, cercetarea comparativă a mediatizării prim-ministrului vs mediatizarea altor femei considerate „puternice” în România sau aflate în anumite poziții semnificative de putere. Astfel de direcții de analiză și cercetări viitoare, deschise de studiul prezentat în această lucrare, ar putea contribui atât la validarea și rafinarea concluziilor de mai sus, cât și la formularea unor noi concluzii și la extinderea cunoașterii în domeniu, în general.

BIBLIOGRAFIE

1. Altheide, David L. și Schneider, Christopher J. (2013). *Qualitative Media Analysis*. Second Edition. London, New York: Sage Publications.
2. Anderson, Perry (1976). „The Antinomies of Antonio Gramsci”, în *New Left Review*. I/100, November – December, p. 5–78.
3. Băluță Ionela (2010). „Le Parlement roumain à l'épreuve du genre. Les femmes politiques dans la législature 2004–2008”, în *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. X, nr. 1, p. 123–151.
4. Beciu, Camelia (2011). *Sociologia comunicării și a spațiului public*. Iași: Polirom.
5. Berger, Peter L. și Luckmann, Thomas (1966). *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London, New York: Penguin Books.
6. Berger, Peter L. și Luckmann, Thomas (1999). *Construcția socială a realității*. București: Univers.
7. Borah, Porismita (2018). „Addressing Theoretical and Methodological Challenges of Doing News Framing Analysis in the Contemporary Media Landscape”, în D'Angelo, Paul (Ed.). *Doing News Framing Analysis II: Empirical and Theoretical Perspectives*. New York and Abingdon, Oxon: Routledge.
8. Charaudeau, Patrick (1992). *Grammaire du sens et de l'expression*. Paris: Hachette Education.
9. Choi, Hyunyoung și Varian, Hal (2011). „Predicting the Present with Google Trends”, December 18, <http://people.ischool.berkeley.edu/~hal/Papers/2011/ptp.pdf> (accesat la 12.10.2018).
10. Cmeciu, Camelia și Pătruț, Monica (2014). „The visual framing of Romanian women politicians in personal campaign blogs during the 2012 Romanian Parliamentary elections”, în Raicheva-Stover, Maria și Ibroscheva, Elza (Eds.). *Women in Politics and Media: Perspectives from Nations in Transition*. New York, London: Bloomsbury Publishing, p. 181–214.
11. Connell, R.W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Sydney: Allen & Unwin; Cambridge: Polity Press; Stanford: Stanford University Press.
12. Connell, R.W. (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press; Sydney: Allen & Unwin; Berkeley: University of California Press.
13. Connell, R.W. (1998). „Männer in der Welt: Männlichkeiten und Globalisierung”, în *Widersprüche. Zeitschrift für sozialistische Politik im Bildungs-, Gesundheits- und Sozialbereich*, Heft 67, 18 Jg., nr. 1, p. 91–105.
14. Connell, R.W. (1999). *Der gemachte Mann. Männlichkeitskonstruktionen und Krise der Männlichkeit*. Opladen: Leske + Budrich.
15. Connell, R.W. și Messerschmidt, James W. (2005). „Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept”, în *Gender & Society*, vol. 19, nr. 6, p. 829–859.
16. Connell, Raewyn (2015). „Masculinities”, http://www.raewynconnell.net/p/masculinities_20.html (accesat la 15.09.2018).
17. Dan, Viorela și Iorgoveanu, Aurora (2013). „Still On the Beaten Path. How Gender Impacted the Coverage of Male and Female Romanian Candidates for European Office”, în *The International Journal of Press/Politics*, vol. 18, nr. 2, p. 208–233.
18. Das, Abhinandan; Datar, Mayur; Garg, Ashutosh și Rajaram, Shyam (2007). „Google News Personalization: Scalable Online Collaborative Filtering”, în *WWW 2007*, May 8–12, Banff, Alberta, Canada. ACM 978-1-59593-654-7/07/0005, p. 271–280.
19. Deacon, David; Pickering, Michael; Golding, Peter; Murdock, Graham (2010). *Researching Communication. A Practical Guide to Methods in Media and Cultural Analysis*. Second Edition. London, New York: Bloomsbury Academic.
20. Dragomir, Otilia și Miroiu, Mihaela (ed.) (2002). *Lexicon feminist*. Iași: Polirom.
21. Gitlin, Todd (2003). *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left, With a New Preface*. Los Angeles: University of California Press.
22. Goffman, Erving (1977). „The Arrangement between the Sexes”, în *Theory and Society*, vol. 4, nr. 3, p. 301–331.

23. Graham, Ciara (2015). „What is Media Framing?“, în *Critical Media Review. Deconstructing Media Content, Practice and Structure*, <https://criticalmediareview.wordpress.com/2015/10/19/what-is-media-framing/> (accesat la 26.10.2018).
24. Gramsci, Antonio (1999). *Selections from the Prison Notebooks* (ed. and transl. by Quentin Hoare and Geoffrey Nowell Smith). London: The Electric Book Company.
25. Grünberg, Laura (2002). *(R)evoluții în sociologia feministă. Repere teoretice, contexte românești*. Iași: Polirom.
26. Gunter, Barrie (2000). *Media Research Methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
27. Kaneva, Nadia și Ibroscheva, Elza (2014). „Pin-ups, strippers and center folds: Gendered mediation and post-socialist political culture“, în *European Journal of Cultural Studies*, vol. 18, nr. 2, p. 224–241.
28. Krippendorff, Klaus (2018). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Fourth Edition. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC, Melbourne: Sage Publications.
29. Mayring, Philipp (2000). „Qualitative Content Analysis“, în *Forum: Qualitative Social Research*, vol. 1, nr. 2, Art. 20.
30. Meuser, Michael (1998). *Geschlecht und Männlichkeit. Soziologische Theorie und kulturelle Deutungsmuster*. Opladen: Leske + Budrich.
31. Meuser, Michael (2010). „Geschlecht, Macht, Männlichkeit – Strukturwandel von Erwerbsarbeit und hegemoniale Männlichkeit“, în *Erwägen Wissen Ethik*, Jg. 21, Heft 3, p. 325–336.
32. Neveu, Erik și Quéré, Louis (1996). „Présentation“, în *Réseaux*, vol. 14, nr. 75, «Le temps de l'événement I», p. 7–21.
33. O'Sullivan Tim; Hartley, John; Saunders, Danny; Montgomery, Martin și Fiske, John (1994). *Key Concepts in Communication and Cultural Studies*. Second Edition. London and New York: Routledge.
34. Roventă-Frumușani, Daniela (2015). „Images publiques et vies privées sur Facebook. Étude de cas: femmes politiques roumaines“, în *International Journal of Cross-Cultural Studies and Environmental Communication*, vol. 4, nr. 2, p. 29–44.
35. Roventă-Frumușani, Daniela și Irimescu, Alexandra (2018). „Web 2.0 et la politique au féminin en Roumanie postcommuniste. Éthos féminin et campagnes électorales sur Facebook“, în *Communication. Information médias théories pratiques [En ligne]*, vol. 35, nr. 1, <https://journals.openedition.org/communication/7636> (accesat la 27.10.2018).
36. Schippers, Mimi (2007). „Recovering the Feminine Other: Masculinity, Femininity, and Gender Hegemony“, în *Theory and Society*, nr. 36, p. 85–102.
37. Schlesinger, Philip (1978). *Putting "reality" together: BBC News*. London: Constable.
38. Scholz, Sylka (2010). „Hegemoniale Weiblichkeit? Hegemoniale Weiblichkeit!“, în *Erwägen Wissen Ethik*, Jg. 21, Heft 3, p. 396–398.
39. Schudson, Michael (1989). „The Sociology of News Production“, în *Media, Culture and Society*, vol. 11, Issue 3, p. 263–282.
40. Surugiu, Romina (2012). „‘Glossy’ politicians: Portraying women politicians in Romanian consumer magazines“, în *Challenges of the Knowledge Society, OALib Journal*, <http://www.oalib.com/paper/2954300#.Uu6yTfYTGSM> (accesat la 26.10.2018).
41. Tuchman, Gaye (1980). *Making News: A Study in the Construction of Reality*. New York: Free Press.
42. Weber, Stefan (2002). „Was heißt «Medien konstruieren Wirklichkeit»? Von einem ontologischen zu einem empirischen Verständnis von Konstruktion“, în *Medienimpulse*, Heft nr. 40, Juni.
43. Weber, Stefan (2016). „Media and the construction of reality. What does «media construct reality» mean? From an ontological to an empirical understanding of construction“, <https://www.mediamanual.at/> (accesat la 10.10.2018).
44. West, Candace și Zimmerman, Don H. (1987). „Doing Gender“, în *Gender & Society*, vol. 1, nr. 2, p. 125–151.
45. West, Candace și Zimmerman, Don H. (2009). „Accounting for Doing Gender“, în *Gender & Society*, vol. 23, nr. 1, p. 112–122.

LUCRĂRILE LUI ANTON GOLOPENȚIA PENTRU COMISIA DE STAT A PLANIFICĂRII (1948–1950)

SANDA GOLOPENȚIA*

ABSTRACT

The author presents a list of 22 unpublished works of Romanian sociologist Anton Golopenția, which were prepared for the State Planning Commission between 22 October 1948 and 15 January 1950 and included a majority of original projects proposed to the S.P.C. by A.G. Three among these works are reproduced in the article.

Keywords: Anton Golopenția, The State Planning Commission, economic and social statistics, statistical inquests, historical statistics.

Anul 1948 fusese anul rupturii. În luna ianuarie, Anton Golopenția, director general delegat al Institutului Central de Statistică (I.C.S.) din București, condusese Recensământul general de populație și agricol al României publicând, în succesiune rapidă, primele rezultatele ale acestuia: *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului* (în colaborare cu D.C. Georgescu); *Recensământul agricol din Republica Populară Română – 25 ianuarie 1948* (în colaborare cu P. Onică); și *Populația și clădirile municipiului București în 1948*². În lunile următoare el organizase cercetarea bugetelor de familie ale populației și pregătise recensământul întreprinderilor și al mâinii de lucru. Cu sprijinul lui apăruse *Buletinul Statistic al Primăriei Municipiului București*, seria a II-a, publicată de Oficiul de Studii și Planificare (redactor responsabil: Emil Coconețiu). A.G. a vorbit despre realizările majore din această perioadă, prin care I.C.S. se situa la cote înalte pe plan internațional:

În cele 13 luni în care am girat conducerea institutului, m-am ocupat cu pasiune și succes de organizarea culegerilor și a prelucrării de date hotărâte de guvern. [...] În intervalul pomenit au fost executate, respectând termenele mai scurte

* Prof. Em., Brown University, USA; e-mail: sanda_golopenția@brown.edu.

¹ Cele trei lucrări – ultimele publicații antume ale lui A.G. – sunt reproduse în A. Golopenția, *Opere complete*, vol. II: 428–523.

decât se obișnuia și dând rezultate provizorii mai ample decât se obișnuia: inventarierea întreprinderilor mari și mijlocii de la 15 oct[ombrie] 1947, recensământul general agricol și al populației de la 25 ian[uarie] 1948, cercetarea bugetelor a 6 000 de familii de salariați începând de la 1 iulie 1948, prelucrarea în decurs de trei săptămâni a unui eșantion de 20% din buletinele de recensământ agricol. A fost organizată Conferința ministerială pentru reorganizarea statisticii de la 18 oct[ombrie] 1947 și introdus registrul agricol din iarna 1947/48, elaborat un sistem complex de estimare a recoltei probabile de cereale. Au fost pregătite: recensământul întreprinderilor industriale din toamna 1948 și un recensământ al mâinii de lucru încă neexecutat. În 1947/48, prin aceste lucrări, Institutul Central de Statistică s-a întrecut pe sine însuși și multe institute de statistică străine (UC³: 239).

Într-o convorbire cu Nicolae Georgescu-Roegen, despre care știa că se pregătește să plece din țară, A. Golopenția a expus cu simplitate convingerile în numele cărora înțelegea să stimuleze la I.C.S. lucrul „cu grijă și corect”, independent de guvernul aflat la conducere:

Știam că va încerca să plece și mi-am propus să-i descriu organizarea recensământului general al populației și agricol, pentru ca, dacă-l întâlnește cumva pe d-rul Manuilă, acesta să afle de la el că lucrăm cu grijă și corect. Am expus cu grijă micile inovații și ameliorări pe care le adusesem cu acest prilej. La sfârșit, Georgescu-Roegen a făcut o observație care m-a mâhnit și de pe urma căreia convorbirea a ajuns la sfârșit. A spus că, dacă recensământul va avea drept consecință măsuri administrative grele pentru țară: expropriere urbană, colectivizare, nu vom purta și noi răspunderea? I-am răspuns că ne facem meseria și trebuie s-o facem bine. I-am mai spus ceva de felul următor: brutarii fac pâine oricând și oricine ar fi la putere. Atmosfera se tulburase și n-am mai continuat, a plecat (UC: 33–34).

În ciuda realizărilor, pe care le cunoaște nemijlocit, la 7 septembrie 1948, Miron Constantinescu, în a cărui subordine ajunsese I.C.S., îi cere lui A. Golopenția să demisioneze. A.G. nu era membru de partid; era perceput ca un continuator al lui Sabin Manuilă; se opusese la eliminarea din Institut a specialiștilor de valoare și la promovarea în funcții de conducere, din rațiuni politice, a unor funcționari lipsiți de calificările necesare.

După demisie, lui A. Golopenția i se încredințează spre executare, în sistemul de plată cu bucata, lucrări pentru Comisia de Stat a Planificării (C.S.P.). Lucrările acestea nu sunt cunoscute publicului. Rămase printre hârtiile personale la I.C.S., unde i-a fost refuzat accesul după demisie, ele au fost regrupate în așa-numitul „Fond G”, pe care l-am descoperit în Arhiva Institutului Național de Statistică și urmează să apară în volumul V. *Statistică și demografie. Postume*, al seriei Anton Golopenția, *Opere complete*.

³ UC = Anton Golopenția, *Ultima carte. Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele S.R.I.* (2001). Volum editat, cu *Introducere* și *Anexă* de prof. dr. Sanda Golopenția, București: Editura Enciclopedică.

Inventarul de 22 materiale elaborate între 22 octombrie 1948 și [15] ianuarie 1950, pe care am reușit să-l stabilim, e departe de a fi exhaustiv. Unele dintre lucrările cerute de C.S.P. se găsesc probabil în alte arhive. A. Golopenția pare a fi conservat însă cu grijă lucrările a căror temă l-a interesat și, mai cu seamă, propunerile de lucrări pe care le-a înaintat din proprie inițiativă, considerându-le utile pentru activitatea Comisiei. Comparate cu impresionanta listă a lucrărilor pentru care adunase material și începuse redactări (UC: 212–215), pe care a anexat-o scrisorii-testament adresate din închisoare la 17–18 mai lui Miron Constantinescu, lucrările de care dispunem ne pot da o idee cu privire la modul în care se configura, în momentul arestării, gândirea statistică vizionară a lui Anton Golopenția. Lista trimisă lui Miron Constantinescu, care cuprinde rubricile *Metodologia științelor sociale*; *Bibliografii documentare*; *Cercetări sociale*; *Statistică*; *Metoda cartografică*; *Studii*; *Statistică istorică*), este în fapt cea la care trebuie raportate toate publicațiile postume ale lui A.G. în domeniul statisticii și demografiei⁴.

În paralel cu munca pentru C.S.P., începând din octombrie 1948 și până în ultima parte a anului 1949, A.G., care dispune, în sfârșit, de un timp al său, lucrează la numeroase și ample proiecte, îndelung cumpănite în anii tulburi de după război. În declarația din 5 februarie 1950, el a evocat caracterul paradoxal al acestei perioade, în care, îndepărtat de la munca pe care o prestase în cadrul I.C.S., șomer, fără cartelă de pâine, cunoscuse compensator bucuria ceasurilor de lectură, scris și sinteză:

Indemnizația pe care mi-a plătit-o Comisia de Stat a Planificării pentru lucrările pe care mi le cerea, și care-mi lăsau lungi răgazuri, mi-a furnizat o ocazie nesperată de a mă cufunda în lectură, de a duce destul de departe culegerea materialului pentru unele din lucrările plănuite. Mi-am putut da seama că am ajuns la maturitate și că voi putea realiza lucrări de folos. Am ajuns să cunosc, în Institutul de Cercetări Sociale și în Institutul de Statistică și din lecturi, diferitele metode de documentare, cu ajutorul cărora organele de stat ar putea urmări stările și prefacerile din diferitele regiuni ale teritoriului, așa cum se urmăresc fenomenele meteorologice. Aș putea să le prezint într-un manual, să contribui la deprinderea cadrelor viitoare cu ele, să contribui la înrădăcinarea deprinderii de a se documenta temeinic în practica organelor administrației. Cunosc documentarea existentă cu privire la R.P.R. în multe probleme. M-am ocupat îndeajuns de istoria statisticii oficiale românești, maghiare, austriace, încât să pot declanșa studiile de statistică istorică în România, care, punând la îndemână după toate regulile criticii istorice și prelucrând și analizând după toate regulile metodei statistice lucrările statistice tipărite sau inedite din ultimele două veacuri ce s-au păstrat, ar oferi istoriei țării o bază bogată de fapte sociale exacte (UC: 55).

În declarația din 5 martie 1950, A.G., aflat în închisoare, scria, în același sens:

⁴ Am prezentat-o și în articolul: Sanda Golopenția, *Ultimele lucrări și proiecte ale lui A.G. (1945–1951)*, aflat sub tipar în cadrul volumului *Școala gustiană după 23 August 1944. Condamnare, marginalizare și supraviețuire în regimul comunist*, editat de Zoltán Rostás și Ionuț Butoi.

Fiind unul din puținii specialiști pe care-i are țara în materie de documentare social-economică asupra regiunilor și în materie de planificare a serviciilor administrației rurale, fiind versat și în Statistică, pot fi util oricărei instituții ce are în seamă lucrări de planificare sau administrație, pe întreg teritoriul sau pe parte din el, sau în învățământ, la formarea de cadre tehnice. Mai pot fi util istoriografiei românești prin cunoștințe de statistică istorică ce pot contribui la lărgirea documentării social-economice priitoare la evenimentele din ultimii 200 ani (UC: 101–102).

Materialele elaborate de **Anton Golopenția** pentru C.S.P. se înscriu în următoarele rubrici (identice cu cele sub care vor figura în volumul *Opere complete*, V):

STATISTICĂ ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ

METODĂ

Notă cu privire la modalitatea de a extrage din Recensământul 1948 date asupra distribuției după mărime, naționalitatea care deține majoritatea, procentul analfabeților și după înzestrarea cu pământ și animale a satelor din întreaga țară, precum și din diferitele provincii și județe (29.11.1948).

Notă despre realizarea unui model de analiză cartografică pe localități a unora dintre problemele ce se pun organelor județene de planificare [1948].

Notă cu privire la împărțirea în patru regiuni economice a teritoriului țării (7.03.1949).

Notă cu privire la generalizarea întrebuințării metodei cartografice în lucrările tuturor eşaloanelor Comisiei de Stat a Planificării (17.05.1949).

Notă despre documentarea în vederea revizuirii și completării listei localităților urbane (17.06.1949).

Notă cu privire la culegerea documentării în vederea planurilor de promovare a regiunilor nevoiașе și înapoiate (18.06.1949).

Notă cu privire la cercetarea economică și socială a regiunii învecinate cu Canalul proiectat Dunăre – Mare (20.06.1949).

Propunere privind mai multe lucrări ce ar putea fi puse în executare în toamna 1949 [vara 1949].

Instrucțiuni în vederea întocmirii de hărți economice ale R.P.R. (5.08.1949).

Notă despre pregătirile pentru *Micul Atlas economic și social al R.P. Române* [înainte de septembrie 1949].

Distribuția localităților rurale după diferite caracteristici obținute prin Recensământul 1948 (5.09.1949).

Instrucțiuni în vederea întocmirii de hărți economice ale R.P.R. [1949].

ANCHEȚE

Notă cu privire la prelucrarea rezultatelor anchetei asupra satelor cu specializări agricole, meșteșugărești, comerciale și prisoase de brațe de lucru, precum și cu privire la

executarea unei anchete asupra diferențelor regionale în alimentația și îmbrăcămintea populației rurale (22.10.1948).

Notă despre mai multe anchete statistice ce ar putea fi întocmite în iarna și primăvara 1949 (24.01.1949).

Ancheta cu privire la diferențele regionale pe care le prezintă consumația populației rurale și activitățile prin care aceasta se integrează în economia generală (5.08.1949).

Notă. Măsurile necesare pentru a executa ancheta cu privire la diferențele regionale pe care le prezintă consumația populației rurale și activitățile prin care aceasta se integrează în economia de schimb (1) [1949].

Aprovizionarea de iarnă a familiilor de salariați. Septembrie – decembrie 1949 – ianuarie 1950 [1949/1950].

Notă asupra deplasărilor tehnicienilor și muncitorilor calificați în construcții (sfârșitul anului 1949).

INSTRUCȚIE PUBLICĂ

Notă despre pregătirea documentării statistice pentru planificarea în materie de reducere a analfabetismului și de învățământ primar obligatoriu (7.03.1949).

Notă despre pregătirea documentării pentru planificarea sănătății și a instrucției publice (16.06.1949).

STATISTICĂ ISTORICĂ

Propunere cu privire la înlesnirea și publicarea de lucrări de statistică istorică de către Comisia de Stat a Planificării (1.11.1949).

Notă cu privire la lucrări de statistică istorică (25.11.1949).

Cum vedem din enumerarea de mai sus, A. Golopenția reflectează în continuare, desfășurat și îndrăzneț, așa cum o făcuse de-a lungul întregii sale vieți, asupra acțiunilor scadente care ar fi de întreprins pentru ca viața din jur să se amelioreze și cei care o îndrumă să acționeze util. În ciuda izolării apăsătoare în care trăiește și a urmăririi sistematice de care pare a fi fost conștient, plănuitorul vizionar și pragmatic dintotdeauna încearcă imposibilul: să-i convingă pe cei de la C.S.P. să gândească serios la ce le propune, după ce la rândul său a gândit atent problemele momentului.

În unele cazuri, A.G. răspunde la cereri ale Comisiei de Stat a Planificării. Rolul pe care și-l arogă este acela de a pune în perspectivă hotărârile considerate de aceasta, de a sugera *căile de informare prealabilă în vederea adecvării lor la realitatea abordată*, de a discuta rostul lor în raport cu evoluția economică și socială curentă a României. Două note aparținând acestei categorii ne permit să regăsim aspecte importante din activitatea administrației nou constituite: *Notă cu privire la împărțirea în patru regiuni economice a teritoriului țării și Notă cu privire la cercetarea economică socială a regiunii învecinate cu Canalul proiectat Dunăre-Mare* (20.06.1949).

În prima, A.G. reacționează organic la împărțirea vizând în mod mecanicist egalizarea regiunilor economice: acestea trebuie să se muleze pe realitatea orografică și social-istorică a diviziunilor firești, s-o urmeze, pe cât e posibil. Tonul notei, cu întrebarea retorică privitoare la București, marchează și o reacție la propunerea de a izola ca regiune aparte Bucureștiul. Pentru A.G., dimpotrivă, Bucureștiul trebuie să fie privit în cadrul regiunii mai ample pe care o girează și care îl încadrează, chiar dacă în calcul ar interveni anumite separări.

În nota privind Canalul Dunăre – Marea Neagră, A.G. ridică problema mâinii de lucru pentru Canal, a nevoilor în termeni de electrificare și irigații, nu numai în orașele vizate anume, ci și în localitățile rurale din jurul lor. Canalul trebuie construit ținându-se seama de multiplele lui utilizări posibile – cabotaj extins, între altele – a căror estimare necesită la rândul ei cercetări pe teren și documentare statistică atentă. Modul de integrare a Canalului în regiune trebuie aproximat înainte de a porni la construirea lui.

A.G. face alteori el însuși propuneri, indică teme pe care le consideră presante și pe care e pregătit să le cerceteze. Am reprodus, în volumul Sanda Golopenția, *Viața noastră cea de toate zilele*⁵, câteva texte din această categorie: *Notă cu privire la culegerea documentării în vederea planurilor de promovare a regiunilor nevoiașe și înapoiate* (392–393); *Notă despre pregătirea documentării statistice pentru planificarea în materie de reducere a analfabetismului și de învățământ primar obligatoriu* (394–395); *Notă despre pregătirea documentării pentru planificarea sănătății și a instrucției publice* (396–399); *Notă despre documentarea în vederea revizuirii și completării listei localităților urbane* (400–402).

Notele acestea ridică în mod clar problema viziunii de ansamblu asupra României și subliniază nevoia documentării prealabile a organelor de decizie, indicând modalitățile în care aceasta poate fi asigurată. Sărăcia economică trebuie departajată de înapoierea culturală. Caracteristicile statistice care permit diagnosticarea sărăciei într-o regiune sau alta sunt mortalitatea infantilă, emigrările (temporale, sezonale), meșteșugurile anexe și negoțurile ambulante. Gradul de înapoiere poate fi calculat pornind de la numărul copiilor de vârstă școlară care sunt înscriși și frecventează școlile, numărul de școli per localități și număr de locuitori etc. Regiunea de sud a țării, de exemplu, era înapoiată cultural, dar nu și săracă economic. Cele două zone în care sărăcia și înapoierea culturală se asociau și potențau reciproc erau, la sfârșitul anilor 1940, bara muntoasă din est (cuprinzând Maramureșul, Munții Apuseni și munții Olteniei etc.) și zona de dealuri și podișuri a Moldovei de est. Măsurile de luat nu pot fi stabilite, în aceste cazuri, subliniază A.G., de la birou. Ele presupun mersul pe teren nu numai spre a constata starea de fapt, ci și pentru a afla, de la locuitori, care sunt problemele pe care aceștia le doresc rezolvate întâi și care sunt soluțiile la care locuitorii s-au gândit ei înșiși, spre a le compara și combina cu soluțiile administrative de ordin general.

⁵ București: Curtea Veche, 2009.

În ce privește învățământul, reducerea analfabetismului prin învățământul primar obligatoriu (care împiedică proliferarea lui) și instruirea unei părți a adulților analfabeți nu se poate face fără stabilirea prealabilă a distribuției geografice și sociale a analfabeților, a dimensiunii aparatului școlar (localuri și personal per comune), a randamentului învățământului obligatoriu și a contingentelor de copii a căror limbă maternă nu este româna.

Progresul sanitar, ca și cel intelectual, depinde în primul rând de venitul național. Accelerarea creșterii lui, ridicarea speranței de viață impun, la fel, circumscrierea zonelor și a categoriilor sociale în care mortalitatea generală și cea infantilă sunt ridicate, determinarea bolilor epidemice sau endemice, stabilirea gradului de aglomerare a satelor (compacte, răsfirate etc.) și a gradului de adecvare a rețelelor de comunicație în funcție de tipul de sat cu, în final, redistribuirea contextualizată a resurselor. Nu se pot lua aceleași măsuri pentru zone și localități cu probleme și nevoi diferite, administrația nu se poate lipsi de informarea pe care instituții ca I.C.S. și altele ca el i-o pot furniza.

În sfârșit, lista localităților urbane trebuie adusă la zi conform unor criterii generale. Populația a crescut și va crește, România s-a modernizat și se va moderniza, o nouă lege a comunelor urbane, care să le stimuleze evoluția și să asigure un raport productiv între populația neagră și cea agricolă, e scadentă în România. Pentru a o pregăti, arată A.G., trebuie început prin întocmirea unei liste a localităților având peste 2 000 de locuitori, mai puțin de 27% analfabeți (aceasta fiind media pe țară a analfabetismului în comunele rurale la sfârșitul anilor 1940), dispunând de întreprinderi mijlocii și mari alături de alte instituții tipic urbane, ca și de mijloace de comunicație adecvate. Criterii suplimentare se vor adăuga pe parcurs.

Interesant e faptul că, alături de cadrul larg, în spațiu, timp și tradiție, în care e necesar să fie situate problemele ridicate de sărăcie, înapoiere, mortalitate, analfabetism, urbanizare și de documentarea prin care aceste probleme pot fi contextualizate, A.G. indică adeseori și modalitățile concrete în care poate fi realizată în mod economic informarea administrației (cadre tehnice posibile, instituții, durata operațiilor, moment în care se poate începe în funcție de momentul în care se intenționează luarea de hotărâri).

Reproducem în paginile care urmează trei dintre materialele enumerate în inventarul lucrărilor elaborate pentru C.S.P. de Anton Golopenția. Toate trei se încadrează în categoria propunerilor inițiate de A.G., prezentând liniile de forță ale proiectelor, care ar fi urmat să fie detaliate în funcție de aprobarea C.S.P. Al doilea text amintește, la fel cu multe altele din inventarul prezentat, de preocupările de tipologie a satelor românești ale lui Anton Golopenția în seria *60 de sate românești*⁶.

⁶ Anton Golopenția [în colab. cu D.C. Georgescu], *60 de sate românești, cercetate de echipele studențești în vara anului 1939* [sic!]. *Anchetă sociologică condusă de A.G. și D.C.G.*, vol. I. *Populația*, 1941; II. *Situația economică*, 1941; IV. *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole, sate pastorale*, 1943; V. *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate cu ocupații anexe* (1942), București: Institutul de Științe Sociale al României.

Iar al treilea ne ajută să înțelegem marele proiect de cercetare a *Populației României în perioada 1700–1949*, la care a lucrat, până în momentul arestării, A. Golopenția. Proiectul acesta urmează să fie editat în cadrul volumului *Opere complete*, VI. *Demografie. Postume*.

*

**NOTĂ DESPRE PREGĂTIREA DOCUMENTĂRII PENTRU
PLANIFICAREA SĂNĂTĂȚII ȘI A INSTRUCȚIEI PUBLICE**

Sănătatea publică și instrucția publică sunt domenii care se pretează în mare măsură la planificare.

Progresul sanitar și intelectual are, e drept, o condiție *sine qua non* [ce presupune un]: venit național cu tendință de augmentare și venituri crescânde la locuitori. Când ea nu este întrunită, eforturile serviciilor publice rămân aproape fără urmare, lipsite atât de sprijinul financiar al statului, cât și de interesul populației. Dimpotrivă, când [condiția] este întrunită, nivelul sanitar și intelectual se ridică, chiar dacă acțiunea serviciilor publice este lipsită de plan. Cunoașterea realității, stabilirea de previziuni asupra evoluției ei viitoare, care să îngăduie fixarea de sarcini, diferențierea acțiunii spre a evita pulverizarea mijloacelor și spre a realiza concentrarea eforturilor în zonele cele mai înapoiate poate accelera progresul.

A.

1. La noi, mortalitatea trecea de 15 la mia de locuitori înainte de al Doilea Război Mondial. Dintre copii mureau aproape 20 din 100 fără să fi împlinit vârsta de un an. Românul avea la naștere probabilitatea de a trăi 40 de ani; la 10 ani, probabilitatea de a apropia vârsta de 60 de ani; iar la împlinirea a 40 de ani, probabilitatea de a ajunge până la vârsta de 65 de ani.

Dimpotrivă, în marea majoritate a țărilor civilizate, mortalitatea scăzuse între cele două războaie la aproape 10 din mia de locuitori, mortalitatea copiilor de mai puțin de un an sub 10 din 100 născuți. Așteptările de viață erau în aceste țări de peste 50 de ani încă de la naștere. Împlinirea a zece ani atrăgea după sine probabilitatea de a trece de 60 de ani, împlinirea a 40 de ani probabilitatea de a [ajunge la] vârsta de 70 de ani.

În țările de frunte ale progresului sanitar, cum sunt Olanda și Suedia, mortalitatea e și mai scăzută, [iar] durata medie a vieții și mai lungă. Mortalitatea e de 10 la mia de locuitori, mortalitatea infantilă de mai puțin de 5 copii din 100 născuți, așteptările de viață de peste 60 de ani la naștere. Cine împlinește 10 de ani în aceste țări are probabilitatea de a [atinge] vârsta de 70, iar cine trece de 40 de ani are probabilitatea de a trece de 70 de ani.

Este deci posibil ca mortalitatea populației din România, mai ales mortalitatea infantilă, să fie redusă, [iar] durata medie a vieții prelungită. Consecințele asupra economiei țării sunt evidente: reducerea risipei nu numai de vieți, ci și de capital, pe care o constituie decesele înainte ca insul să fi ajuns la maturitate și să-și fi dat întreaga măsură; sporirea brațelor de lucru prin lungirea duratei medii a vieții, diminuarea pierderilor.

Intensificarea acțiunii serviciilor sanitare va duce, fără îndoială, în decurs de câțiva ani la atingerea mortalității de 15 la mia de locuitori și a mortalității infantile de 15 din suta de copii care n-au împlinit 1 an, precum și la ridicarea așteptării de viață la peste 45 ani încă de la naștere.

Progresele vor putea fi însă considerabil grăbite prin elaborarea unui plan sanitar pe mai mulți ani. Odată circumscrise zonele și categoriile sociale în care mortalitatea infantilă și mortalitatea generală sunt mai ridicate și determinate bolile epidemice sau endemice care cauzează decesele, resursele aparatului sanitar trebuie redistribuite în așa fel încât în aceste zone și [asupra acestor] categorii sociale să se acționeze mai intens decât pe restul teritoriului și față de restul populației.

2. La noi, încă după al Doilea Război Mondial, în 1948, 23% din populația de peste 7 ani nu știa scrie și citi. În cele mai multe țări civilizate, dimpotrivă, proporția analfabeților a scăzut sub 5% din populația trecută de întâii ani ai copilăriei.

Ținând seama de ritmul de până acum al răspândirii științei de carte din țara noastră, prin dispariția succesivă a bătrânilor, printre care analfabeții sunt mai numeroși, și prin trecerea la școală a tot mai mulți dintre copii, precum și de măsurile generale suplimentare luate în ultimii ani, se poate prevedea că în 1960 vom fi destul de aproape de proporția de 5% analfabeți.

Însă, procesul va putea fi grăbit dacă se vor determina zonele și localitățile, precum și categoriile profesionale unde și în care proporția analfabeților e mai ridicată, dacă se vor stabili în măsura posibilului cauzele și dacă se vor redistribui în așa fel resursele aparatului școlar, încât acolo acțiunea să fie dusă mai intens. Grămezile mari de zăpadă nu trebuiesc lăsate în umbră, ci expuse bății de toată ziua a soarelui, dacă nu vrem ca ele să dăinuiască până târziu primăvara.

B.

Următoarele cercetări sunt necesare pentru a face cu putință elaborarea câte unui plan de grăbire a progresului sanitar și a progresului instrucției:

a. Determinarea stării sanitare și intelectuale a țării și analiza ei statistică și cartografică, spre a estima rațiile minime de ameliorare din anii următori și a determina unde este necesară aplicarea unor eforturi speciale, când urmează să fie redusă mortalitatea, ameliorată funcționarea învățământului primar și redus numărul analfabeților adulți.

b. Determinarea resurselor aparatului sanitar și școlar și analiza răspândirii lor pe teritoriu, spre a face cu puțință distribuirea în vederea întăririi eforturilor în regiunile aflate sub nivelul mediu.

Documentarea de sub **a.** și **b.** îngăduie factorilor răspunzători luarea deciziunilor care vor constitui planul de grăbire a progresului sanitar și intelectual.

Unele dintre datele necesare sunt gata culese și nu e nevoie decât să fie analizate statistic și reprezentate cartografic, după ce vor fi fost furnizate de către detentori. Acesta e cazul cu datele asupra deceselor pe anii 1931–1947, asupra analfabeților recenzați în 1948, asupra rezultatelor școlii primare, a răspândirii școlilor și a corpului didactic, care se găsesc în Institutul Central de Statistică (Secțiunile Demografică, Recensăminte de populație, Statistică școlară, Statistică sanitară). Ministerul Sănătății dispune de date asupra tăriei și răspândirii aparatului sanitar, dintre care unele au fost publicate (Anuarul medicilor [19]48).

Alte date sunt disponibile, dar nu sunt prelucrate. Acesta e cazul datelor cu privire la localitățile rurale din țară culese de recensământul din 1948. Distribuția satelor pe plăși, județe și provincii după numărul populației, naționalitățile care dețin o anume importanță, proporția analfabeților, numărul întreprinderilor și corelațiile dintre aceste caracteristici ar urma să fie stabilite printr-o codificare a datelor privitoare la fiecare din cele 13 400 de sate și perforare-tabelare la mașinile statistice. Probabil că parte din datele cu privire la rezultatele învățământului, la localurile de școală și la corpul didactic din ultimii ani, sunt, la fel, neprelucrate.

În sfârșit, alte date necesare ar urma să fie întâi culese. Acesta e cazul cu privire la gradul de aglomerare a satelor, la natura și practicabilitatea drumurilor ce le despart de diferitele servicii publice. Satele risipite reclamă o organizare specifică a acțiunii sanitare și a învățământului. Satele răsfricate și satele compacte ridică și ele probleme când dispun de numeroase așezări secundare – sălașe, târle, stâne etc. – unde se alternează și trăiesc în condiții sanitare precare membrii de familie, sau când sunt de dimensiuni mici, așa încât fiecare comună este alcătuită din numeroase sate. Consiliile populare ar urma să păstreze o copie a chestionarului. E de judecat dacă, spre a înlesni acestora să-și precizeze imaginea despre mijloacele ce le stau la dispoziție, chestionarele, care ar fi să fie completate cu ajutorul agenților statistici, n-ar trebui să cuprindă și unele întrebări cu privire la localurile de școală, posturile de învățători și la unitățile sanitare, care nu lipsesc la Institutul Central de Statistică sau la Ministerul Sănătății.

Furnizarea datelor disponibile, culegerea și prelucrarea celor ce lipsesc, prelucrarea celor neprelucrate, reprezentarea grafică și cartografică, analiza pot reclama cel puțin patru luni, chiar dacă se va lucra intens și dacă mijloacele nu vor lipsi (16.6.1949. Text transcris cu cerneală pe 5 foi, *recto*. Institutul Național de Statistică, Fondul G, mapa 61, dos. 4: 125–129).

*

**PROPUNERE PRIVIND MAI MULTE LUCRĂRI
CE AR PUTEA FI PUSE ÎN EXECUTARE
ÎN TOAMNA [ANULUI] 1949**

În timp ce voi executa acele două lucrări, cu care am fost însărcinat: redactarea manuscrisului pentru un mic atlas economic și social al țării și prelucrarea rezultatelor anchetei „Specializarea satelor – consumul populației rurale”, s-ar putea începe și efectua pregătirile pentru mai multe lucrări.

*

1. O anchetă prin care să se culeagă documentarea cu privire la condițiile și problemele administrației în comunele rurale și la raza de atracție a târgurilor și orașelor, precum și la hinterlandul gărilor și schelelor.

Planificarea măsurilor privind funcționarea administrației în regiunile rurale presupune cunoașterea factorilor care o stânenesc, determinarea zonelor mai favorizate și a celor în suferință, precum și a zonelor ce prezintă probleme speciale. Unii din acești factori sunt de o considerabilă importanță și în calculul costului electrificării rurale, așa încât preciziunile obținute cu privire la ei vor fi de folos și în vederea întocmirii planului de electrificare.

Câteva aspecte importante pot fi determinate cu ajutorul unei anchete efectuate în fiecare plasă prin cenzorii statistici. Acestea sunt: structura comunelor (constituite dintr-un singur sat, compuse din mai multe sate și cătune, constituite din gospodăriile răzlețe de pe un anume perimetru, în regiunile unde casele nu sunt grupate în sate; distanța de la satele sau cătunele componente, ori de la cele mai depărtate gospodării izolate de reședința comunei; natura și practicabilitatea drumurilor de legătură până la reședința comunei (dacă sunt inutilizabile pentru mașini, căruțe, în anumite anotimpuri); localizarea serviciilor din fiecare comună, în raport cu satele componente; din fiecare plasă, în raport cu comunele componente; din județ, în raport cu plășile componente, distanțele până la ele și practicabilitatea căilor de acces (sediile comitetelor populare comunale, de plasă, județ, școlile primare, secundare, căminele culturale, bibliotecile, cinematografele, serviciile sanitare, stațiunile de mașini și tractoare etc.); aria de răspândire a satelor compacte, unde administrația e înlesnită, electrificarea mai puțin costisitoare, a satelor de forme care îngreuiază administrația și fac costisitoare electrificarea – înșirate de-a lungul văilor sau al drumurilor, precum și zonele în care oamenii nu locuiesc în sate, ci în așezări izolate, unde se cere o adaptare a administrației, învățământului, acțiunii culturale etc., la împrejurările locale.

Rezultatele obținute ar urma să fie prelucrate atât statistic, cât și cartografic. În acest caz ar putea fi evidențiate nu numai localizarea tipurilor de comune în care

administrația și electrificarea se găsesc în prezența obstacolelor menționate, ci și numărul și importanța pe provincii și județe ale acestor categorii de comune.

Stabilirea unui plan de organizare regională a teritoriului presupune cunoașterea structurii regionale economice și sociale actuale a țării. În privința aceasta, literatura de specialitate nu dispune decât de studii de detaliu. Tentativele de a surprinde structura de ansamblu lipsesc.

Problema este de a determina centrele și aria tuturor regiunilor: a/ (mai multe sate sau comune, care gravitează spre aceeași localitate cu funcție de centru de ordinul A, când au nevoie ce nu pot fi satisfăcute în localitate) – a tuturor regiunilor; b/ înspre centrul de ordinul B al cărora se îndreaptă populația mai multor regiuni a/ cu nevoile ce nu pot fi satisfăcute în centrele A; – a tuturor regiunilor c/ înspre centrul cărora, de ordin C, se îndreaptă populația mai multor regiuni b/ cu nevoile ce nu pot fi satisfăcute în centrele de ordinele A și B, precum și a tuturor regiunilor d/ înspre centrul cărora, de ordinul D, se îndreaptă populația mai multor regiuni c/ cu nevoile ce nu pot fi satisfăcute în centrul de ordinele A B și C. Țara întreagă, R.P. România, este constituită din toate regiunile d/ care includ ierarhic toate regiunile c/, respectiv b/ și a/.

Dacă ne ghidăm după împărțirea administrativă actuală (13 400 de sate, 6 300 de comune, 430 de plăși, 58 de județe, 8 provincii istorice, 18 municipii, 145 de orașe), care nu coincide cu structura social-economică, de vreme ce la alcătuirea ei au intervenit și considerațiuni bugetare, putem estima numărul regiunilor a/ la aproximativ 2 000, numărul regiunilor b/ la aproximativ 600, numărul regiunilor c/ la aproximativ 80, numărul regiunilor d/ la aproximativ 20. Numai centrele D și C sunt toate, fără excepție, orașe, potrivit legilor în vigoare, partea cea mai mare a centrelor de ordinul B și aproape totalitatea centrelor de ordinul A nefiind orașe sau [condiția lor] nefiind recunoscută ca atare.

Procedul cel mai la îndemână spre a aborda această problemă este de a stabili în care centre (considerate sau nu drept orașe în legislația noastră) se duce populația fiecărui sat pentru a-și satisface nevoile de diferite grade de importanță (vânzare de produse, cumpărare de bunuri, îngrijirea sănătății, instrucție, distracție etc.). Circumscriind zonele corespunzătoare fiecărui centru, se va ajunge la schița structurii regionale a economiei și vieții sociale a țării. După delimitare, se va putea trece la caracterizarea regiunilor și centrelor (agricole, miniere, industriale, de tranzit, noduri de cale ferată, porturi etc.).

Cu ajutorul chestionarelor completate la fața locului, în urma luării de contact cu șefii de gară și cu căpitani de porturi, se poate stabili, cu destulă ușurință, și hinterlandul fiecărei gări rurale și fiecărui port mai mic și al schelelor. Se poate întregi astfel imaginea dată de statistică încărcărilor din gări și din porturi, care este prea ocupată de natura și mai ales de cantitatea mărfurilor și folosește procedee de prelucrare mai puțin potrivite pentru a urmări și localitatea de proveniență. În chestionar ar urma să figureze și natura mărfurilor ce se încarcă și descarcă, cu deosebire (cereale, cartofi, sfeclă de zahăr, cherestea, cărbuni, petrol, sare, produse

industriale etc.) – dacă în transporturile de cereale precumpănesc încărcările sau descărcările, fiind regiune de export sau de import de cereale, grâнар sau regiune deficitară. Cu deosebire, trebuie să figureze întrebări cu privire la natura și practicabilitatea drumurilor de acces la gară.

2. Ar fi util ca centrele județene de planificare să poată întocmi la începutul activității lor o analiză amănunțită a situației fiecărui județ, fiecărei plăși, fiecărui municipiu și fiecărui oraș. Ar fi asigurată, astfel, o bună cunoaștere a plășii din partea lor și formată, pe de altă parte, baza de raport cu care să se urmărească prefacerile intervenite ulterior.

Mijlocul cel mai eficace de a ajunge la întocmirea de astfel de analize este de a le oferi modele după care să se călăuzească și apoi mijloacele necesare pentru a le imita. Modelele lipsesc cu totul. Singurele tablouri de județe încercate în ultimul timp, acelea ale județelor Cluj și Tutova apărute în „Probleme economice”, privesc județul în întregul său, inclusiv municipiul, și coboară arareori la plășile și orașele în parte și deloc până la comune și sate, unitățile cu care operează eşaloanele județene și de plasă ale Comisiei de Stat a Planificării.

Modelul care să satisfacă aceste exigențe [poate fi elaborat] numai pe baza datelor statistice disponibile. Este necesară precizarea și completarea datelor oferite de ele prin deplasarea pe teren, care să înlocuiască cunoașterea directă, și chestionarea [prin] viu grai a persoanelor cunoscătoare ale problemelor regionale și locale.

De vreme ce aceste din urmă probleme diferă de la județ la județ, de la plasă la plasă, și de la oraș la oraș, după cum acestea se află la munte, la deal, în câmp sau la baltă, după cum regiunea este industrializată sau nu, prezintă orașe mai mari sau nu, numai așezări compacte sau numai așezări răsfirate, o proporție importantă de așezări risipite, ar fi de dorit să se prefere un județ cu structură mixtă județelor omogene. În acest caz, modelul va acționa nu numai prin părțile ce privesc toate județele, plășile sau orașele, adică numai printr-un tablou statistic de la care pleacă, prin prezentarea cartografică și grafică și prin analiză. Eşaloanele județene, de plasă și municipale ale comisiei vor găsi abordate în el mai multe probleme asemănătoare cu cele din regiunea sau orașul lor. Formula optimă ar fi, din acest punct de vedere, dacă s-ar putea redacta mai multe modele: unul din Sudul Carpaților, altul din Răsăritul lor, altul din Transilvania și, în sfârșit, câte unul din Dobrogea și Bucovina. O fâșie de la Carpați la Dunăre, de preferință în dreptul unuia din cele două județe industrializate (Dâmbovița, Prahova), în Sudul țării; – un județ din regiunea în stagnare de la Sudul Moldovei (Tutova, Vaslui, Fălciu); un județ din Transilvania, de care să țină o porțiune din munții de la Apus, cu populația mai înăpoeiată și din bazinul din Sud-Est, mai avansat economic și cultural (Hunedoara, de pildă, care cuprinde regiuni atât de diferite, cum sunt cele de Pădureni și de Crișeni, bazinul Petroșanilor și lumea Mureșului din plasa Orăștie); o plasă, cel puțin, din Dobrogea și un județ forestier din Bucovina (Câmpulungul) ar constitui o selecție în care aproape toate problemele regionale și locale, ce intervin în țară la noi, sunt reprezentate. Din păcate, îndreptările statistice ale celor mai multe din aceste județe n-au apărut încă.

3. Stabilirea distribuției comunelor rurale după numărul populației, limba maternă a populației, proporția analfabeților de la 1948 și eventual după oarecare caracteristici prin recensământul agricol. Dacă prelucrarea se va face mecanic, se vor obține nu numai distribuțiile pe provincii, județe și plăși ale satelor după numărul populației (de exemplu: sub 200 de locuitori; 200–499; 500–999; 1 000–1 999; 2 000–2 999; 3 000–4 999; 5 000–7 499; 7 500–9 999; 10 000 și peste), cota din populația rurală, care trăiește în fiecare din aceste tipuri, distribuția satelor, după proporția analfabeților (cu până la 10% din populația de peste 7 ani, 10–19%, 20–29%, ... 80–89% și peste) și cota din populația rurală, care trăiește în satele cu fiecare dintre proporțiile acestea de analfabeți în parte, și distribuția satelor după limba maternă care precumpănește la populația lor (80% și peste, 50%–80%, majorități relative) și numărul de locuitori de limbă maternă română, maghiară etc., trăiesc în sate cu majorități românești, maghiare etc. ... (gradul de dispersare a fiecărei naționalități). Se vor putea obține, în acest caz, corelații între mărimea satelor, instrucția și limba maternă a populației lor. Acestea vor preciza considerabil imaginea despre populația rurală a Republicii.

*

Pregătirile în vederea acestei lucrări pot fi începute în timp ce se vor duce la capăt lucrările în curs.

Dacă chestionarul anchetei *Condițiile și problemele administrației ([în vederea] electrificării rurale în hinterlandul târgurilor și orașelor, gărilor, schelelor)* va fi redactat înainte de sosirea rezultatelor anchetei „Specializarea satelor și consumul rural“, difuzarea, completarea și restituirea vor putea fi făcute în cursul lunii noiembrie, așa încât după terminarea prelucrării întâii anchete să poată fi începută imediat prelucrarea celei de a doua.

Dacă *alegerea județelor destinate spre a fi prezentate și spre a servi drept model de analiză social-economică* și stabilirea ordinii de executare vor fi făcute curând, extragerea datelor de populație, agricole, industriale, comerciale, sanitare, școlare etc., care sunt necesare, din rezultatele recensămintelor de populație și agricol, precum și industrial și din statisticile anuale, poate fi executată în cursul toamnei, reprezentarea cartografică și grafică iarna, iar cercetarea pe teren poate fi începută încă iarna și executată în cursul primăverii, în așa fel încât modelele de analiză social-economică să fie bune de tipărit la începutul verii.

Distribuția satelor după numărul populației, proporția analfabeților, limba maternă declarată de populația lor în 1946 și eventual după alte criterii de verificare a tot atâtea cartele și de sortarea și tabelarea lor. Lucrarea aceasta poate fi executată ca temă de antrenament, în cursul demarajului prelucrării recensământului de populație din 1948, de o echipă restrânsă de codificatori și apoi de funcționarii de la mașini. Aceștia o pot duce în câteva săptămâni, fără ajutor din afară, până la stadiul analiză – finisaj – prezentare (Fără dată [vara 1949]. Institutul Național de

Statistică, Fondul G, mapa 61, dos. 4: 46–52, text scris de mână și 53–58, de text dactilografiat).

*

**PROPUNERE CU PRIVIRE LA ÎNLESNIREA ȘI PUBLICAREA
DE LUCRĂRI DE STATISTICĂ ISTORICĂ
DE CĂTRE COMISIA DE STAT A PLANIFICĂRII**

Marile administrații tind azi, la noi, să concentreze toate activitățile ce se află în legătură cu atribuția lor. Între altele, mai toate au creat școli medii și superioare speciale, în care se cresc cadrele lor viitoare.

Față de această tendință, cultivarea de către Comisia de Stat a Planificării a unora dintre științele sociale, și anume a statisticii istorice, n-ar reprezenta ceva neobișnuit. După câțva timp tipăriturile, în care ar urma să fie prezentate lucrările de acest fel, vor ajunge eventual, să fie socotite drept una din realizările Comisiei. Cu o fracțiune neînsemnată a bugetului, s-ar putea face o operă utilă, care va umple un gol păgubitor al documentării sociale românești. Nicio altă instituție nu are această preocupare până acum.

Obiectivul cercetărilor de Statistică istorică: adunarea și punerea la îndemână, în publicații maniabile, a datelor statistice vechi privitoare la România. Întâi de toate a celor din ultima sută de ani, în care rezultatele lucrărilor statistice oficiale se publicau (de la 1859 încolo în România Veche, de la 1829 în provinciile foste sub stăpânirea habsburgică) și apoi și a celor mai importante dintre lucrările statistice aflate în arhive, din epoca de până la 1700, când lucrările cu caracter statistic încep să fie mai îngrijite pe teritoriul țării noastre (din momentul eliberării de sub turci a Ungariei, 1687, a anexării de austrieci a Transilvaniei, 1691, a ocupării Olteniei, 1718–1739, și a războaielor ruso-austro-turce de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, pe teritoriul provinciilor vechi).

Interesul datelor de statistică istorică. Merită datele statistice vechi efortul căutării, prelucrării și publicării? Luate în sine, publicațiile plănuite pot constitui o contribuție teoretică apreciabilă la progresul științelor sociale românești, de vreme ce vor fi elaborate cu toată rigoarea metodologică și probitate. Ele pot aduce, în plus, mai multe foloase practice. Vor face cu putință constituirea seriilor statistice cu privire la diferitele aspecte ale vieții sociale românești (populație, agricultură, industrie, comerț, transporturi, instrucție, sănătate etc.) pentru țara întreagă, provincii, regiuni, orașe și, în măsura posibilului, pe localități rurale. Astfel, documentarea asupra țării întregi sau asupra anumitor localități va fi mult înlesnită. Afară de aceasta, ele vor pune la îndemână istoriografiei unelte de lucru în care să se găsească esențialul datelor statistice, ce s-au păstrat, cu privire la evoluția din ultimii 150–250 de ani, cu notele critice necesare și prelucrate în așa fel, încât să poată fi comparate cu datele recente (cu unitățile de măsură transformate, împărțire teritorială identică etc.).

Planul de lucru pe lungă durată. Ar fi să se pună la îndemână datele de statistică istorică cu privire la economia, populația și viața socială a României, precum și mijloacele de lucru necesare în vederea mănuirii lor. Materialul disponibil în bibliotecile și arhivele din țară ar urma să fie completat cu cel aflat în arhivele și bibliotecile de la Budapesta și Viena, respectiv din U.R.S.S., după care ar urma să se ceară copii, la momentul oportun.

A. Istoricul statisticii oficiale din provinciile vechi (începând de la Regulamentul organic).

Bibliografia publicațiilor statistice oficiale din provinciile vechi 1859–1949.

Istoricul statisticii oficiale din Austria, Bucovina, Ungaria (începând cu vremea Mariei Tereza).

Bibliografia publicațiilor statistice oficiale austro-ungare, privitoare la Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș, Bucovina (1828–1918).

Bibliografia lucrărilor particulare statistice sau care constituie surse statistice privitoare la toate provinciile țării (statistici descriptive vechi, „topografii”, „Landeskunde”, „geografii” vechi etc.).

Bibliografia hărților statistice privitoare la provinciile țării (începând din veacul al XVIII-lea).

Repertoriul culegerilor de date (conscripții, catagrafii, recensăminte, anchete de populație, agricole, industriale, comerciale, de transporturi și comunicații, fiscale, școlare, sociale privitoare la administrație etc.), executate în provinciile țării de la 1700 la 1949.

B. Evoluția împărțirii administrative a provinciilor țării (1700–1949). Unitățile de măsură folosite în provinciile țării (1700–1949). Istoricul datelor cu privire la suprafața teritoriului țării. Perimetrul cadastral al localităților din provinciile țării. Cursul monedelor care au circulat pe teritoriul țării (1700–1949).

C. Evoluția populației țării între 1850 (monarhia habsburgică), 1859 (provinciile vechi), 1879 (Dobrogea) și 1949, pe provincii, regiuni, județe, orașe și, în măsura posibilului, localități.

Evoluția populației din toate provinciile țării între 1700 și mijlocul veacului al XIX-lea (lucrările statistice aflate în arhive).

Mișcarea naturală a populației și migrațiunile din provinciile țării, în epoca datelor publicate și în epoca anterioară.

Evoluția păstoritului și agriculturii în provinciile țării, în epoca datelor publicate și în epoca anterioară.

Evoluția industriei extractive, a meseriilor și a industriei transformatoare în provinciile țării, în epoca datelor publicate și în epoca anterioară.

Evoluția prețurilor și salariilor în provinciile țării în epoca datelor publicate și în epoca anterioară.

Datele disponibile cu privire la comerțul interior din toate provinciile țării și la prețuri, în epoca datelor publicate și în epoca anterioară.

Evoluția comerțului exterior, al Țării Românești, al Moldovei, al României Vechi, al Principatului Transilvaniei, al României Mari.

Evoluția căilor de comunicație (șosele, căi ferate, căi navigabile, poștă, telefon, telegraf, radio) și a transporturilor din toate provinciile, în epoca datelor publicate și în epoca anterioară.

Evoluția învățământului și a instrucției publice din toate provinciile țării, în epoca datelor publicate și în epoca anterioară.

Evoluția aparatului sanitar și a sănătății publice din toate provinciile țării, în epoca datelor publicate și în epoca anterioară.

Evoluția presei și a publicațiilor, precum și a vieții culturale din toate provinciile țării, în epoca datelor publicate și în epoca anterioară.

Etc. etc.

D. Manualul de statistică istorică, 1700–1950, al României (seriile disponibile în toate domeniile și din toate provinciile, pe provincii, regiuni, județe și orașe, bibliografii, indicații).

Planul de lucru pentru primele luni. A da la tipar câteva lucrări terminate, care nu cer decât punerea la punct, a continua lucrări începute și a începe lucrări noi.

Câteva dintre lucrările menționate în planul pe lungă durată au fost executate și terminate în anii 1945–1947 cu concursul financiar al Institutului de Conjunctură și al Ministerului de Afaceri Străine, în Oficiul de Studii al Institutului de Statistică. Cele mai însemnate sunt: **a.** *Evoluția [în perioada] 1869–1930 pe localități, plăși, județe, a populației și clădirilor din Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș;* **b.** *Structura profesională a populației și întreprinderilor la 1900 și 1910, pe localități, plăși, județe, din aceleași provincii.* În cazul ambelor lucrări, datele au fost regrupate după împărțirea administrativă de la 1930; **c.** *Rezultatele recensământului agricol din 1895, pentru Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș, pe localități, plăși, județe, după împărțirea administrativă de la 1949, în vederea comparației cu ultimul recensământ agricol;* **d.** *Mișcarea populației [în perioada] 1901–1910 din Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș, pe localități, plăși, județe, după împărțirea administrativă de la 1930.*

Altele au fost executate de același oficiu cu resurse proprii și așteaptă să fie publicate. Între acestea se numără: *Perimetrele cadastrale ale localităților din provinciile vechi și noi ale țării* (ar trebui tipărite, spre a putea fi folosite drept rețea pentru reprezentarea cartografică a datelor statistice regionale, într-un atlas [la scara] 1 / 400 000, pe porțiuni dreptunghiulare, nu pe județe) și manuscrisele în vederea retipăririi câtorva texte și date statistice („*Povăturile*” pentru cataografia din 1859 în Principatele Unite și rezultatele din Moldova ale acesteia).

Patru alte lucrări, din cele enunțate în planul pe lungă durată, sunt în curs de executare de către semnatul acestei propuneri: **a.** *Mișcarea populației din provinciile vechi [din perioada] 1859–1949, pe orașe, județe, regiuni, provincii;* **b.** *Evoluția populației din provinciile vechi [din perioada] 1858–1949;* **c.** *Istoria [din perioada] 1858–1899 a Statisticii oficiale din România Veche și* **d.** *Bibliografia publicațiilor statistice oficiale din România Veche.*

Ar putea fi puse în lucru, fiind teme de mai mică amploare: **a.** *Structura profesională a populației Principatelor Unite în 1858*; **b.** *Industria în Principatele Unite* (recensământul întreprinderilor efectuat de Marțian în 1862); **c.** Eventual, *un tablou statistic al Principatelor Unite în timpul lui Cuza Vodă, pe baza culegerilor statistice efectuate între 1859 și 1865 de Marțian și Ionescu dela Brad*, în cinstea aniversării a 90 [de ani] de la organizarea Oficiului Statistic; **d.** *Date statistice cu privire la iobăgie* (distribuția proprietarilor după numărul de iobagi, după cum erau persoane fizice sau morale: stat, biserici, alte comunități, localizarea satelor cu iobagi, cuantumul despăgubirilor primite) *în Principatul Transilvaniei, în momentul lichidării ei* (1848).

Unele din lucrările propuse reclamă volume de formatul 4° al rezultatelor recensământului 1930, cele din urmă încap în broșuri format 16°.

Prin publicații de felul acestora, Comisia de Stat a Planificării și Institutul Central de Statistică, care publică puține date noi, ar ajunge bine reprezentate în publicistica științifică.

Modul de realizare. Cerințele de căpetenie sunt: **a.** Colaboratori (unii permanenți, alții plătiți cu bucată pentru lucrări executate acasă sau la Arhivele Statului); **b.** Executarea calculelor în masă și a verificărilor, în intervalele libere dintre lucrările curente periodice, de către Secția mașini și calcul, desen și echipele de prelucrare din Institutul Central de Statistică; **c.** Un sediu într-o clădire publică, unde să se poată lucra și lua contact cu șefii secțiilor pomenite din Institut; **d.** Posibilitatea de a utiliza biblioteca acestuia, a Comisiei de Stat a Planificării și a Institutului de Cercetări Agronomice; **e.** Posibilitatea de a se deplasa la Sibiu, Cluj și Iași spre a constata ce surse statistice, care lipsesc la București, se găsesc în Biblioteca Bruckenthal, Biblioteca Universității și în Arhivele Statului – Secția Moldova și obținerea cu titlu de împrumut a celor găsite (1 noiembrie 1949. Institutul Național de Statistică, Fondul G, mapa 61, dos. 4: 13–16 și mapa 64, dos. 1: 104–107. Text dactilografiat, 4 foi, *recto*).

FAȚA NEVĂZUTĂ A LUI HENRI H. STAHL: SCRITORUL. FRAGMENT DINTR-UN ROMAN INEDIT AL MARELUI SOCIOLOG

IRINA STAHL*

ABSTRACT

THE UNSEEN FACE OF HENRI H. STAHL: THE WRITER. AN EXCERPT FROM AN UNPUBLISHED NOVEL OF THE GREAT ROMANIAN SOCIOLOGIST

Henri H. Stahl is known for his studies in social history and methodology, but he was also passionate about other, lesser known, research topics. Among these is his preoccupation with the development of a sociology of the Romanian peasant's culture and spirituality, which he later synthesised in his controversial work *Critical Essays* (1983). However, before he fully developed his theories on the matter, unhappy about his own incapacities, he attempted to give a literary shape to his vision of folk philosophy and life of Romanian villages. What resulted was a novel, today still unpublished but conserved in the Stahl Family Archive. The novel combines his field notes, methodological suggestions, as well as his personal opinions, emotions and feelings, which he never let intrude into his scientific work. The value of this unpublished text is today undeniable, and it deserves to be known by the public. The present article reveals, for the first time, the shape and the content of this novel, and draws out the circumstances of its creation. The article is succeeded by a short sample from the novel.

Keywords: Henri H. Stahl, unpublished novel, sociology of folk culture, folk philosophy.

INTRODUCERE

Cunoscut mai ales pentru studiile sale de istorie socială și metodologie, Henri H. Stahl a fost pasionat și de alte subiecte de cercetare, mai puțin cunoscute. Printre

*Researcher, the Institute of Sociology of the Romanian Academy, Bucharest; e-mail: irinastahl@yahoo.fr.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 511–533, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NonCommercial CC BY-ND

acestea se numără și preocuparea de alcătuire a unei sociologii a culturii și spiritualității poporului român. Târziu în viață, Stahl va realiza o sinteză a studiilor și cunoștințelor pe care le deținea pe această temă, pe care o va include în volumul *Eseuri critice* (1983). Înainte însă de a ajunge la o teoretizare a problemei, nemulțumit de incapacitatea sa de a o face, Stahla încearcă să dea o formă literară viziunii sale asupra filosofiei populare. A rezultat astfel un roman, până astăzi nepublicat, păstrat în arhiva familiei Stahl, în care se regăsesc puse laolaltă note de teren, sfaturi metodologice, dar și trăiri și gânduri personale, pe care autorul nu le-a lăsat niciodată să transpară în lucrările sale de natură științifică. Valoarea acestui text inedit este astăzi de netăgăduit, el meritând să fie adus în atenția publicului.

Articolul de față își propune în primul rând să descrie împrejurările, contextul în care a luat naștere singura creație literară cunoscută, până la această dată, a sociologului Henri H. Stahl. Urmează apoi cu o scurtă descriere a textului, în care este prezentată structura acestuia, subiectul, personajele, timpul și locul narațiunii. Lăsând analiza literară în seama specialiștilor din domeniu, insistăm apoi asupra amestecului dintre realitate și ficțiune, inerent oricărei opere literare, dar în mod particular interesant în acest caz, în care realitatea fusese cea consemnată pe teren, prin metode sociologice. Prin diversitatea personajelor descrise în text, romanul constituie o adevărată radiografie socială a României dintre cele două Războaie Mondiale, o lume astăzi de demult apusă. Nu în ultimul rând, se va discuta încărcătura emoțională a textului, reflecție a trăirilor interioare intense ale marelui sociolog.

O ÎNCERCARE LITERARĂ

Drumuri printr-o țară de demult este titlul unui roman nepublicat, scris de Henri H. Stahl, în cea mai mare parte redactat în perioada pe care el însuși a denumit-o de „criză” a monografiei sociologice (Stahl, 1981: 214), cuprinsă între anii 1932 și 1934¹. În acest răstimp, crizei personale a autorului i se adaugă și o criză profesională (*ibidem*: 226). Despre criza personală Stahl nu dă prea multe informații în lucrarea sa memorialistică. Menționează doar dorința de a pleca la studii în străinătate, refuzată de Gusti, sub pretextul că are nevoie de el în țară, și neîmplinirea cauzată de diverse slujbe situate sub potențialul său (cea de funcționar al Senatului, dublată de cea de asistent „onorific” la catedra profesorului). Se

¹ Debutat și, cel mai probabil, redactat în mare parte între anii 1932 și 1934, textul a suferit totuși numeroase modificări și completări ulterioare. Dovadă stau deseale renumerotări, de mână, ale paginilor și modificările pe text, făcute cu diferite culori, cu pixul sau cu creionul. În plus, pasajul cu bătrânul meșter din Țara Oașului adus la București (f. 63–66) face referire la un fapt real, petrecut în 1936, la construirea Muzeului Satului, fiind evidentinte grat în roman după această dată. Întâmplarea este relatată pe scurt și în *Amintiri și gânduri...* (*ibidem*: 331). Impresia generală degajată de text este aceea a unui autor matur, cu o bogată experiență de viață.

adaugă însă, cu siguranță, și o tulburare de natură emoțională, cauzată de divorțul de prima soție, Maria Costin, care va însemna totodată și despărțirea de fiii săi, și părăsirea căminului părintesc. La toate acestea se adaugă criza instituțională, cea prin care trecea Școala Sociologică de la București. Nemaivând cadrul organizat al campaniilor de cercetare colectivă a satelor, Stahl își continuă munca pe cont propriu, plecând pe calea investigațiilor singuratică, cu gândul de a pătrunde taina filosofiei populare (*ibidem*: 226, 267). Unele ieșiri pe teren le-a făcut în compania lui Constantin Brăiloiu, care organiza campanii individuale sau în grup restrâns (de fapt, doar ei doi), în cadrul Arhivei de Folclor a Societății Compozitorilor sau al catedrei sale de la Conservator. Stahl îl întovărășea cu mare bucurie, după cum el însuși mărturisește mai târziu, „*atât de fermecător putând fi acest folclorist, după cum însuși folclorul era fermecător*” (*ibidem*: 226–227).

În memoriile sale apărute în 1981, Stahl vorbește despre mâhnirea pricinuită de faptul că nu a reușit să-și pună în ordine gândurile legate de cultura populară și nu a ajuns să realizeze o sociologie a culturii populare, așa cum și-ar fi dorit. Cu toate acestea, nu a abandonat niciodată acest proiect, pe care îl numește „*mon violon d'Ingres*” (*ibidem*: 247). Problema „filosofiei populare”, centrată pe problematica vieții și a morții, o găsim schițată în *Amintiri și gânduri* (*ibidem*: 241 și urm.). Ulterior, ea va fi dezvoltată în controversatul volum *Eseuri critice* (1983), mai cu seamă în ultima parte a acestuia, în care își expune pe larg concepția cu privire la sociologia culturii folclorice.

La începutul carierei sale, nesatisfăcut de încercările de a da o formă științifică ideilor cu privire la cultura populară, Stahl abandonează pentru scurtă vreme știința în favoarea literaturii, sperând ca, odată eliberat de exigențele de ordin metodologic, să reușească să redea cele văzute și trăite pe teren. Astfel a luat naștere romanul, în care fapte, experiențe și dialoguri reale, consemnate cu scrupulozitate pe teren, sunt recompuse într-un adevărat colaj de realități etnografice și comentarii filosofice. Stahl este însă din nou dezamăgit de rezultat. „*(...) Mi-am dat curând seama că și această tentativă nu ducea la nimic – afirmă el în amintirile sale – dat fiind că nu aveam destul talent pentru a putea da texte care să mă mulțumească. Aveam destule cunoștințe de istoria culturilor și mai ales simț critic, ca să văd că problema pe care voiam s-o exprim nu o pot înfățișa nici științific și nici literar*”, (*ibidem*: 267). Încercarea literară fusese totuși una serioasă, dovadă fiind părerea de rău exprimată tot în amintirile sale: „*Mi-a părut cu atât mai rău cu cât eram convins că tot ce se scrisese în literatura noastră despre viața satelor cădea alături de realitate. Niciunul din romanele privindu-i pe țărani nu mi se părea a fi surprins, în adâncurile ei, viața reală, așa cum ajunsesem s-o cunosc, dacă nu mai bine, în tot cazul altfel decât o făcuseră alții*” (*ibidem*: 268).

Deși în rândul membrilor Școlii Sociologice de la București, în afară de Stahl, încercări literare a mai avut și Anton Golopenția (Golopenția, 2018: 258–293), acestea nu au nicio legătură cu activitatea Școlii, ci se leagă mai degrabă de afinități și talente personale ale autorilor. În cazul lui Stahl, trebuie avut în vedere și faptul că

acesta provenea dintr-o familie cu preocupări literare. Tatăl său, Henri, este, printre altele, autorul volumului *Bucureștii ce se duc* (1901), o istorie pitorească a orașului, dar și al primului roman astronomic din literatura română, *Un român în Lună* (1914), iar sora sa, cunoscuta scriitoare Henriette Yvonne Stahl, și-a făcut debutul literar cu romanul, inspirat tot din viața satului, *Voica* (1924). Alegerea de a scrie un roman în care să descrie realitatea satelor românești așa cum a perceput-o el pare, în acest context, firească.

DRUMURI PRINTR-O ȚARĂ DE DEMULT

Manuscrisul romanului *Drumuri printr-o țară de demult* conține 216 file dactilografiate, cu corecturi și adnotări succesive, de mână, făcute cu pix sau creion de diferite culori. Intervențiile ulterioare pe text sunt efectuate de autor, dar și de cel puțin o a doua persoană, care adaugă pe alocuri pertinente sugestii imperative (e.g. la f. 34: „mai clar și mai dramatic”; la f. 65: „spune că la marginea satului”, „cine umblă, moșu’?” – notat pe margine, cu creionul). După scris o putem identifica pe sora autorului, Henriette Yvonne Stahl.

Romanul este structurat în două părți, inegale ca dimensiune: prima, intitulată *Drumuri fără de țință* (166 de file), iar a doua, *La răscruce* (47 de file). Textul este redactat la persoana întâi. Personajul principal al romanului, totodată povestitorul, este un tânăr bucureștean de 25–30 de ani, fără nume, care, în urma unei drame personale, părăsise orașul, pornind-o într-o lungă călătorie prin țară. Pierderea iubitei cu un an înainte, „într-un stupid accident de automobil” (f. 2), îl marcase profund, gândul că el a supraviețuit și a privit-o, neputincios, murind nedându-i pace: „Mi s-a făcut atunci silă de mine și am prins o ură nespusă față de toată viața. Încerc mereu să fug de mine, în nădejdea că mă voi putea pierde în gloata oamenilor mulți, care nu te știu, nu întreabă cine ești și nici nu le pasă ce te frământă, ci te primesc printre ei ca pe o întâmplare oarecare, lipsită de însemnătate. Nicăieri nu poți fi mai departe de tine decât în lumea cea mare a celor de la sate. Viața lor este atât de alta decât a ta, încât tot ce ești rămâne străin și fără folos, ușor de lepădat. Cu condiția însă să știi cum să faci ca întâmplările să te cuprindă” (f. 2).

Punând totul sub semnul întrebării, inclusiv profesia sa anterioară, personajul se prezintă pe rând drept „publicist”, având câteva eseuri de istorie și folclor publicate, „doctorand la Universitate”, cu toate că, de fapt, abandonase gândul de a-și mai finaliza teza despre cultura populară (f. 1), „antropolog cultural” sau chiar „folclorist” (f. 117). În funcție de contextul în care se află, el își ascunde uneori deliberat identitatea, dându-se drept un om din popor (fiu de negustor, orășean ori simplu străin de acele locuri). În ciuda declarațiilor cum că s-ar fi „lăsat de

meserie”, vedem cum personajul continuă să-și noteze meticolos în carnet² cele auzite – automatism profesional de la care nu se poate abține. Finalul este unul previzibil: eroul, împăcat cu sine și cu soarta, redobândește gustul vieții, ajutat de Ioana, o fată de care se îndrăgostește. Deși romanul pare încheiat, ultima frază, scrisă dincolo de cele trei semne marcatore ale ultimei secțiuni, fără punctul final: „*Abia a doua zi de dimineață ne trezim din visare*” (f. 213), ne lasă să ne întrebăm dacă nu cumva autorul avea intenția de a-l continua.

Textul conține lungi pasaje provenite din notele de teren consemnate de Stahl prin metoda stenografiei. Trebuie menționat faptul că, dacă tatăl său, Henri Stahl, fusese cel care adaptase sistemul francez de stenografie limbii române, creând sistemul stenografic român, Henri H. Stahl (inițiala tatălui o introdusese singur, pentru a se diferenția de părintele său) perfecționase acest instrument de lucru și își formase propriul sistem de notare a limbajului, ceea ce îi permitea să surprindă în notele sale de teren graiurile specifice fiecărei regiuni. Dialogurile din roman redau astfel cu fidelitate vorbirea țărănească, așa cum o auzise și o consemnase H.H. Stahl³.

Putem cu ușurință recunoaște, în cercetătorul aflat în căutarea de sine, alter-ego-ul autorului, care, traversând și el o perioadă dificilă în momentul redactării romanului, pornise „*de unul singur*” prin țară, în căutarea subiectelor ce îl pasionau, printre care și dezlegarea fenomenelor „spirituale” rurale (Stahl, 1981: 226 și urm.). Ca și personajul său, Stahl reușea, prin aspect, comportament și vorbă, să se piardă prin lume, să fie luat de țărani și de negustori drept unul de-al lor. De altfel, recomandarea sa în cazul cercetărilor „*de unul singur*” era aceea de a fi „*cât mai discret cu putință, până la dispariția ta în mijlocul masei anonime (...). Meseria anchetatorului singuratic* – continuă el – *are în ea ceva cameleonice, căci te silește să umbli îmbrăcat cam la fel ca ei, să imiți felul lor de a fi și de a te purta, de a vorbi și, mai ales, să știi să taci, să asculți fără să pari a o face și să te prefaci că asculți, când ți-e gândul în altă parte*” (ibidem: 231). Stahl păstra cu bună știință izul țărănesc al limbii pe care o vorbea, convins fiind de covârșitoarea însemnătate a stilului, a vocabularului și a sintaxei, în înțelegerea țăranilor. Greutatea cea mare, afirmă el în amintirile sale, rămâne aceea „*de a nu confunda stilul țărănesc cu cel cult*” și „*de a găsi o modalitate de trecere, fără trădare, de la unul la celălalt*” (ibidem: 268–269). Regăsim această strădanie și în roman.

Identificarea autorului cu personajul său apare cu evidență într-o serie de pasaje, în care, prin intermediul acestuia din urmă, autorul își exprimă convingerile și ideile sale de om de știință: „*Am urmărit multă vreme problema filosofiei populare* – spune eroul romanului la un moment dat. *Ca în orice filosofie, și în cea populară problema de bază este tot a vieții și a morții. Și are două rădăcini: una este precreștină, adică păgână, alta este cărturărească, adică creștină, dar și ea tot de caracter folcloric, căci țăranii, analfabeți fiind, știu dogmele religiei doar*

² Faimosul „carnet de monografist” menționat în *Tehnica monografiei*, 2001: 18.

³ Despre consemnarea notelor de teren cu ajutorul stenografiei, a se vedea Stahl, 2001: 44–45.

din ascultare și din picturile de prin biserici și de pe icoane” (f. 122). Nu lipsesc nici considerațiile istorice. De exemplu, pasajul în care este sintetizată istoria acestui „neam sărac, fără noroc”: „Se ridică din când în când câte un voievod nebun, care își pune mintea cu alții, boieri de-ai lui, alte împărății chiar. Izbândește câte unul vreo mare ispravă de câteva decenii. I se duce faima până peste hotare, câtăva vreme. Apoi cade și dau năvală, de se bat peste capetele noastre, alte neamuri. Ai noștri se trag cu bejenia la codru. Ard casele, bisericile, arhivele. Le pierd oamenii gustul să clădească și să strângă. Se mărginesc la ce poate omul urca în car, când fuge în pribegie: ceva bani, ceva scule, odoare de preț și atâta tot. Fug, lăsând în urmă pustiu și pârjol. În țară nu rămâne mai nimeni. Decât doar satele, cu oamenii lor. Dar aceștia nu scriu documente. Sunt tăcuți ca și pământul pe care îl muncesc și își trec, din rând de oameni în alt rând de oameni, zestrea lor de credințe, de artă, de cultură, păstrată astfel până în zilele noastre dar pe care nu o poți cunoaște decât trăind alături de ei” (f. 130–131).

Drama personajului imprimă tema primei părți a romanului, structurată în jurul practicilor și credințelor populare legate de moarte. Partea a doua, mai săracă în informații etnografice, se concentrează pe noua dragoste înfiripată între personaj și o tânără pe nume Ioana – nume, nu întâmplător, românesc, de factură țărănească.

Timpul narațiunii, din primăvară până în vară, nu este întâmplător ales.

Acțiunea debutează în preajma sărbătorilor pascale (în ajunul Joii Mari) – care amintesc de Înviere și de viața veșnică, dar și de numeroasele pomeniri ale morților săvârșite cu această ocazie – și se încheie de Sfânta Maria Mare (Adormirea Maicii Domnului), în ziua de 15 august, când la sate se deschide sezonul nunților, iar fetele nemăritate se roagă Fecioarei să își găsească ursitul. Pentru personajul romanului această dată este momentul de cotitură (răscrucea la care se regăsește la un moment dat este nu atât una fizică, cât mai ales una de natură simbolică), în care lasă în urmă trecutul și o pornește spre o nouă viață.

Ca și eroul romanului său, ce caută să afle „ce taină se ascunde în slujbă”, „ce a vrut să spună cel ce a scornit cântările” (f. 18), Stahl, deși catolic, s-a dovedit a avea o profundă înțelegere a ortodoxiei, pe care o vedea indisolubil legată de spiritul de obște⁴. Interesul său se lega însă mai ales de religia populară, religia așa cum era ea înțeleasă, dar mai ales practică, de țărani români. Căci în lumea satului românesc biserica își avea rostul ei, iar țărani pe al lor: „Taica părintele bătrân” este cu „ale lui”, iar țărani, cu ale lor (f. 13). Cele două tabere însă nu se respingeau, ci au găsit căi să se accepte și să conviețuiască în armonie. Stahl surprinde aceste aspecte, concentrându-se în special pe „filosofia populară”, bazată pe o simbioză dintre practicile păgâne, precreștine, și cele creștine (Plămădeală, 2002: 163–171). Aceasta este și una din ideile centrale ale romanului, pe care o regăsim sintetizată în pasajul următor: „Și sunt și alte multe vorbe, tot atât de pline

⁴ Vezi discursul ținut la întâlnirea duhovnicească de la Cernăuți, din 1943, organizată de Mitropolitul Bucovinei, Tit Simedrea (în Plămădeală, 2002: 163–171).

de taină, pe care le știu cântate la orice înmormântare și care merg alături cu cele ce se fac împotriva moroilor, ca două șiruri de gânduri care stau, de sute și sute de ani alăturate, fără să se topească, amândouă cu aceeași nădejde că totuși vom putea trăi și după moarte” (f. 22).

Drumurile fără țință îl poartă pe eroul romanului când de-o parte, când de alta a munților, într-o pendulare continuă între Vechiul Regat și Transilvania, acoperind o suprafață întinsă situată în inima țării. Plecat din Pitești, trece prin Câneni, Strehaia, se întoarce la Craiova, apoi urcă spre Târgu-Jiu, se abate din drum la un conac, apoi continuă spre Caransebeș, până la Porțile de Fier, pentru a se reîntoarce spre Hațeg, până la Simeria, apoi Sighișoara, Brașov, Râșnov, Valea Prahovei, Valea Șincăi, Măgura Codlei, Codlea, Făgăraș, pentru a trece munții în Regat, Câmpulung, Brădet, Domnești, iarăși Curtea de Argeș, Pitești, Câmpulung, Mățău, Lerești, Târgoviște, Valea Ialomiței, și a se opri la un conac de pe Valea Teleajenului, nu departe de mănăstirile Cozia și Suzana. Distanțele sunt străbătute la voia întâmplării, de unul singur sau în tovărășia altora, cu piciorul, trenul, căruța ori călare. Multe locuri nici nu sunt numite, un sat aici, un conac mai încolo – autorul, ca și eroul său, este în căutare de oameni, nu de locuri.

Categoriile oamenilor descriși în roman sunt dintre cele mai variate, alcătuind o adevărată radiografie socială a României între cele două Războaie Mondiale. Sunt descriși: precupeții gorjeni, boierii școliți în străinătate, ce se izolează în conacele de la țară, negustorii de oale, țiganii din târguri, țăranii din Făgăraș, ciobanii de pe munte, orașenii excursioniști, vorbitori de franceză, târgoveții din Pitești, criminalii de la periferia orașului, țăranii chiaburi, deținători ai unor averi colosale, deși analfabeți, copiii adunați de vătafi de prin sate și tocmiți negustori ambulanți la oraș ș.a.

Romanul este un amestec de realitate și ficțiune. Numeroase pasaje sunt, cum am mai spus, preluate direct din notele de teren ale autorului. Unul dintre acestea este cel referitor la satul în care în Joia Mare se întind mese pentru sufletele morților și la moroaica ce nu le mai dădea pace sătenilor (f. 9–14), pe care îl regăsim reproduș, identic, și în *Amintiri și gânduri* (Stahl, 1981: 263–267). Fragmentul, aflăm, a fost extras dintr-un jurnal de călătorie datând din anul 1932, în care, cu ajutorul stenografiei, au fost consemnate informații dobândite pe teren, completate cu impresiile și comentariile autorului. Un alt pasaj, în care ni se povestește despre bătrânul meșter din Țara Oașului, adus la București (f. 63–66), face referire la un fapt real, petrecut în 1936, la construirea Muzeului Satului, fiind, evident, integrat în roman după această dată. Întâmplarea este relatată pe scurt tot în *Amintiri și gânduri* (Stahl, 1981: 331, nota 2). O altă experiență reală, de teren, menționată în memorii și descrisă pe larg în roman este și călătoria cu negustorii de oale (f. 47 și urm.; Stahl, 1981: 237).

Romanul abundă în informații cu caracter etnografic, dovadă a cunoașterii profunde a lumii satelor. Amintim în treacăt pasajul în care este descris țăranul de la munte venit în târgul de la Hațeg. Încălțat în opinci „cu botul răsturnat, una la

dreapta, alta la stânga. Opinci mari, grele, cu nojițe groase, răsucite apoi pe ȣurloaie până aproape de genunchi". Nevasta „se poartă cu părul împletit pe coarne de lemn", iar calul „trage în hamuri din piele de jder, netăbăcită, cu păr cu tot". La căruța de înălțimea stăpânului „mai rar cuie", ci „mai mult lemn ȣapăn, prins în piroane de tisă" (f. 47–48). Câteva pagini mai departe, în dialoguri autentice, sunt descrise apelativele de „golani", sau „gușați", prin care cei din Hunedoara îi numesc pe gorjenii, precum și cele de „momârlani" și „gugani", prin care sunt desemnați oamenii din Hațeg, în graiul „golanilor". Locuitorii dinspre Dunăre sunt numiți „băltăreții" (f. 51 și urm.). La fel de interesante sunt și practicile magice amestecate cu ritualurile creștine, tehnicile de vindecare, și ele cu aspecte magice (f. 118–119), și alte obiceiuri, cum ar fi înmormântarea pe deal, fără popă, cu brad la căpătâi, practică în satele risipite din Hațeg, unde țărâna de pe mormânt este apoi dusă de Joia Mari la biserică pentru ca popa să citească o slujbă de obște (f. 55). Mai sunt descrise jocurile (sârba, chindia, dura, brăulețul – f. 196 și urm.), gesturile și vorbele măsurate între tineri, ceea ce cade și ce nu se cade între aceștia (f. 90 și urm.), precum și dialogurile vii, pline de umor (e.g. dialogul cu tânăra fată, în drum spre Codlea – f. 68 și urm.) etc.

Amestecate în text sunt și unele informații autobiografice, mai puțin cunoscute, referitoare la autor. Astfel, de exemplu, sunt detaliile privind recrutarea în regimentul din Târgoviște (f. 3 și urm.), dar și cele despre strămoșul hangiu, devenit căpitan de corabie și apoi călugăr, de felul lui neamț din Ingolstadt (f. 113). La fel de reale sunt și experiențele prin care autorul a trecut pe teren: aceea de a servi drept ȣarcovnic preotului din sat, de a ține predica în biserică sau a citi, cu voce tare, din cărțile sfinte; de a boteza copii (de unde ne putem imagina că există o urmă de adevăr și în cele trei relatări legate de copiii nășiți de eroul romanului – f. 70 și urm.); de a scrie jalbe sau epistole (f. 140). Tot reală este și povestea visului în care un preot, de care se atașase și care se atașase, la rându-i, de el, și-a luat rămas bun de la el în vis, înainte să moară (f. 191).

Ne putem întreba care este proporția dintre adevăr și ficțiune în cadrul romanului. La această întrebare suntem tentați să înclinăm în favoarea adevărului. Din acest punct de vedere romanul poate fi catalogat drept un roman etnografic și chiar istoric (având în vedere că faptele relatate s-au petrecut acum aproape un veac), cu o reală valoare documentară.

Nu în ultimul rând, trebuie atrasă atenția asupra aspectelor metodologice regăsite în roman. Împletite în firul narațiunii apar indicații explicite: cum să pătrunzi în comunitate, cum să treci neobservat, cum să intri în vorbă cu țărânii fără să dai de bănuț și, mai ales, cum să provoci anumite acțiuni, ca în cazul bocetului babei din Mușetești care știe și să lecuiască (f. 118 și urm.). „*Cercetătorul social trebuie să fie un agent provocator*", scria Stahl într-un manual adresat specialiștilor, compus în aceeași perioadă (Stahl, 2001: 16). Asemănarea de stil între cele două texte (manual de tehnică monografică și roman) este, de altfel, evidentă. Ambele abundă în exemple concrete, extrase din practica de pe teren. Cu

câteva întrebări bine măsurate, personajul romanului o face pe babă să își bocească soțul, decedat, retrăgându-se și notând apoi în liniște, în vreme ce partenera sa plângea împreună cu baba. Vedem aici exemplul echipei de doi cercetători, descris în manualul de *Tehnica monografiei* (*ibidem*: 43). Urmează apoi teoretizarea și tipologizarea bocetului: bocete rostite în răstimpul cât stă mortul în casă (e.g. *Zorile*), bocete de îngropare, de vestire, de pomenire.

Din textul romanului nu lipsește simțul umorului. Exemplul babei din Făgăraș care vinde icoane pe sticlă și care, la ezitarea clientului, îl îndeamnă: „*cumpără pe oricare, ori Sfântul Gheorghe, ori Sfântul Dumitru, tot un drac!*” (f. 47) va rămâne probabil întipărit în memoria cititorului.

Nu pot fi trecute cu vederea nici unele scene ce dau dovadă de o mare umanitate: pomana cu sacul de porumb, făcută căruțașului din Lunca Cernei (f. 59), ajutorul dat femeii din Gorj, care stătea să moară, în chinurile facerii, căci dodă îi era plecată la târg și nimeni nu îndrăznea să îi ia locul (f. 82 și urm.), botezarea copilului din flori, luând asupra sa păcatul părinților (f. 86), răscumpărarea lui Gheorghii de la mamă-sa, pentru a-l salva de vâtaful care îl cumpăraseră pentru a face din el negustor ambulant la oraș (f. 161). De altfel, romanul este important și pentru că, tocmai datorită caracterului său neștiințific, literar, lasă să transpară *omul*, persoana autorului, cu intensele sale trăiri interioare, o latură puțin cunoscută până astăzi a lui Henri H. Stahl și care se mai regăsește, poate, doar în corespondență.

Cititorul descoperă în persoana autorului un suflet cald și sensibil, altoit pe cel al obștei, capabil să perceapă, să înțeleagă și să trăiască o largă gamă de trăiri și sentimente. Dintre acestea, cel mai pronunțat este dragostea și profundul său atașament față de soarta țaranului și a satului românesc. Și nici nu s-ar fi putut altfel, atâta vreme cât „*regula cea mare, de la care nu trebuie să se abată [cercetătorul] este aceea a respectului, mai mult decât atât, a iubirii pentru cei pe care-i cercetează*” (Stahl, 2001: 10). Pe cât de intensă este însă această dragoste, pe atât de mistuitoare este și durerea pricinuită de moartea lentă despre care a fost chemat să dea mărturie. „*Aș vrea să strig și să țip moartea tăcută a satelor (...)*”, scria Stahl, într-o emoționantă scrisoare adresată lui Anton Golopenția în perioada 1934–1935 (Golopenția, 2014: 436). Și tot la această moarte lentă a satelor pare să facă referire și titlul romanului – *Drumuri printr-o țară de demult* –, în care adverbul final are un dublu înțeles: acela de arhaic (țară care există de multă vreme), dar și de dispărut (țară care a existat cu multă vreme în urmă).

ÎNCHEIERE

Deși simțul critic l-a determinat pe Henri H. Stahl să nu fie mulțumit de creația sa literară și să nu-i considere necesară publicarea, valoarea acesteia este astăzi de neprețuit. Adevărat roman etnografic, manuscrisul literar al lui Stahl prezintă într-o imagine sintetică diversitatea lumii rurale românești dintre cele două

Războaie Mondiale. El întregeste înțelegerea pe care o avem astăzi asupra operei marelui sociolog (indicând stagiile, etapele parcurse de acesta în cunoaștere) precum și asupra personalității sale complexe (dezvăluind trăiri și sentimente pe care lucrările sale științifice nule-au lăsat să se întrevadă), descoperind o față până acum nevăzută a sa.

Figura nr. 1. Henri H. Stahl la începutul anilor '30.

BIBLIOGRAFIE

1. Golopenția, Anton (2014). *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923–1950)*, vol. IV, București: Editura Enciclopedică.
2. Golopenția, Anton (2018). *Opere complete*, vol. III – *Literatură, estetică și filosofie*, București: Editura Enciclopedică.
3. Plămădeală, Antonie (2002). *Rugul aprins*, Sibiu: Tipografia Eparhială Sibiu.
4. Stahl, H.H. (1981). *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, București: Editura Minerva.
5. Stahl, H.H. (2001) [prima ed. 1934]. *Tehnica monografiei sociologice*, ediție îngrijită de Septimiu Chelcea, București: Editura SNSPA.
6. Stahl, H.H. (1983). *Eseuri critice despre cultura populară românească*, București: Editura Minerva.

HENRI H. STAHL
FRAGMENT DIN ROMANUL MANUSCRIS
DRUMURI PRINTR-O ȚARĂ DE DEMULT

PARTEA I
DRUMURI FĂRĂ DE ȚINTĂ

Îmi este cât se poate de neplăcut să trag seara la un hotel. Știu că, aici, un portar îmi va întinde, uitându-se neîncrezător la mine, un formular, pe care va trebui să-l completez. Scriu cum mă cheamă. Îmi dau adresa de acasă și arăt actele cu care mă justific. Nu îmi place, pentru că este un prilej de a mă justifica și față de mine însumi. Ce profesie am? Mi se pare ridicol să spun că sunt „publicist”, doar pentru motivul că am publicat câteva eseuri de istorie și folclor. Să spun că sunt „doctorand”? Ar corespunde cu un atestat al Universității, pe care îl am la mine, dar n-ar fi corect, căci am părăsit gândul de a redacta teza despre „cultura populară”, pe care o începusem. Atunci ce caut pe drumuri, în colinda satelor? De ce umblu îmbrăcat de drum lung, cu bocanci, haină de piele, șapcă și rucsac în spate? De unde vin și încotro mă duc?

Aș putea să spun că vin din Țara Loviștei – așa cum și este. Plecând din Pitești, încet, încet, am trecut Dealul Negru și, timp de câteva zile, am urcat în sus, pe Topolog, umblând fără de gânduri, admirând doar priveliștile. Apoi am ajuns la Căineni; aici am luat trenul, ca să cobor la Craiova și, de aici, prin Filiași, să trec în Gorj. Dar am adormit în tren și nu am coborât decât la Strehaia. M-au deșteptat acolo, în zorii zilei, bocetele femeilor din cimitirul mănăstirii, venite la pomenirea morților. Am ascultat vorbirea lor cu „lumea de dincolo”, rostită când cu glas șoptit, când cu țipete sfâșietoare. Apoi am tocmnit o căruță și am făcut calea întoarsă, spre Craiova. Toate acestea, cu ce scop?

Dacă aș fi sincer, ar trebui să mărturisesc că sunt de mai multă vreme plecat de acasă și că „vagabondez”. De altfel, nu e prima oară când hoinăresc așa, fără de scop. Simulez, de ochii lumii, că aș continua unele studii, începute și neduse la capăt. Mă pot justifica în felul acesta față de cine mă întreabă. Nu însă și față de mine, căci știu prea bine că nu mă cheamă nimic, nicăieri, ci mă gonește de pretutindeni, ceva.

Nici acum, după un an de zile, nu-mi poate ieși din minte cum de a fost cu puțință ca ea să moară, într-un stupid accident de automobil⁵, iar eu să scap și să o văd cum moare alături de mine. Mi s-a făcut de atunci silă de mine și am prins o ură nespusă față de toată viața. Încerc mereu să fug de mine, în nădejdea că mă voi putea pierde în gloata oamenilor mulți, care nu te știu, nu întreabă cine ești și nici

⁵ În manuscris, „de automobil” este tăiat cu creionul.

nu le pasă ce te frământă, ci te primesc printre ei ca pe o întâmplare oarecare, lipsită de însemnătate.

Nicăieri nu poți fi mai departe de tine decât în lumea cea mare, a celor de la sate. Viața lor este atât de alta decât a ta, încât tot ce ești rămâne străin și fără de folos, ușor de lepădat. Cu condiția însă să știi cum să faci ca întâmplările să te cuprindă. Este ca și cum ai intra într-o apă adâncă, fără de margini. Înaintezi spre fapte, pas cu pas, mergi spre cât mai departe și apa urcă mereu; îți ajunge la piept, apoi la gât, la gură. Mai poți umbla încă un pas, ținându-ți răsuflarea. Te îneci! Totuși, nu. Pentru că te poți sălta pe apă, să te întinzi pe luciul ei și, dezlipindu-te de pământ, să te lași purtat de hăul care te prinde. Doar rareori mai ești silit să faci acele câteva puține gesturi câte trebuie, ca să nu te îneci. Este atât de odihnitor însă, să ajungi a nu mai fi decât o jucărie a întâmplărilor, care te silesc să fii mereu altora părtaș, actor al celor o mie și una de drame ale vieții, atât de asemănătoare și totuși atât de străine de ale tale. Cu puțină atenție, simți cum tainele vieții se zbat și zvâcnesc, ca o inimă caldă, de ființă vie, din care tu nu ești decât o fărâamă, ești un fir de praf jucând într-o rază de lumină.

Am avut pentru prima dată euforia uitării totale de sine, demult încă. Îmi venise vremea recrutării și mai marii mei mă trimiseseră să mă îmbrace un regiment din Târgoviște, urmând să mă duc apoi, gata îmbrăcat, la o școală de ofițeri de rezervă. Am sosit pe vreme de seară. De data aceea, am făcut gluma să declar, la hotel, că sunt un „funcționar” venit să viziteze „ruinele Târgoviștei”. Peste noapte însă, control sever polițienesc, de pe urma căruia m-am ales cu o aspră morală: de ce nu am declarat, corect: „soldat venit la recrutare”? Câtă dreptate avea omul poliției n-am aflat decât a doua zi. De cum am îmbrăcat haina anonimă a oastei, am luat armași mi-am suit scurt în spinare ranița grea, am și simțit cum mi se concretizează o nouă stare socială. Eram un personaj nou și necunoscut mie însumi, dar pe care, în schimb, îl știa toată lumea: eram un oarecare biet răcrute, prost și speriat.

M-am dus, ca alții, la gară, să iau trenul spre garnizoana unde trebuia să mă prezint. Ca oricare altul, m-am întins pe jos, pe caldarâmul peronului, alături de mulțalții, ca să dormim în așteptarea trenului. Ca și ei, am alergat să luăm cu asalt vagoanele goale. Ca și ei, am dat înapoi când ne-a înjurat și ne-a lovit un gradat, care pretinde că am greșit trenul ca niște boi ce suntem. Dar pe peron, cum mă trudeam să-mi urc din nou ranița în spinare, a stat lângă mine o femeie de țară, bătrână, de mi-a dat ajutor. M-a întrebat: „De unde ești, maică, păcatele tale”? Am mințit-o, i-am spus „De pe-aici”. Să se fi prăvălit lumea pe mine și tot nu m-aș fi îndurat să-i spun că sunt un păcătos de târgoveț, știutor de carte, din altă lume decât a ficiorilor și nepoților ei. Și maica bătrână, cu sfială, mi-a dat niște ouă, o bucată de pâine și mi-a strecurat în palmă câțiva lei. I-am luat mâinile de i le-am sărutat, cum se cuvenea. Mâini scorțoase, bătătorite de munci, trudite peste măsură, diforme de mizerie și poveri. Alături, nemișcat, abia privind, sta moșul, cu gândul ca în altă parte. Ce se petrecea era treabă de copil și de muiere bătrână, nu de

bărbați. I-am spus totuși și lui „Bodaproste”. Mi-a răspuns: „Vezi să nu scapi pușca jos” și i s-a pus pe față o umbră de zâmbet, pe sub mustață.

Mi-a fost dat să mai pățesc și alteori așa ceva, să mă văd, adică, încărcat cu personaje, altele decât ceea ce realmente eram, viața silindu-te, deseori, să joci teatru, fără să vrei. Dar poțiși pe vrute să cauți trăirea sentimentului acestuia, de intrare în roluri neprevăzute, mai puternic, cred eu, decât orice narcotic. Uneori te-aruncă faptele înapoi, ca pe o epavă, la mal. Un gest greșit, o vorbă nepotrivită, și aventura trece pe lângă tine, fără să te primească. Este nevoie, ca să ai noroc la aventură, de o neconținută primeneală a ta, în fel de port și de vorbă. Dar nu poți face altfel, dacă vrei să umbli mereu pe drumuri.

Și ar trebui să umbli mult, mult de tot, dacă speri ca într-o bună zi să te pierzi pe tine însuși, la o răscruce de drumuri. Dacă ai putea să-ți uiți amintirile și să faci astfel ca zilele să treacă ușor, ca într-o pantomimă blândă, lăsând ca soarta să aibă grijă de tine, ca un regizor dibaci într-o piesă de „comedia dell’arte”. Ai fi, poate, așa cum scrie la carte, ca păsările cerului, care nu seamănă, nu seceră și nici nu strâng în hambarele lor; dar pe care tatăl nostru cel ceresc le hrănește cu bunăvoința lui. Poate și ca florile câmpului, care nu țin și nu cos. Și totuși, nici Solomon, întru toată slava lui, nu a fost vreodată îmbrăcat ca unele dintre acestea.

*
* * *

Am făcut o mare greșală întorcându-mă să dorm în oraș. Aici sunt toate lucrurile la fel cu cele pe care le-am părăsit. Puteam să rămân și acasă, dacă era vorba să nimeresc seara tot la o masă de restaurant.

Trece vremea obositor de încet. Nu o să pot dormi la noapte. Prelungesc, cât pot mai mult, statul în larma altora și nu plec spre hotel decât când se închide localul. În odaie este umed și frig. Mă întind în pat, sting lampa și simt cum îmi arde trupul de oboseală. Este, în mintea mea, un zbucium de gânduri, din care nu pot desprinde nimic. Ca în sălile în care vorbește prea multă lume adunată, de n-auzi decât sunetul, vibrant și continuu, ca al scoicii de mare puse la ureche, aidaoma vorbesc și amintirile mele, toate dintr-odată, din toate părțile, stăruitoare și exasperante.

Așa se-ntâmplă ori de câte ori te oprești. Te ajung din urmă îndoielile și amărăciunile. Orice popas este ca o cumpănă. Ți se fac cenușă faptele vieții tale și amar sufletul tău. Simți cum ți se scârbește și trupul, ca a doua zi, după vreun ospăț în care te-ai fi întrecut cu paharele. Îți dai seama, la fiecare poticnire a faptelor, că te înverșunezi să smulgi vieții ceea ce nu-ți poate da. Ca Iacob în noapte, purtăm lupta noastră cu îngerul, din care noi însă ieșim întotdeauna învinși.

Mă răcoresc lipindu-mi trupul de tăblia patului, de zidul jilav, dezvelindu-mă. Dacă n-am tăria să pot adormi de îndată, știu că deznădejdea își va lipi fața ei murdară de fața mea și gândul insinuant al morții pripite se va ivi, ca o izbăvire care te așteaptă să-i faci semn, să vie chiar acum. Aprind lumina. Mă duc la fereastră, o deschid larg și ascult în noapte. Fluieratul lung al trenului îmi arată că gara nu poate fi departe. Mă îmbrac și plec.

*
* *

La Târgu Jiu, dau cu banul să aflu încotro să apuc: îmi iese s-o iau spre apus, tot către munte. Pornesc pe jos, domol, cu soarele deasupra mea și cu un ghemotoc de umbră la picioarele mele, care se târâie după mine, săltând schilod.

Merg ziua-ntreagă și-mi pun în gând să trec din biserică în biserică. De cum văd sclipind în depărtare o clopotniță, mă abat din drum și merg într-acolo, ca și cum m-aș fi legat cu jurământ, călușar în ceata lui, să n-am atingere cu lumea și până la Rusalii să nu dorm decât prin tinde de biserici. Numai că eu sunt de unul singur și nu mă leagă nici un jurământ. Poate, cel mult, un rămășag făcut cu mine însumi. Voi putea deci dormi și-n case de oameni, dacă voi găsi gazde cu bunăvoință.

Îmi aduc aminte, în toată una vreme, de nenumărate alte biserici de țară, pe care le-am iubit pentru liniștea din ele. Obişnuiam, pe vremuri, să citesc pisaniiile, să urc în poduri, căutând bucoavne vechi și icoane părăsite. Dar acum mi s-a făcut lehamite de toată munca mea cea veche, așa că mai curând mă opresc în cimitirul din ograda bisericii.

Umblu încet, căutând semnele oamenilor. Ici colo, morminte proaspete, având la căpătâi bradul verde, frumos chitit și împupit, cu arnici și lână de toate culorile, simbol al nunții: este semn că cel îngropat acolo era tânăr și nenuntit, căsătorit doar cu moartea. Văd la crucile de lemn, acolo unde ele au înlocuit păgâneștii „stâlpi”, cârpă atârnată, ca să umbrească și pe lumea cealaltă sufletul celui pribeag. Văd urmele tăciunilor de la tămâiere și citesc nume scrise la căpătâi.

Mă opresc puțin la fiecare, mă odihnesc și apoi plec mai departe. Toată lumea asta, a oamenilor care au fost și care acum au pierit, poate până și din amintirea urmașilor, îmi dă parcă puterea să înfrunt cu liniște mulțimea celor rămași încă vii. Orice mi s-ar mai întâmpla nu poate fi decât fără însemnătate. Nu sunt nici eu oare decât, ca oricare altul, tot un călător de-o clipă, între două hăuri, cel al timpului infinit, care a fost înainte de existența mea, și cel, atât de aproape, și tot infinit, care va continua să fie când eu nu voi mai fi?

*
* *

Am găsit, pe un vârf de deal, o biserică „văduvă”, adică părăsită. În jurul ei, doar câteva urme de cruci, abia de le mai poți cunoaște ce-au fost. Obosit, m-am întins la pământ, cu fața spre cer și palmele lipite de țărână. Simt sub mine masa imensă a dealului, care mă suge strâns. N-o să cad deci în golul imens al cerului, unde călătoresc, în drumul lor încet, pâlcuri de nori mici și albi.

Mă întorc și cu fața în jos. Așa că pot vedea cu totul altceva decât ce vedeam stând în picioare și mergând: o lume minuscule, la o scară pe care apropierea o face imensă. Pot astfel să număr, fir de fir, iarba. Este albă la rădăcină, apoi verde și crește absurd, ca o teacă îngustă în care s-ar înghesui seva unei vieți fără

astămpăr. Văd și ridicături de nivel, microscopice dealuri și munți de pulbere, văi adânci, piscuri înalte, câmpii imense, străbătute când și când de câte o vietate rătăcită; și știu că dedesubt mai mișună încă o întreagă altă lume, pe care ochiul nu o vede.

Este umed; este cald. Bate soarele de la mii de ani depărtare și ajunge până la mine, peste petecul meu de loc de pe pământ, aici, acum, încălzindu-mă pe mine, biet drumeț, cu tot atâta dărnicie cât o făcea când încununa fața reginei de Saba, atunci când o privea, îndrăgostit, regele Solomon din poveste. Eu n-am măreția lor și totuși mă bucur, ca și ei, de soare. Și n-am măcar nici soarta de care vorbesc scripturile vechi, a păsărilor cerului, așa cum mi se cere a fi! Dar oare de ce mi s-o fi cerând să fiu așa? Când se știe că nu se poate. De ce sunt ispitit să nu strâng în hambare, căci voi fi, și așa, sătul? Și să nu țin, că totuși voi fi îmbrăcat mai bine decât Solomon în toată slava lui? Oare la astea am râvnit eu? Am cerut eu vreodată să fiu hrănit și îmbrăcat? Între mine și pronia cerească doar de atâta a fost vorba? L-am moștenit, din păcate, pe strămoșul meu, cel de la Adam Babadam, cel care a mâncat din pomul cunoașterii. Îl urăsc, dar nu pentru că a gustat din măr, ci pentru că nu l-a mâncat de tot, alegându-se doar cu îndoielile cunoașterii, cu „viermele cel neadormit” al gândului înspăimântat.

Stau culcat și mângâi cu palma un mușuroi de lângă mine. Este, poate, al unei cârțițe vii care trăiește acolo, sub pământ. Sau poate, totuși, este urma unui mormânt uitat, sub care s-a topit de mult un om dintre cei vii. Sunt, ca el, nenumărați alții. O să fie, la judecata de apoi, o înghesuială mare, când se vor trezi din morți toți oamenii câți vor fi fost trăiți în lume, de când sunt ei pe pământ, de când s-a pornit sămânța asta de viață, care mereu trece de la un rând de oameni la altul; sămânța este nemuritoare, cu prețul morții noastre, a fiecăruia din noi. Suntem doar o fărâma dintr-un pâlc de oameni, dintr-un val care trece, veniți nu se știe de unde și plecând nu se știe unde și nici de ce.

Asfințește. Dar mai este încă destul de cald ca să mă scald în căldură, ca o șopârlă, la soarele care ne ține pe toți sub puterea lui. Dar nici el nu-i decât un fir de pleavă în vârtejul unor constelații imense, mărunte totuși față de infinitul cosmosului. Ne îndreptăm, pare-se, cu toată constelația noastră solară, către un punct al Căii Lactee. Dacă viața noastră ar fi cu miliarde de ani mai lungă, poate că ni s-ar strânge inima dându-ne seama că ne prăbușim în Calea Lactee. Dar trăim doar o clipă și nu ne dăm seama de nimic.

S-a lăsat noaptea, așa că pot acum să mă uit și la bolta cerului cea plină de stele. Mi-aduc aminte de alte nopți când mă uitam tot așa, la bolta cea de sus, și-mi sună încă în urechi ce-mi povestea moș Bacioc, din Vrancea, care credea, ceva mai țărănește decât astrologii mesopotamici, că toată povestea celor de pe pământ este scrisă pe cer. Nu e numai Calea Robilor, luată drept călăuză de către cei fugiți din robia turcească, în drumul lor de întors acasă, dar sunt scrise pe cer toate: hora și fata mare din horă, cloșca cu pui, rarița, carul mare și cel mic, crucea, cei trei crai de la răsărit și mai ales Comoara, care iese dimineața, la răsărit și are în preajma ei

un șfredel. Mai demult, șfredelul era departe de comoară ca de șase stâneni. Dar acum s-a apropiat, de este cel mult de un stânen. Numai că, din păcate, urechea șfredelului nu cade în dreptul comorii, ci alături. Așa că ne este dat să trăim tot în sărăcie.

Și toate stelele astea credea el că ne spun despre un rezbel. Dar nu spun când are să fie. Nu spun nici de cel care o să țină un an, nici de cel de doi ani și nici de cel care nu o să țină decât o zi, când o să piară toată apa. Nu le este dat să spună. Și este bine așa, că altfel s-ar împrăștia lumea. „Dormim așa, hai, hai și odată vedem că a venit”.

*
* *

În curând vor fi sărbătorile Paștilor. Oamenii se vor strânge în fiecare seară, pe lângă biserici, la Denii. Și-i aproape vară de cald ce-i. Au înverzit toate, ca-n luna lui mai. Peste tot vor începe a cânta în strană glasurile tinerilor, sărbătorind „Primăvara, dulcea țară”, care vine în fiecare an; și, din nou, întreaga poveste a vieții care renaște vom simți-o cum adie peste noi, ca o boare de caldă tristețe, cu nădejdea totuși că și noi, după ce nu vom mai fi, vom renaște într-o altă lume, care va fi pentru noi ca o „dulce țară” a primăverii.

Este timpul acum să plec din nou, să cobor la vale, pe drumurile de țară, unde se află oamenii. Mă voi pierde în gloată și viața lor mă va sili să o iau și eu de la capăt pe a mea. Semenii mei mă vor cuprinde în viața lor și mă vor amăgi, făcându-mă să cred că și eu, ca și ei, voi găsi alte fapte decât cele pe care le-am părăsit cu întristare, alături de care voi putea trăi, luând parte, măcar la viața lor, dacă a mea nu mi-e dată.

*
* *

În satul în care intru, în ziua de Joi Mari, văd în amurg aprinzându-se prin ogrăzi lumini și întinzându-se mesele scunde, cu colivă, cu lumânări, cu apă, cu pâine, cu scaun de hodină și cu foc alături. În fiecare curte, pe lângă fiecare casă, văd de sus, din deal, forfota pregătirilor. De Joi Mari au obiceiul toate sufletele morților să se tragă la casele lor, la casele fiilor, nepoților și strănepoților. O scurtă vreme fac acolo popas, printre vii, de-și aduc aminte de cele trecute vremi. De abia de Săptămâna Luminată se vor deschide cerurile și toate sufletele se vor putea întoarce la locurile lor. Atunci este bine să moară oricine, dacă are noroc, ca să se poată strecura și el cu ceilalți, prin porțile deschise ale raiului.

Abia intrat în sat, mă întâmpină oameni mulți, adunați pe ulițe. Este învâlmășeală mare și ușor intri în vorbă cu cine vrei.

– Devreme veni la dumneavoastră primăvara, oameni buni, spun unui grup de săteni mai în vârstă.

– Devreme, devreme. Anul ăsta au înverzit toate până peste buna cuviință.

– O să fie belșug, nu ca-n anul trecut.

– Anul trecut a fost prăpăd. Ne-a bătut grindina, ne-a izbit și seceta. Ba ne prăpădise și un spurcat de moroi, de nu mai aveau nevestele ce face. Ne mureau copiii, găinile. Se speriau oamenii că venea noaptea de se puneau peste noi și făcea toate halea. A fost chin mare până am scăpat de el. Ce crezi, Dumneata! Țștia tinerii zic că ni se năzare. Da' ia-ntreabă muierile bătrâne: să-ți spună ele. Câte n-am tras noi! Că nu e acum întâia oară. Ni s-a mai întâmplat. Noi știm, că doar nu suntem de ieri de alaltăieri!

Mă duc să-mi găsesc gazdă pe undeva și nimeresc la o pereche încă tânără.

După ce ne-am dus la biserică, la Denii, ne-am întors acasă și am ospătat. Afară în curte, masa întinsă sta pusă pentru morți și focul ardea ca să se-ncălzească sufletele celor din umbra veșnică.

– Dacă nu le faci ce trebuie, e vai și amar, mă lămurește femeia.

– Am auzit că ați și pățit anul trecut cu un moroi.

– Ba era moroaică, bat-o sfântul. Până i-am dat de hac, ni-a fost tare greu.

– Și cum a fost?

Scot carnetul și încep a nota cuvânt din cuvânt.

– Cum să fie? A murit nevasta lui Măruță. Și acum, ce să vezi? A-nceput așa, un somn uimit, cam speriat și cu vise rele. Gâfâia omu' peste noapte și îl treceau sudorile morții, fără să poți ști de ce. Apoi a-nceput să strige pe-ntunec, afară. N-a strigat și la noi? „Gico! Hai pân-afară, Gico!”. Și i-am spus fetii: „Nu ieși, păcatele noastre, nu ieși, că te pocește”. E o poznă mare când te strigă noaptea.

În urmă au început a se stârpi păsările din curte. Care găină căzuse cloșcă s-a sculat de pe ouă și s-a dus. Și picau unele după altele.

Am făcut și noi ce trebuie; câte le știm. Iată-le, că și acum sunt pe gard semnele: cruci așa, făcute cu catran și cu usturoi. Dar degeaba. Că apoi au început a murii și copiii. Din sănătoși-teferi, s-au chircit, s-au zvârcolit o dată, de două ori, și gata. Piereau pe capete. Da' nu zici că a trecut molima și la vitele albe? Au început a pica și ele. Nu mai era chip de răbdat. – Măi, ce să fie și ce să fie? Cum dracu' e de aflat că cine s-a făcut?

Ne-am gândit noi, ne-am socotit cam pe la ce uși a umblat și am tras cu gândul că o fi alde lui Măruță. Murise cam pe iarnă. Treabă încurcată. O fi avut bărbată-so vină? N-o fi avut? Da' jandarii l-au lăsat în pace. Cică singură și-ar fi făcut seama.

Muiere rea. Umbla cu ochi verzi prin lumea asta albă și seca mana vacilor. Iute, altfel. Și gospodină foc. Avea de toate. Dar dracu' știe de unde avea? Umbla în drăgoști cu unul plin de bani. Ați fi auzit dumneavoastră: unul, Ionete îi zicea lumea, l-au prins jandarii că avea la el acasă fabrică de bani. L-a prins statul și l-a închis la gros la Craiova.

Da' ea, muiere rea. Crezi că s-a lăsat? Nici gând. Și ce nu i-am făcut. Până și gardul i l-am mânjit într-o noapte, cu catran. De răs am făcut-o. Și ea tot nu s-a lăsat. Tot fudulă umbla, tot cu nasul pe sus, tinerică și cu ochii verzi, la lume. I-a

spus și taica popa, la biserică, s-o lase mai domol. Dar ea, nu! Zicea că atâta cât o rabdă sufletul, tot mândră vrea să trăiască. Și că n-are de dat socoteală nimănui.

Într-o seară aflăm că vin jandarii și a doua zi au venit și doftorii. Au făcut masă de lemn în curte și au tăiat-o, să vază că ce-i? Erau toate mădulele ei întregi; dar crăpase fierea în ea, de răutate. Se otrăvise toată. Și duhnea peste șapte case. Au îngropat-o tot cu jandarii. N-a fost chip să ne amestecăm. Au făcut ei ce au vrut. Da' vezi că acum răbufnise totul la iveală și nu se mai putea.

Eu le-am spus că este a lui Măruță, moroi. Da' el n-a vrut să-și dezgroape nevasta. Ci să facă ei. Ce să facă ei acum? Dar vezi că nu-i mai lăsa. Atunci au făcut cercare. S-au dus la mormânt și au uns cu miere crucea. A doua zi, nici neam de miere. Spurcata venise și linsese tot. S-au dus atunci noaptea, cu armăsar alb. N-a fost chip să-l facă să treacă peste mormânt. Au început oamenii a săpa și au găsit-o sfârtică și într-o dungă pusă. Nu mai era pe spate, acolo, vorbesc! Și nu se mai putea duce așa. „Ucigă-te crucea, cum de te-ai făcut! Cum de nu te-ai putut liniști!”. Cum vorbesc oamenii! Că, dacă ar fi moroi, vezi că acum îi băga și pe ei la groapă. Dacă se face!

Au luat-o, au scos-o. I-au bătut piroi în inimă, cu maiul. Au pus patru boi la car, puseră tronu' în car și au dus-o în sus, pe vale. Dar ce să meargă boii cu ea în car! Se îngreuna, se făcea și geaba trăgea boii. A trebuit să ia inima din ea, că nu se putea altfel. S-au apucat, au luat cuțitul, i-au scos-o și au dus-o de au aruncat-o în varniță. Era varnița pe sfârșite. Făcea lumină albăstruie. Și cum a intrat spurcăciunea în foc, s-a făcut focul galben și apoi roș. Și a bubuit odată și a duhnit toată valea de duhoare.

Doamne, Doamne! Cum de nu s-a putut răbda ea? Cum de i-a venit să se facă? Nu i-a fost ei milă de nimica? Se mirau și oamenii de atâta răutate. Da' tot i-am făcut noi de petrecanie. Cu greu am scăpat de ea; da' tot am răzbit-o.

Zicea jandarii că ne dă la lege. Că de ce am făcut? Ei, sfinte Dumnezeule, cum să nu faci? Să lăsăm să piară satul pentru o spurcată de moroaică?

Și pe popa l-au întrebat jandarii. Da' el a spus că nu se bagă. Taica, părintele bătrân, știe el ce știe. Cum să se bage? El îi cu ale lui. Nu se bagă într-ale noastre.

Și așa, zău. A fost bocluc mare.

Acum, așa o fi? N-o fi așa? Da' acum pe toamnă, mai dezgroapă doi morți de anul trecut. Că se duceau și nu lăsa pe nimeni să doarmă. Se puneau peste ei, în vis. Și, tot așa: dacă a văzut că n-are ce face, s-au dus de i-au scos.

*
* *

Ascult, dau din cap a uimire. Închid carnetul, îmi iau seara bună și ies în tindă să mă uit la bolta cerului cea plină de stele. Afară arde focul și-i pusă încă masa pentru odihna sufletelor moarte. Oare la care masă, la care foc, în curtea cui ar mai putea să vină sufletul chinuitei femei, moroaica cea rea, care s-a dușmănit cu satul? Mai are ea parte de căldură și de saț din partea viilor, când i s-a încrâncenat sufletul de atâta sălbăticie?

Oare s-ar putea să vină, pentru oricare din noi, vremuri când am putea simți cum viața ne trage, pe ispita domoală a faptelor, spre locuri unde nu mai poți avea de partea ta nici pe oameni, nici pe Dumnezeu? Mai bine să mă duc, cât sunt încă viu, să mă încălzesc de pe acuma la focul morților din curte. Pândesc să nu mă vadă nimeni și fur din pâine și vin.

În ceasul acesta de miez de noapte, ce mi-e dacă sunt încă viu? Sunt străin și am noroc că nu mă cunoaște nimeni. Dar știu că, dacă aș muri, din întâmplare, acum, de Joi Mari, baba din curte mi-ar face toate celea, ca pentru moroi: mi-ar arde în patru colțuri cămașa, m-ar încinge cu funie de tei, mi-ar astupa deschizăturile cu ceară și mi-ar înfige în ceafă fusul. A doua zi, popa s-ar face că nu bagă de seamă. Iar babele din sat se vor cânta după mine, cu nespusă jale, să mă încredințeze că n-au avut nimic cu mine și că li se rupe inima la despărțirea noastră.

Deocamdată sunt încă viu, stau lângă foc și-mi aprind țigară după țigară, din focul morților.

*
* * *

Am nimerit la o gazdă cumsecade, dar tare săracă și necăjită. Are o fată de măritat; dar n-are cu ce. Gospodăria li-e codașă, cu pământ puțin; iar bărbatul este bolnav, nu prea întreg la minte; așa că nu mai poate pleca în negustorie ca alteori, la București sau „pe sate”, cum făcea pe vremuri și cum fac încă mai toți oamenii din sat.

Sunt și ei, ca și mine, porniți pe drumuri lungi, care nu sunt lipsite de primejdii. Cu carele lor încărcate cu ce pot produce, pometuri, dar mai ales pânuri, dimii, și altele lucrate în pivele lor, pleacă în sus, la „momârlanii” din Hunedoara, cumpărători de zarzavaturi și poame; sau spre „cojanii” de la șes, vânzători de cereale.

De la un astfel de drum s-a ales sărăcia din casa gazdei mele, care mi-a povestit cum a fost ea odată, la Craiova, cu soțul ei; că are el un frate acolo și este căsătorit acolo. S-au dus cu niște mere: o fi atâta, să fie atâta!

– Și-mi zice bărbatul meu: „Hai, mergem acolo, că n-o da lupii!”. Da ce este drept, am dat mai din greu.

Când ne-am întors și am intrat în județul nostru, la pod, am hodinit. Sâmbătă seara. Dacă am hodinit, am dat de mâncare la vaci și a ieșit crâșmaru’ la noi. Și noi nu am avut bani; da’ intrăm numai în cârciumă. Și era caru’ ras de greu, plin de boabe; nu era doar un sac!

A ieșit cârciumaru’: „De unde sunteți, că aveți portul ca de la Runc? Mă, v-aș zice, stați aici. Că sunt hoți răi și a mai fost un om și, când a trecut, o venit niște hoți și o luat tot din car. Era tot un om din deal”.

Noi avem o vacă și un bou.

– „Vai de mine, Dinule. Dumneata te culci aici lângă vaci și ieu în car”.

A cântat cocoșu’ o dată. Pe urmă, ce să facem? Să mergem.

– „De, mă, ne-o ieși cineva în cale?”

Face: „Hai să mai stăm”.

Ne pomenim cu doi băieți.

– „De unde sunteți? ” (așa, nerăstit).

– „De la Runc”.

– „Ce aveți în car?”

– „Grâu”.

– „Aha! ”

– „Dar dumneavoastră ce sunteți, vardiști?”

– „Da, vardiști” (dar tot nerăstit). Păi o să fie ziuă. Puteți să plecați”.

El, al meu: „Ce să facem? Hai Mărio, mergem”.

– „Mă Dinule, ia să mai stăm”.

– „Ba mergem așa, încet, încet, că cred că este ziuă”.

Țin minte ca acum. Am mers așa. Am plecat. Când am plecat era biserică mare în sat, încolo, în luncă. Țin minte și eu că m-am închinat la biserică și omu’ meu s-a închinat.

Până am văzut venind pe partea asta așa unu’ îmbrăcat negru. Dar nu am știut cine-i. Vreun călător: că sunt...!

Când aud – mă durea picioru’, așa și omu’ meu mergea mai înainte – când aud odată: pac! în capu’ lui. Ca când ai dat deodată cu un tun. Așa a trăsărit în capul lui. Nu am mai auzit eu nimica. Am sărit ieu la iel. Era grămadă. Se pusese hoțu’ pe el. Eu crezui că l-a gușuit, ca când tai porcu’ la Crăciun. Eu: „Doamne, Dinule ce faci! Da’ ce făcurăți”. Mort acolo, în sânge! Omu’ da în el, ca huliul. „Da’ lasă-l dragă, nu mi-l omorâți; îmi omoară omul, vai de mine, ce să mă fac eu? Luați-mi tot din car, tot ce aveam în car, da’ lăsați-mi omu-n viață”. M-o luat pe mine, m-a atârnat, m-a chinuit până m-a desfăcut. Aveam pieptar, fustă, palton, aveam tot, ca cum este omu’. Palton de lână. M-a lăsat numai cu cârpa pe cap și cămașa. Opregi bune, tot, tot... Dacă m-a lăsat, m-am dus la car, m-am dus la om. Ștergeam cu poala și luptam să scot dropii de la gura lui. Nu știu cum o fi ăsta, necazu’, că este groază!

Da’ iată că se făcea acu’ ziuă bine. Și eu fugii cu el, cu caru înainte. Am ținut înainte, să mă duc tot înainte, să ajung la sat. Acolo, strig la o casă: „Mi-a omorât hoții omu’”. A ieșit o biată muiere și, când l-a văzut, curgea sângele din el și nu a știut nimic, nimic. Tânguindu-mă eu acolo, cer să mă bage acolo în băătură, să nu moară omu’ fără lumină.

A venit un șef, un jandar. Face: „Lasă, nu te mai ruga, că mergi cu mine la secție. Lasă, că nu o muri el. Până la secție mergi, că dimineața îi găsim noi. Vină dumneata”. Și l-a și găsit, că am avut și proces și l-au condamnat la viață.

Da’ omu’ nu mai știa nimic. Și, de cum l-am adus acolo, până în ziuă, m-am cântat și am plâns, de a venit tot satu’ în cântecele mele. Era biserica aproape, și secția tot acolo, și jandari, și tot. Ca la târg, că era și tribunal și case mari. M-am cântat și m-am omorât acolo. Nu mai mișca și atâta erau ochii pe el. Și plin de sânge. Și au avut oamenii din sat grije de boi și de car și omu’ a stat trântit iar, pe altă căruță.

Și s-o luat după hoț și l-o găsit și l-o bătut, știți dumneavoastră, l-a bătut de mi-era mie milă de mila lui. Și nu mi-a mai dat nimica. A căutat peste tot să găsească, dar n-a găsit. Până un an de zile eu n-am avut palton. Mă duceam prin hudiță, de căpătam, ca să mai mă duc la sfânta biserică.

Bătrânu' meu a rămas așa. Nici acum nu iese bun de cap. Când îl năcăjești cât de puțin...! Nu este bine nici pentru el. A rămas așa la cap. Ce să-i faci? Ba și orbise de tot. M-am mai dus și la doftor. Acum e mereu tăcut și îi vine răime așa: ar omorî pe toți, dacă ne-am apuca cu el. I s-a clătărit creierii; nu știu, că nu este bine.

Dacă nu mai este credință pe lumea asta albă!⁶

*
* *

Stau în biserică, la strana din dreapta. Am lângă mine un țarcovnic bătrân, care cântă cu glas tremurat. M-a rugat să-l ajut. Mi-arată cu degetul paginile tipărite cu slove vechi și-mi face semn când trebuie să cânt. Printre glasurile noastre încearcă să se amestece un vătășel al primăriei, fudul și cam băut, care vrea să arate și el ce poate. Îl dăm în lături și cântăm numai noi. Spunem de-a șirul tot Prohodul, când eu, când el.

Cine a scornit slujba, cine i-a potrivit vorbele și cântările, acela a vrut, fără îndoială, să împărtășească lumii o taină prețuită mai mult decât orice. Dar noi nu mai suntem în stare s-o înțelegem. Astfel, cânt și eu cuvintele, țin isonul și dau răspunsurile, ori de câte ori se cuvine. Dar nu pot spune că înțeleg ce se petrece.

Este biserica plină de oameni. Forfotesc de la icoană la icoană, aprind lumânări, bat mătănii și mereu au câte ceva de șoptit preotului, pe la ușa altarului. Nu mă uit la ei. Îmi ascut mintea până la durere ca să înțeleg, cât voi putea mai adânc, ce taină se ascunde în slujbă. Ce a vrut să spună cel de a scornit cântările? Toropesc totuși de căldură și de mirosul tămâii. Se-nvârte totul în jurul meu. Mă dor ochii și capul.

Fără să vreau, continui să fiu atent la ce se-ntâmplă cu mine. Parcă aș fi iarăși într-o noapte de insomnie. Aștept să se urnească și să se ridice, clătinându-se, din zăcătoarea gândurilor, o frază foarte simplă, care să se urce în rotocoale domoale ca un fum și să-mi spuie neconținut: „Este cu neputință, este cu neputință”.

Dar ce anume este cu neputință? Ceea ce mi s-a întâmplat totuși mie? Moartea ei? Sau a fost cu neputință să împlinim, împreună, ceea ce visasem? Nu

⁶ Paragraful referitor la precupeții gorjeni apare în manuscris sub o formă ușor diferită, schimbată la o corectură ulterioară a textului. El se intitula „O tâlhărie la drumul mare” și debuta cu următoarele rânduri, tăiate apoi cu creionul:

„Viața precupeților gorjeni nu-i lipsită de primejdii. Carele lor încărcate apucă drumurile țării, pe Valea Jiului, în sus la „momârlanii” din Hunedoara, cumpărători de zarzavaturi, sau spre cojanii din șesuri, vânzători de cereale. Astfel și omul nostru, Dinu a Lupului, a plecat acum doi ani spre șes cu carul, dar l-a păscut pe drum o nenorocire prea mare. Ne-o povestește soția lui: <Am fost odată la Craiova cu un copil al omului meu, că mai are un frate acolo și e căsătorit acolo. Ne-am dus cu niște mere; o fi atâta, să fie atâta! Și-mi zice bărbatul meu...>” (Mss. f. 15).

mai știu, decât doar atâta: trebuie să fie ceva tot așa de însemnat și de tainic cât este și slujba Prohodului.

Mă opresc din cântat. Mă trag în lături și amețesc gândindu-mă la ce nu pot înțelege, dar care este cu neputință. Nu mai am scăpare, nicăieri, orice aș face. O știu prea bine. Așa de bine, de parcă l-aș mai fi trăit odată. Fără îndoială că l-am mai trăit, deoarece fiecare gând, fiecare gest care se întâmplă, timp de câteva clipe, mi se pare că doar se repetă, că le pot ghici mai dinainte, cu amănuntul, calm, fără mirare.

Se clatină apoi totul, dintr-o dată, ca și cum viața toată m-ar sorbi înapoi, într-un vârtej. Rămân doar cu certitudinea că știu unde am mai trăit clipele acestea. Eram tot într-o seară de Denii și alături de mine stătea, cu lumânarea aprinsă, întocmai ca și mine, altă ființă. N-ascultam Prohodul, ci simțeam doar liniștea dintre noi, ca un temei făgăduit al vieții noastre împreună. O clipă numai și-mi dau seama acum ce nu știam atunci, că totul este cu neputință.

Târcovnicul îmi făcea semne disperate să-i dau ajutor la cântare. A obosit. Dar nici eu nu mai pot. Mă trag mai în fundul bisericii, cu gândul să plec.

*
* * *

Din rândul celorlalte, se desprinde o fată. Vine mai lângă mine și mă-ntreabă:

– N-ai lumânare?

– N-am. Sunt venit de pe drumuri.

Îmi dă ea una și o aprinde de la a ei.

Plec din biserică. Mai sunt și alții prin ogradă. Bate peste noi un vânt ușor, de ne răcorește. A ieșit și fata care mi-a dat lumânarea. Stă lângă mine și tace. Tac și eu. Aștept să văd ce vrea. Nu spune nimica. Stă, așteaptă și se uită la mine, prin noapte.

Ies afară din ograda bisericii. Încep să cobor dealul, cu gândul să mă-ntorc în sat. Dar o simt cum vine după mine, ajungându-mă din urmă, gâfâind. O aștept; și iarăși tac, să văd ce vrea.

A răsărit acum luna și valea s-a luminat toată, cu fânețele în strălucire albastră, pătate la margine cu petecele negre ale pădurii. Adânc, firul subțire al râului scilipește ici colo, ca un pește scos la mal. Înapoia noastră, departe, se mai vede încă lumina bisericii.

Mi se urăște de tăcere și întreb:

– Hai, spune ce ai de spus.

Se codește și apoi se hotărăște.

– De ce ai tras la Maria lui Dise? O să te mănânce păduchii dacă stai la ea.

– Am tras la cine am nimerit întâi. De unde vroiai să știu că ești și tu pe lume? Tu unde stai?

– Eu am casă frumoasă, ce crezi!

– Și zici că ar fi mai bine să dorm la tine?

– N-ai decât!

– Dar tu, un' te culci?

– Nu mi-e somn! râde ea.

– Nici mie. Dar eu mâine în zori plec la munte. Și mi-am lăsat calabalâcul la Maria lui Dise. Trebuie să trec să mi-l iau.

– O să-ți cotrobăie prin lucruri, proasta aia de Anica a lor. Ce? N-o știu eu? E a mai proastă din tot satul. Da' tot nu se lasă să fure altora băieții.

– Ți-o fi furat și ție!

– Mie? I-arăt eu ei, numai să-ncerce!

Coborâm cu întârzieri, pe o vale lăturalnică, care dă mai de-a dreptul. Este întuneric și umblăm greu. Poteca este îngustă, drumul cu hârtoape și mergem fiecare pe seama lui.

Este tare noapte și nu am răgazul să mă întreb și să aflu cine este fata asta, care mă însoțește, pentru cine știe ce răfuieli ale ei cu alții. Dacă m-aș fi întors singur acasă, aș fi fost tot atât de singur cât sunt și acum, cu ea alături. Și e totuși cald afară și strălucesc din nou stelele pe cer, în timp ce toată valea răsună de cântecul ființelor care se caută în lunga lor noapte de dragoste.

Am ajuns la cele dintâi case din sat și câinii încep a bate, lătrând, în prelungire, de la unul la altul. Mă opresc o clipă, cu spatele lipit de un gard. Câinele din băătăură înnebunește de furie și mușcă bezmetec din bulumaci. Mă uit în sus și văd drept deasupra capului meu Vega din Lira, steaua mea de drumetie. Alături de mine se oprește și fata asta străină.

– Hai, nu vii?, mă întreabă.

– Știi ceva?, zic eu. Nu vin. Mi se pare că atâta ne-a fost întâlnirea pe noaptea asta.

Mi s-a făcut deodată silă de toate gesturile pe care ar trebui să le fac de aici înainte, dacă m-aș duce mai departe. Mai bine stau pe loc și privesc stelele. Nici că-mi pasă de ce-o crede ea. O văd cum își face cruce a mirare și că se depărtează, mai privindu-mă din urmă de câteva ori.

Gata. Acuma pot să stau, în liniște, să mă lămuresc cu mine însumi, amintindu-mi de toate vorbele pe care le-am citit fără să le tălmăcesc înțelesul.

Atâta vreme cât sunt, ca acum, la țară, între oamenii pământului acestuia, singurele vorbe cu tâlc adânc, pe care le socotesc pe potriva a ce văd că se trăiește în jurul meu, sunt asemenea celor citite în biserică, cele care de o mie de ani au fost singurele pe care le-au auzit păgânii ăștia de țărani. Mă întreb ce înțeles dau ei vorbelor care s-au spus azi noapte: „În mormânt, viață, pus-ai fost Hristoase!”.

Și sunt și alte multe vorbe, tot atât de pline de taină, pe care le știu cântate la orice înmormântare și care merg alături de cele ce se fac împotriva morților, ca două șiruri de gânduri, care își stau de sute și sute de ani, alăturate, fără să se topească, amândouă deopotrivă de spăimântate în fața morții, amândouă cu aceeași nădejde că totuși vom putea trăi și după moarte.

EUROPA TRIANONULUI

ILIE BĂDESCU*

ABSTRACT

This study is dedicated to approaching of the Great Union (occurring in 1918) as a spiritual phenomenon, crucial for the history of the Romanian people. This phenomenon becomes fully understandable only if we place it in an adequate analytical framework consisting from a space-time continuum crossed by a geo-historical axis linking two crucial moments in the history of the New Europe: the Peace of Westphalia (1648) and the Peace in Versailles (1918–1920). Among the peace treaties agreed at Versailles, the one signed at Trianon was decisive for the new geopolitical order of Central Europe. In this article we highlight that the Treaty of Trianon is the most representative diplomatic document of a fully European conception in which the foundations of a new model of peace based on the order of the sovereign nations and not of the empires were laid. The study shows all the relevant arguments that lead to the conclusion that the Treaty of Trianon, together with the other Peace Treaties of Versailles, represents the mirror and the only securing geopolitical framework of a completely renovated Europe.

Keywords: peace treaty, New Europe, Westphalian paradigm, the principle of nationality, geopolitical landscape.

1. CURENTUL CONSTRUCTIVISMULUI ISTORIC AMERICAN ȘI CHESTIUNEA AUTODETERMINĂRII POPOARELOR

Fenomenele istorice care au indus direcționări pe lungimea unor epoci întregi și chiar pe lungimea veacului reprezintă măsura puterii spirituale a unei colectivități. Marea Unire, adică reîntregirea poporului român în arealul autohtoniei sale, a fost un asemenea fenomen. Studiul de față este dedicat acestei fațete interpretative a fenomenului Marii Uniri, înțeles ca fenomen spiritual, adică deopotrivă istoric și transistoric, derulat într-un context geopolitic delimitat de

* C. m. of Romanian Academy, researcher, the Institute of Sociology of the Romanian Academy, Bucharest; e-mail: iliebadescu@gmail.com.

reconfigurarea structurală a întregii Europe. Poporul român s-a afirmat în spațiul carpato-danubiano-pontic, ca una dintre expresiile *romanității creștine* din Răsăritul Europei, deci ca ipostază a unității în spirit a etnosului românesc¹. Acest proces etnogenetic este „creația istorică a unui popor cu un sens de identitate colectivă”², prezent în toate exprimările sale – eroice, simbolice, martirice. Cadrul de manifestarea tendinței spre unitate etnospirituală a popoarelor central-europene este subîntins de un ax care leagă două momente cruciale și definitorii pentru filosofia europeană asupra păcii, cunoscute după locul în care s-au derulat lucrările conferințelor de pace, și anume: Pacea de la Westfalia (1648) și Pacea de la Trianon (1920).

Pacea de la Trianon este prima pace de concepție integral europeană (mai riguros spus, euro-americană, fiindcă America este tot Europa, o Europă împlinită în toate muchiile sale ca prototip al aceleiași *Respublica Christiana*), o confirmare a spiritului westfalian care a generat acest nou model de pace, întemeiat pe ordinea națiunilor suverane, nu pe cea a imperiilor.

„Aspirațiunile naționale ale popoarelor”, spusese președintele Wilson la 11 februarie 1918, în fața Congresului american, „trebuie să fie respectate; în viitor, popoarele nu trebuie să mai fie dominate și guvernate decât de propriul lor asentiment. Autodeterminarea nu este o simplă frază. Ea este un principiu imperativ de acțiune pe care în viitor oamenii de stat nu-l vor ignora decât în detrimentul lor! Nu mai poate fi vorba de a transfera popoarele de la o putere la alta printr-o simplă conferință internațională sau printr-un acord între rivali și antagoniști”³.

Intra pe scena planetei un curent pacificator de inspirație creștin-europeană, pe care l-aș denumi curentul „constructivismului istoric american”⁴. America ieșise

¹ Chestiunea abordată aici datorează enorm cercetărilor excepționale ale etnosociologului izraelian Joseph Livni. Studiul său, „Creștinismul și obștiile românești”, aduce „argumente noi cu privire la rolul critic al creștinismului în etnogeneza românilor. Discuția deschide o nouă ipoteză în ceea ce privește circumstanțele acestui proces. Pe de altă parte, studiul de față remarcă și efectul invers, adică al tipului societal practicat de populația care a constituit suportul demografic al etnosului românesc, asupra rapidei creștinării acestei populații. Această buclă de *feed back* pozitiv este compatibilă cu teoria unor cercetători care consideră că limba română și poporul român s-au constituit în unitate cu procesul de creștinare” – Cf. J. Livni, *Creștinismul și obștiile românești*, în *Sociologia azi*, ianuarie, 27, 1916 (<http://sociologia-azi.ro/2016/01/27/crestinismul-si-obstiile-rom%C8%83nesti-de-joseph-livni/>). Prezentul studiu include unele părți din prezentarea pe care am susținut-o în cadrul Congresului național de teologie, dedicat Marii Uniri, în iunie 2018, cu titlul „Fenomenul unității de neam” (n. aut., I. B.).

² T.C. Patterson (1992). *The Incaempire: the formation and disintegration of a pre-capitalist state*: Berg, p. 31.

³ W. Wilson (1919). *Messages, discours, documents diplomatiques relatifs à la guerre mondiale*, vol. II, Paris, p. 249.

⁴ America wilsoniană a așezat procesul de construcție a păcii pe dreptul istoric asumat al popoarelor, astfel că acesta va răzbate în actul de **reconstrucție europeană** de după căderea celor trei imperii, ca singurul temei solid al păcii. O asemenea înțelegere legitimează interpretarea contribuției americane în procesul de reconstrucție europeană după Primul Război Mondial, ca fiind expresia unui constructivism istoric, adică întemeiat pe dreptul istoric al popoarelor și pe implicarea acestora ca

de o bună vreme din subordinea doctrinei Monroe și se implica dintr-o poziție axială în reconstrucția lumii pornind de la ideea că lumea trebuie rezidită pe temelia organică a dreptului istoric la autodeterminare al popoarelor, adică printr-o participare suverană și organică la realizarea noului consens european.

La temelia acestei reconstrucții erau noii gânditori americani, a căror filosofie politică fusese sintetizată de Wilson și de echipa celor circa 200 de savanți americani coordonați de Isaiah Bowman, sosiți în Europa cu cele două vapoare pline cu lăzile documentelor privind adevărata configurație a popoarelor europene⁵, tabele, grafice, hărți, etnotabulograme etc., pe suportul cărora se vor derula lucrările Păcii de la Versailles și se vor elabora documentațiile Tratatului de la Trianon. Este unul dintre momentele importante ale istoriei Americii, expresia unui spirit pacificator și justițiar, a unui pasionarism care va și ridica această Putere la cel mai înalt nivel de oglindire a ordinii mondiale, ca ordine a popoarelor iudeo-creștine libere, care au respectat legământul cu Dumnezeu, indiferent de ierarhiile organizării lumești, vreme de 2 000 de ani, în cazul popoarelor apostolice, și de 1 000 de ani pentru popoarele creștinate în vremurile postapostolice. Profetismul și inteligența Americii au contribuit decisiv la organizarea păcii europene și mondiale pe principiile naționalităților suverane și ale justiției reale. Chestiunea este remarcată ca atare de unul dintre marii istorici americani ai epocii (pe care tocmai l-am citat mai sus).

În aceleași zile de ample dezbateri asupra noii înfățișări a Europei însăși, cotidianul american *The New York Times*, pledând pentru destrămarea Austro-Ungariei, scria că, în contextul politic european, existența monarhiei austro-ungare, cu conglomeratul ei de naționalități asuprite care își cer libertatea, constituie o preocupare majoră: „(...) problema existenței sau a inexistenței Austro-Ungariei este importantă nu numai pentru Italia, Serbia, România și Germania, dar în aceeași proporție și pentru Franța și Anglia, și chiar pentru restul Europei și al lumii; și ea trebuie privită nu numai ca problemă internă, ci și ca o chestiune care, după război, va avea cea mai mare influență asupra evoluției istorice a Europei”⁶.

realități organice ale noului edificiu european și ca subiecte legitime ale istoriei. Cf. R.R. Cottone (2001). A social constructivism model of ethical decision making, *Journal of Counseling and Development*, 79, 39–45.

⁵ Gladys Wrigley (1951). *Isaiah Bowman*, New York: American Geographical Society, p. 35: „Atunci când Statele Unite au intrat în Primul Război Mondial în 1917, Bowman a plasat resursele AGS în slujba guvernului și a fost rugat <să adune și să pregătească> datele necesare în vederea ajutorului ce urma să fie acordat la o viitoare conferință de pace, în data după încetarea războiului. Bowman a luat vaporul spre Franța în luna decembrie a anului 1918, în calitate de specialist principal în teritorii, dar curând și-a asumat și un rol administrativ, câștigând încrederea președintelui Woodrow Wilson și a principalului sau consilier, colonelul Edward House. Bowman a jucat, astfel, un rol major în hotărârea distribuirii zonelor de teren și a granițelor naționale, în special în Balcani, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris”. A se vedea: https://en.wikipedia.org/wiki/Isaiah_Bowman (accesat la 31 oct. 2018).

⁶ *The New York Times*, 10 feb. 1918, citat de M.G. Lehrer (1989). *Ardealul – pământ românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 225.

Ordinea trianonică nu reprezintă, aşadar, o chestiune bilaterală, ci una europeană, în cel mai clar înţeles al conceptului, fiindcă Imperiul dualist se întemeia pe subalternizarea popoarelor şi deci îşi descoperea caracterul de subordine şi de subimperiu de imitaţie, iar nicidecum de ordine. Ordinea decurge din cele două mari principii fără de care pacea este imposibilă: principiul libertăţii şi principiul dreptăţii popoarelor, asumate în planul relaţiilor internaţionale în expresia principiului şi a doctrine suveranităţii. Europa nouă nu se putea edifica prin formaţiuni subalternizante, pe subordonări de popoare, ci pe ordinea întemeiată pe respectul popoarelor, pe dreptate şi libertatea colectivă fără de care pacea este iluzorie. Toate tentativele de tip revizionist, care ar dori să refacă formaţiunea subordinaţionistă a imperiilor, izvorâte din mintea exponenţilor pasionarismului anarho-nihilist cu pulsaţii periodice în Europa Centrală şi de Răsărit, sunt de fapt lovituri date edificiului Noii Europe.

Principiile pe care se bazase existenţa Austro-Ungariei erau de mult depăşite de mersul istoriei; ele au devenit deja obstacole în evoluţia istorică a umanităţii. De aceea, pentru a nu fi mereu o piedică în calea progresului uman, un stat care se bazează pe asemenea principii va dispărea, mai devreme sau mai târziu. „*A-i permite să trăiască după acest război printr-un oportunism politic îngust, care ar aparţine doar guvernelor, iar nu şi popoarelor, ar însemna să se trădeze pacea viitorului*”⁷. Acelaşi cotidian, la sfârşitul lunii iunie 1918, insera articolul *Ungaria reală*. Autorul articolului sublinia că se impune ca „orice copil de şcoală” să cunoască adevărul cu privire la componenţa etnică a Ungariei: „Ar trebui ştiut că, din 22 de milioane de locuitori ai acestei ţări, numai aproximativ 9 milioane sunt unguri; cei 13 milioane de nemaghiari sunt trataţi de către <magnaţii unguri şi casta stăpânitoare> cu <nedreptate sistematică, opresiune şi cruzime>. Maghiarii formează majoritatea locuitorilor numai într-una din provinciile Ungariei, anume în pusta dintre Dunăre şi Tisa; în această zonă locuiesc şapte până la opt din nouă părţi ale populaţiei maghiare, restul este răspândită în celelalte provincii, <ocupând funcţii, controlând tribunalele şi poliţia, stăpânind neamuri majoritare>. În Transilvania şi Banat se află *mici insule* de proprietari unguri, care stăpânesc 4–5 milioane de români. În sudul Ungariei există 5–6 milioane de slavi sudici, iar în nord – 2 milioane de slovaci. Planul implacabil al ungarilor este maghiarizarea celorlalte naţionalităţi, înăbuşirea aspiraţiilor lor naţionale, menţinerea pentru totdeauna departe de statele naţionale şi politice cărora le aparţin după inimă şi istorie”.

În lume triumfa, aşadar, pe valul acestui pasionarism american, principiul autodeterminării naţiunilor. Lehrer specifică în continuare faptul că autodeterminarea popoarelor din Europa Răsăriteană era punctul 10 din cele 14 puncte ale lui Wilson. De asemenea, punctele 5 (coloniile), 7 (Belgia), 12 (Imperiul Turc) şi 13

⁷ *Ibidem*.

(Polonia) promiteau autodeterminarea, concept prin care el înțelegea dreptul națiunilor de a se autoguverna”⁸.

Unele studii, discutabile din punctul de vedere al rigorii academice, redefinesc însăși noțiunea pivot, cea de autodeterminare a națiunilor. În locul noțiunii de *întregire*, care desemnează „dreptul națiunilor de a se autoguverna”, așa cum a fost ea formulată de părinții Păcii de la Trianon, în frunte cu președintele american W. Wilson, este folosită o sintagmă descompletată, vorbindu-se doar despre „autodeterminare” (fără subiect politic) sau despre „autodeterminarea statelor”, nu a națiunilor. Noua filosofie a păcii formulează explicit, fără nicio ambiguitate, conceptul „autodeterminării națiunilor”, nu a „statelor” și deci a imperiilor. De exemplu, într-un material *online* de vulgarizare a istoriei (pe care îl cităm fiindcă sintetizează filosofia politică a revizionismului de ieri și de azi), intitulat *What was 'self-determination', and how did the principle affect the peace treaties of 1919–1920?*⁹, subiectul logic și istoric al autodeterminării este obliterated, sugerându-se că noua configurație geopolitică a statelor naționale interbelice a fost creația tratatelor și deci a voinței celor „trei puternici”, și nicidecum recunoașterea și consacrarea unei noi realități constituite din state naționale, cu atributul suveranității, adică al dreptului la autoguvernare (independente de imperiile vechiului regim).

Turcia, Germania sau Austria (ca părți ale imperiului central-european) n-au beneficiat, subliniază autorul, de autodeterminare, iar Germania, zice autorul, a pierdut zona Baltică pe care o câștigase de la Rusia prin pacea de la Brest Litovsk, o pace evident contrară principiului național, adică operând în contul unor popoare ca și cum ar fi fost simple obiecte „într-un schimb dintre stăpâni”. Or, tocmai o asemenea configurație fusese eliminată în cadrul războiului și prin exercitarea voinței de autodeterminare a popoarelor din fostele imperii. În privința României, este formulată explicit ideea că Trianonul a fost un act al diplomației tratatului: „României i-a fost dată Transilvania prin Tratatul de la Trianon” („Romania was given Transylvania by the Treaty of Trianon”)¹⁰. Altfel spus,

⁸ *Apud Lehrer, op. cit.*: „Self-determination for the peoples of Eastern Europe was point 10 of Wilson's Fourteen Points. Also, points 5 (colonies), 7 (Belgium), 12 (Turkish Empire) and 13 (Poland) promised self-determination, by which he meant the right of nations to rule themselves”.

⁹ <http://www.johndclare.net/EA6.htm> („What was 'self-determination', and how did the principle affect the peace treaties of 1919–1920?”).

¹⁰ <http://johndclare.net/EA6.htm>. Întregul proces de autodeterminare a popoarelor central-europene este reinterpretat, iată, ca fiind o succesiune de acte convenite prin tratate (aflate sub observația celor „Trei Mari” – The Big Three), prin care, altfel spus, au fost preluate teritorii de la Imperiul austriac și Ungaria spre a fi „date” statelor naționale din regiune, ca și cum națiunile ar fi simple ficțiuni devenind realități prin tratate, nu prin afirmarea de ființă a popoarelor respective, în curgerea veacurilor: „Alte națiuni-state au fost create de Tratat. Polonia a fost creată de Tratatul de la Versailles... Teritoriu mai mult a fost dat Poloniei prin Tratatul de la Saint-Germain cu Austria, în 1919. Cehoslovacia a fost creată de tratatul de la Saint-Germain pe un teritoriu din vechiul imperiu austriac. Cehoslovacia a primit teritoriu de asemenea de la Ungaria prin Tratatul de la Trianon în 1920. Iugoslavia a fost creată dându-i-se Serbia de la Imperiul austriac (Saint-Germain) și de la

Adunarea de la Alba Iulia și voința poporului românesc din Transilvania sunt oarecum ficționalizate. La Trianon s-a formulat explicit că de aici încolo „*nu mai poate fi vorba de a transfera popoarele de la o putere la alta printr-o simplă conferință internațională sau printr-un acord între rivali și antagoniști*”¹¹. Transilvania revine la România prin autodeterminare națională, adică prin voia poporului, nu prin negocieri între state străine de poporul peste care superfetează. Aceasta este marea noutate a Trianonului.

D. Gusti, întemeietorul unei noi științe europene – știința națiunii, scria: „Anul 1919 va însemna o dată memorabilă în istoria universală. În acest an s-a dat sentința definitivă în uriașul proces istoric între **stat și națiune**, care, deschis de decenii, s-a judecat în cursul războiului mondial. Asistăm la înscrierea unui însemnat capitol istoric: la o înmormântare și la o înviere. Statul vechi, veșnic agresiv și cuceritor, bazat, înăuntrul și în afară, pe simpla putere brută, a murit, iar statul nou, întemeiat pe o idee, cea națională și democratică, i-a luat locul. În esență, la baza războiului stăteau față în față două concepții. **Puterile centrale** afirmău că *statul este singura și adevărata unitate socială*, iar războiul mondial a fost ocazia de a ilustra această teză și de a consacra deci sfârșitul epocii naționalismului. Acestei concepții tradiționale, conservatoare, a statului, i s-a opus una revoluționară, aceea a **puterilor înțelegerii** (s.n., I.B.), care afirmă că *singura și adevărata unitate socială este națiunea, și nu statul*. În lupta crâncenă dintre aceste două concepții a ieșit victorioasă aceea a puterilor înțelegerii. Victoria finală a principiului național înseamnă începutul unei noi ere de legislație internațională (...). Toate aspirațiile naționale bine definite – declară solemn Wilson în punctul 4 al mesajului din 12 februarie 1918 – vor trebui să primească satisfacția cea mai completă. Întregul program al păcii care s-a încheiat la Versailles este cuprins aici (...). Astfel, s-a născut o Europă nouă”¹².

Ungaria (Trianon). României i-a fost dată Transilvania prin Tratatul de la Trianon. În total, nouă state au fost înființate (Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Finlanda, Cehoslovacia, Austria, Ungaria, Iugoslavia)... De asemenea, Alsacia și Lorena au fost redată Franței”. („Other nations-states were created by the Treaties. Poland was created by the Treaty of Versailles. ...More land was given to Poland by the Treaty of Saint Germain with Austria in 1919). În total au fost astfel constituite nouă state (Estonia, Lituania, Letonia, Polonia, Finlanda, Cehoslovacia, Austria, Ungaria, Yugoslavia...). Czechoslovakia was created by the Treaty of Saint-Germain, from land in the old Austrian empire. Czechoslovakia also got land from Hungary by the Treaty of Trianon in 1920. Yugoslavia was formed by giving Serbia land from the old Austrian Empire (Saint-Germain) and from Hungary (Trianon). Romania was given Transylvania by the Treaty of Trianon. In all, nine nation states were set up (Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Finland, Czechoslovakia, Austria, Hungary, Yugoslavia)... Also, Alsace-Lorraine given back to France. The peace-makers tried to protect minorities by putting clauses into the treaties forcing countries to treat minorities fairly”.

¹¹ W. Wilson (1919). *Messages, discours, documents diplomatiques relatifs à la guerre mondiale*, vol. II, Paris, p. 249.

¹² D. Gusti, *Sociologia națiunii*, în *Opere*, vol. IV, p. 10.

În Carta Națiunilor Unite, „principiul autodeterminării este formulat ca *jus cogens*, ca drept al popoarelor de a-și stabili singure, în mod suveran, soarta și regimul politic” etc.¹³

Anunțând cele 14 puncte ale Programului său din 8 ianuarie 1918, Wilson afirma: „Aspirațiile naționale trebuie să fie respectate; poporul poate, de acum, să fie guvernat numai pe baza propriului său consimțământ. Autodeterminarea nu este o simplă expresie; ea este un principiu imperativ de acțiune”¹⁴.

Principiul autodeterminării popoarelor a fost inclus și în Carta Atlanticului. Iată ce citim în Clauza nr. 3 a Cartei Atlanticului: „În al treilea rând, se respectă dreptul popoarelor de a-și alege forma de guvernământ sub care vor să trăiască; și se respectă dorința ca drepturile suverane și autoguvernarea să fie restituite celor care au fost silnic privați de ele”¹⁵. Dincolo de limitele actelor și ale documentelor conferințelor internaționale, principiul a fost reiterat, iată, cu sensul său complet, adică sub înțelesul de „autodeterminare a popoarelor”. Rădăcina acestui concept trebuie căutată, precum am mai precizat și precum se menționează în exegezele riguroase, tocmai în documentele Păcii de la Westfalia (1648), atestându-se astfel nu doar o remarcabilă continuitate a conștiinței juridice europene în materie de drept internațional, ci și un ax geopolitic și geostrategic al ordinii europene și transatlantice.

Conceptul de suveranitate politică a devenit unul axial în spațiul gândirii internaționale a europenilor, culminând cu Tratatul de la Trianon. Axul care leagă cele două tratate, de la Westphalia și de la Trianon, este unul dintre axele marii construcții europene, și fără de acesta Europa s-ar dezaxa, adică ar aluneca subriscul unor războaie identitare precum cele care au măcinat vreme de 30 de ani Apusul până la Pacea de la Westfalia. Fără de acest ax, Europa ar aluneca în turbulențe și, finalmente, s-ar dezintegra ori ar trebui să reintroducă ordinea subimperialistă a vechilor imperii de imitație, care a condus la cele două războaie

¹³ Chapter I – *Purposes and Principles of Charter of the United Nations*. A se vedea și: Jörg Fisch (9 decembrie 2015). *A History of the Self-Determination of Peoples: The Domestication of an Illusion*. Cambridge University Press, p. 118 („It states that a people, based on respect for the principle of equal rights and fair equality of opportunity, have the right to freely choose their sovereignty and international political status with no interference”).

¹⁴ Pe site-ul <http://www.gwpda.org/1918/wilpeace.html>gwpda.org., accesat la 1 noiembrie 2018, citim că, în ziua de 11 februarie 1918, Președintele Wilson s-a adresat Congresului, analizând luările de cuvânt ale germanilor și austrieilor, privitoare la procesul încheierii păcii, prezentate în cadrul Congresului în sesiunea reunită din 11 februarie 1918, după ce își anunțase cele 14 Puncte în ziua de 8 ianuarie 1918. Acum, la 11 februarie 1918, el a afirmat: „*National aspirations must be respected; people may now be dominated and governed only by their own consent. 'Self determination' is not a mere phrase; it is an imperative principle of action, which statesmen will henceforth ignore at their peril.*”

¹⁵ „*Third, they respect the right of all people to choose the form of government under which they will live; and they wish to see sovereign rights and self government restored to those who have been forcibly deprived of them*”). <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-0686.pdf> (accesat la 1 octombrie 2018).

mondiale. Chestiunea devine stringentă dacă ne uităm pe scena mișcării puterilor concurente pentru poziții hegemonice, subimperialiste, fondate pe subalternizarea popoarelor. Ridicarea unora sau a altora nu este nici măcar doar efectul distribuției puterii economice a respectivelor state, ceea ce ne arată că un stat-candidat la hegemonie se poate ridica prin încordări politico-militare, cu sărăcirea popoarelor, somate astfel să susțină asemenea încordări.

Trianonul și lecția lui se dovedesc, așadar, esențiale pentru prezentul și viitorul Uniunii Europene. Trianonul (Tratatul de la Trianon) nu este un aranjament regional, ci atestatul unui triumf european în legătură cu cea mai teribilă provocare a popoarelor prin elitele lor: organizarea păcii. Europa unită de astăzi a ieșit, nu întâmplător, din plebiscitul zilnic al popoarelor europene. Vreme de 100 de ani și, dacă ținem seama de faptul că la Pacea de la Westfalia a participat Principatul Transilvaniei, fiindcă Ungaria nu exista ca stat după Mohács (1526), atunci putem spune că, vreme de aproape 400 de ani, cu un platou în ultimii 100 de ani, România s-a situat între statele defensive ale acestei *Ordo Europea Christiana* în Răsăritul și Centrul Europei.

Acesta este înțelesul manifestărilor românești la acest moment centenar, adică la 100 de ani de la încheierea Tratatului de la Trianon, legitimat prin participarea celor trei Europe într-una singură: Europa Occidentală, America Europeană și Europa Orientală (și Japonia). Acest fenomen de consens transcontinental ne îngăduie să vorbim despre o sinteză pe care o putem denumi *Europa Trianonului* și pe care o vom aniversa, culminativ, în 1920, ca simbol al idealului identitar adevărat acum 100 de ani prin voința consensuală a statelor Noii Europe la Versailles și coborât în fraze clare în cadrul acestei capodopere a gândirii europene care este Tratatul de la Trianon.

Acest tipar de ordine triumfase cu circa 300 de ani înainte de momentul Trianonului, în cadrul Păcii de la Westfalia (1648), care a adus pacificarea bisericilor vizibile (după războaie religioase fratricide de 30 de ani). Construcția și reconstrucția geografiei interioare a Europei după Trianon a datorat enorm ordinii eclesiastice, ca sursă de simboluri, învățături, ghiduri de conduită pentru elite, astfel că putem conchide alături de D. Gusti că la Versailles a triumfat deopotrivă ordinea Bisericilor naționale, autocefale, fiindcă Versailles-ul a însemnat victoria Ideii Naționale.

În toată Europa Centrală și în cele două imperii, țarist și austro-ungar, se acumulaseră stări noi, fenomene cu totul distincte, între care cel mai grav era acela privind îndepărtarea elitelor de *ghidul spiritual creștin*, ceea ce va crea terenul înaintării primelor *formațiuni ale secularismului*¹⁶ și *primul stadiu al nihilismului*,

¹⁶ Secularismul se referă la noile tendințe ale evoluției societăților europene, între care și cea definitorie pentru acest concept, și anume separarea statului de biserică. Chiar și fenomenul acesta arată cât de mult datorează statul însuși bisericii, nu doar ca ghid spiritual, ci și ca tipar instituțional. Statul secular, de pildă, n-a reușit nici până astăzi să rezolve chestiunea crucială a oricărui tip de ordine, și anume chestiunea legitimării autorității (unui regim, a unei elite, în genere, a puterii în stat).

care vor ecloza în cadrul mării deflagrații de anarhie cunoscute sub numele de Revoluția din Octombrie, de esență anarho-nihilistă. Unitatea de neam este precedată, așadar, în actele care însoțeau ciclul vieții, de unitatea ecleziastică a celor de aceeași credință, unitate care ni se descoperă astfel ca **unitate precursoră**¹⁷. Astfel înțelegem persistența ideii ecleziastice, inclusiv în mentalul pașoptiștilor, participarea decisivă a preoților și a ierahilor bisericii ortodoxe și a celei greco-latine la toate momentele-cheie ale istoriei poporului român¹⁸.

În chestiunea consensului, Gusti face o remarcabilă precizare: „În timpul războiului mondial, unanimitatea lumii politice luase poziție împotriva **concepției imperialiste a puterilor centrale** (s.n., I.B.), de apărare a dreptului vechi public, care cuprindea, pe lângă nedreptatea exploatării politice a națiunilor, și nedreptatea protectoratelor statelor mici din partea statelor mari”¹⁹. Or, dacă acesta este procesul obiectiv al istoriei, el trebuie să reprezinte baza interpretării obiective a „istoriei moderne a Transilvaniei”. Fenomenul marelui război a fost, de fapt, dovada neputinței imperiilor de a liniști *insurecțiile națiunilor central-europene* ridicate împotriva cadrelor vechi, care, pe lângă faptul că erau nedrepte și cumplit de împovărătoare, deveniseră cu totul parazitare și deci stânjenitoare pentru manifestarea liberă a popoarelor și pentru creativitatea elitelor naționale. Ciocnirea imperiilor și simpla insurecție a popoarelor n-ar fi putut conduce la o *nouă ordine* *dacă aceasta n-ar fi existat deja în principiu, ca virtualitate spirituală*. Așa se face că atât personalitățile istorice, cât și forțele colective (de la elite la categorii sociale și popoare întregi) trec cu o viteză uluitoare, *ca prin minune*, din dispozitivele și structurile imperiale de acțiune (administrative, militare etc.) în dispozitive și

*Pattern-ul legitimității a fost definitiv clarificat în cadrul marilor religii, în genere în cadrul organizării ecleziastice a societății. De aici a pornit Weber în analiza sa dedicată chestiunii legitimității autorității, în genere a puterii într-o societate; cf. https://en.wikibooks.org/wiki/Sociology_of_Religion/Secularization. Nu toate societățile admit un asemenea *trend* secularist. Lumea islamică, de pildă, i se sustrage. În Arabia Saudită, de exemplu, „Viața cotidiană este centrată pe ritualurile religioase islamice. Magazinele se închid de câteva ori pe zi timp de 30 de minute sau mai mult, pentru a permite rugăciunea, iar în școli, circa jumătate din ziua de studiu este dedicată învățării materialului religios. Aproape toate cărțile publicate la nivel național sunt cărți religioase”. (cf. <https://www.thoughtco.com/secularization-definition-3026575>). Asupra problematicii secularizării, a se vedea: Inglehart, Ronald (2004). *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. Cambridge University Press.*

¹⁷ Conceptul de „comunitate a fraților” în Hristos și cu Hristos a fost propus de Max Weber pentru a explica nota distinctivă a religiei creștine. Cf. Max Weber, *The Sociology of Religion*, Beacon Press, 1993. Asupra unei prezentări a teoriei lui Max Weber asupra comunității fraților; cf. și Roslyn Wallach Bologh (2010). *Love or Greatness, Max Weber and Masculine Thinking*, Routledge, p. 148.

¹⁸ Cum se știe, statele voievodale au fost state de apărare a frontierei în fața valului de religiozitate islamică, astfel înțelegem apariția figurilor de militari și de martiri în persoanele unor mari domnitori români, precum Sf. Voievod Ștefan cel Mare, Sf. Martiri Constantin Brâncoveanu cu cei patru fii, Constantin, Ștefan, Radu și Matei, și cu sfetnicul Ianache, iar mai apoi trecerea în deplinătatea ortodoxiei a regilor români sau prezența în momentele de mare criză a Mitropolitului Miron Cristea în fruntea guvernului român.

¹⁹ *Ibidem*, p. 27.

structuri naționale, atunci când împrejurările o cer (cum s-a întâmplat cu marii ardeleni în faza a doua a Primului Război Mondial).

Am denumit, în altă parte, acest fenomen *densitate noologică*, prin analogie cu cel de *densitate morală* a societății, termen compus de sociologul Emil Durkheim²⁰. Oare este întâmplător faptul că, într-o Viena amenințată de anarhia bolșevică, doi români, Iuliu Maniu și generalul Ioan Boeriu, vor restitui Capitala, în deplină ordine, noii sale administrații? „Ioan Boeriu împreună cu Iuliu Maniu au preluat comanda celor 60 000 de soldați români din fosta armată imperială, care erau singura forță organizată din Viena cuprinsă de febra unei revoluții bolșevice. După ce au depus jurământul de credință față de națiunea română, soldații lui Ioan Boeriu au ocupat Viena și Praga. Au restaurat ordinea și au predat puterea celor în drept, apoi au plecat spre Transilvania”²¹.

Să reținem, aşadar, că orice cadru geopolitic este, totodată, un spațiu semantic controlat de imagini, simboluri și mituri geopolitice*, însă, dincolo de toate acestea, deasupra și dedesubtul lor, persistă o unitate spirituală, care apără lumea și popoarele de fatale derive. Prin vehiculul acestor geografii interioare se trasează frontiere, după cum se pot întoarce și vechi frontiere. „Frontierele sunt locuri ale memoriei, prin excelență, și bifurcarea istorică invită la solicitarea memoriei, chiar dacă aceea a popoarelor și a națiunilor este accentuat selectivă”²². În ultimele două secole, cum remarcă tot Foucher, schimbările de frontieră au fost legate de război. „A face războiul, scria Ratzel la finele secolului al XIX-lea, înseamnă a-ți plimba frontiera pe teritoriul altuia”²³. În general, în materie de frontieră, intră în joc: actori (precum state, națiuni, popoare), „chestiuni dureroase, reprezentări, percepții și

²⁰ Cf. Emile Durkheim (1893), *La division du travail sociale*: Plon.

²¹ <https://m.rfi.ro/cultura-98388-pagina-de-istorie-generalul-ioan-boeriu-romanul-ocupat-viena-praga-budapesta>.

* România se află la intersecția a trei sau patru mari curenți geopolitici cu putere modelatoare asupra marelui spațiu: a) curentul sintetic, redat de geopolitica lui Mackinder, conform căreia spațiul românesc face parte din *Crescentul interior* sau, cu termenul lui Spykman, din Rimland; b) curentul analizat de geopolitica lui K. Haushofer, conform căreia România este situată sub influența a cel puțin trei pan-idei: ideea pangermanică; ideea panslavă; ideea paneuropeană; c) curentul studiat de geopolitica „statului de dominație”, emanație a celor patru imperii istorice din regiune; d) curentul pe care-l intuim în oglinda geopoliticii „Europei Comune” sau unite. Toate acestea înfățișează, într-altfel, o Europă unită, dar după modelul unei clădiri cu două etaje, iar țările de la Vișegrad au cerut chiar o Europă rezidită la trei etaje. Acest model spațial a mobilizat un consum uriaș de mituri și imagini geopolitice. În general, grupurile care inițiază un curent geopolitic pun în mișcare un asemenea aparat de mituri și imagini geopolitice, de hărți mentale, de simboluri și narațiuni abil filtrate în tipuri de discurs etc. La rândul lor, servitorii pan-ideilor inițiază și proliferază o întreagă literatură subversivă la adresa miturilor, credințelor, simbolurilor și adevărilor istoriei naționale, pentru a le subrezi puterea de rezistență și, deci, de luptă contra respectivelor pan-idei și a subimperiiilor care-și fac o nouă încercare de dominare.

²² M. Foucher, *op. cit.*, p. 472–473.

²³ *Ibidem*.

discursuri asupra spațiului”²⁴. Problema nesesizată de Foucher este că aceste discursuri și reprezentări falsificatoare se fixează adeseori în corpusuri teoretice, își găsesc refugiul în teorii geopolitice, în stereotipuri etc., și pot intra în conflict cu cadrele spirituale ale existenței. Or, Tratatul de la Versailles, cum bine demonstrează Gusti, consemnează victoria Ideii Naționale.

2. TRIANONUL – ÎNTRE „DILEMA LOIALITĂȚII” ȘI ORDINEA EUROPEI NOI

Apărarea ordinii Trianonului în fața multiplelor agresiuni, de la cele de tip militar la cele de tip asimetric, a început din anul 1919 și a continuat toată perioada interbelică, ba a fost escaladat în perioada de după Războiul Rece. De exemplu, una dintre țintele Kominternului, pe lângă aceea a strategiei axelor bipolare, menite a susține expansionismul sovietismului, era direct statul român, așa cum rezultase acesta din deznodământul războiului, din lucrarea întregii națiuni și a tratatelor de pace din 1919–1920. „Dilema loialității împărțite a fost una acută nu doar pentru comuniștii români, ca urmare a vechilor practici și politici ale URSS cu privire la țara lor, datând din vremea Primului Război Mondial”²⁵, ci și pentru defensorii păcii trianonice și ai statalității românești, în raport cu ofensivele revizioniste. „În 1920, Stalin cerea Cominternului: <România trebuie strivită!>. Începând din 1924, Moscova a obligat toate partidele comuniste și pe membrii lor din cadrul Cominternului – inclusiv pe cei români – să militeze, ca element al politicii oficiale, pentru distrugerea statului român și pentru împărțirea teritoriului său între URSS, Ungaria, Bulgaria și Iugoslavia. Cominternul nu și-a reconsiderat această politică, n-a modificat-o și n-a renunțat la ea până la dizolvarea sa oficială, în decembrie 1943”²⁶.

Să reținem, deocamdată, că una dintre armele războiului identitar pentru subalternizarea unui stat și, deci, pentru subjugarea unui popor, este „identitatea alternantă” sau substitutivă. Cele mai expuse acestor deformări identitare sunt elitele, grupul intelectualilor dintr-un stat. Chestiunea nu i-a scăpat cercetătorului Larry Watts, care, referindu-se la acest mecanism, precizează: „În cursul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, pregătirea ofițerilor de rang inferior în cadrul forțelor armate ale marilor imperii europene – îndeosebi cel german, cel țarist și cel austro-ungar – a cauzat, în mod repetat, corpului de ofițeri al armatei

²⁴ *Ibid.*, p. 473.

²⁵ Larry Watts (2018). *Oaia albă în turma neagră. Politica de securitate a României în perioada Războiului Rece*, Rao, cap. 1, p. 8 („Unul dintre principalele motive era ostilitatea pe care Rusia bolșevică o nutrea față de prezența însăși a României în cadrul Cominternului, unde, în perioada 1924–1943, autoritățile de la Moscova ordonaseră tuturor membrilor acestuia să militeze și să acționeze pentru distrugerea statului român”).

²⁶ *Ibidem*.

române probleme de *loialitate șubredă* sau *contradictorie*²⁷. În general, aceste strategii de subalternizare identitară implicau atragerea în raza de persuasiune a unei ideologii și, deopotrivă, „o instruire a elementelor valoroase din țările supuse în școli militare de elită ale centrului imperial, de unde primeau deja, deodată cu instrucția militară, și etosul imperiului, cu însemne de excelență și de selecție, menite tocmai să le stimuleze adeziunea la imperiu” și/sau la o panidee (și deci la o ideologie) și să inducă diminuarea atașamentului față de etosul și biserica neamului. „Urma apoi jurământul de credință către metropola imperială și evident către împărat ori, mai târziu, față de ideologia noului tip de imperiu (marxism-leninismul²⁸, ideologia ordinii socialiste etc.). Apoi, aceste elemente își continuau cariera militară în armata imperială și numai în subsidiar în armata națională, după cum evidențiază în continuare Larry Watts: „Ambiguitatea loialității astfel create era amplificată de tendința ofițerilor tineri – toți având un anumit statut social în țara lor – de a reveni acasă cu soții din țara în care își făcuseră pregătirea, tendință exacerbată ulterior de obligațiile de tip juridic sau fiduciar (achiziții de proprietăți imobiliare, credite etc.) asumate în țara-gazdă. Spre exemplu, în conformitate cu un studiu efectuat în 1908 de Statul Major al Armatei Române cu privire la rezultatele ofițerilor de rang inferior pregătiți în cadrul Armatei Imperiale Germane, această situație a dus la apariția unei serii întregi de obstacole în calea creării unei <perspective unitare> în interiorul corpului de ofițeri al Armatei Române²⁹, precizând în plus că: „Tinerii ofițeri români care au fost în Germania s-au înstrăinat, la fel ca majoritatea cetățenilor care au fost trimiși la studii în țări străine la o vârstă prea tânără. Unii dintre ei păreau să nu mai știe limba română, alții s-au întors cu monocluri și cu obiceiuri copiate de la junkerii prusaci, în vreme ce mulți alții credeau că fac parte dintr-o nobilime la fel de veche ca aceea pe care o imitau, iar unii dintre ei și-au adus chiar și soții germane³⁰. Desigur, prețuia instaurării ordinii noi post-Versailles ne oferă exemple excepționale de

²⁷ Larry L. Watts, *op. cit.*, 2018: „Deși existau ofițeri trimiși pentru pregătire militară și în Franța, în cazul lor problemele nu erau atât de mari, deoarece francezii asigurau pregătire pentru ofițerii de rang înalt, mai înaintați în vârstă, nu pentru cei tineri, mai ușor de influențat”. Asupra acestor procedee în uzanța imperiului sovietic, a se vedea și Antoni Macierewicz (coordonator), *Report on the actions of soldiers and employees of the former Military Intelligence Services (WSI) performing military intelligence and counter-intelligence activity and other actions going beyond the issues of State defense and safety of the Polish Army*, Varșovia, Comisia de verificare, 16 februarie 2007, p. 28–64, și Viktor Suvorov (1984). *Inside Soviet Military Intelligence*, New York: Macmillan, p. 165.

²⁸ Larry L. Watts, „Divided Loyalties within the Bloc: Romanian Objection to Soviet Informal Controls”, *Cold War International History Project (CWIHP) e-Dossier #42*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 1 octombrie, 2013. A se vedea <https://www.wilsoncenter.org/publication/divided-loyalties-within-the-bloc-romanian-objection-to-soviet-informal-controls-1963>.

²⁹ Watts, *op. cit.*, 2018.

³⁰ Cf. Radu R. Rosetti (1940). *Mărturisiri*, vol. I, București: Editura I.E. Torouțiu *Bucovina*, p. 145–146. Rosetti fusese șef al Statului Major român și fondator al Inspectoratului General al Armatei; *apud* L. Watts, *op. cit.*, 2018.

triumf identitar la mari personalități care parcurseseră cariere politice și militare în cadrul vechiului sistem, al imperiului doborât de victoria Puterilor Înțelegerii în 1918. Este cazul generalului Ioan Boeriu, care a fost general în armata imperială și meritele sale militare prin care s-a evidențiat în războiul imperiilor (dualist și țarist) au fost evidențiate prin decorațiile primite în 1915–1916. Este demn de remarcat faptul că Primul Război Mondial a cuprins în el trei tipuri de războaie distincte: s-a manifestat, mai întâi, în primii doi ani, ca un război între imperii, având în vedere particularitatea alianței imperiului țarist cu membrii Antantei. Bătălia în care s-a distins Ioan Boeriu a fost aceea dintre trupele imperiale austriece și trupele țariste, pur și simplu. El s-a distins în bătăliile de la Krasnik și de la Polchina, ambele fiind înfruntări între cele două imperii și deci cadru al unei loialități față de împărat, nu față de sistemul dualist, pe care românii transilvăneni nu l-au recunoscut niciodată.

În al doilea rând, Primul Război Mondial a fost unul de ciocnire între Puterile Antantei, care susțineau noua ordine fondată pe state-națiuni, pe de o parte, și Puterile Centrale, care susțineau vechiul tip de subordonare a popoarelor față de imperiile vechi și degenerate. Acest tip de război va deveni precumpănitor după 1916, când, practic, miza războiului era autodeterminarea popoarelor și deci eliberarea lor din lanțul ruginit al imperiilor vechi. Dovada este și solicitarea pe care președintele american Woodrow Wilson i-o adresează lui Issaia Bowman în legătură cu pregătirea suportului logistic al procesului de organizare a Păcii după război, care datează din 1916. Deja, atunci, primul om politic al noului curent istoric știa că ordinea postbelică se va edifica pe fundamentul statelor-națiuni, și nu al imperiilor. Vremea sferelor de interese imperiale trecuse. Din acel moment, generalul Ioan Boeriu se găsește în fruntea unui altfel de corp militar, cel care va intra în ciocnire cu forțele anarhismului bolșevic, care amenințau Viena, deja cuprinsă de febra unei revoluții bolșevice³¹.

Începuse un altfel de război, acela dintre ordinea Europei noi (întemeiată pe fundamentul iudeo-creștin trecut în pilonii ordinii *eclesiale* și de neamuri creștine a existenței), pe de o parte, și teroarea subordinaționistă bolșevică, îndreptată în primul rând contra bisericii creștine și împotriva oamenilor unirii (pe de altă parte). Nu este deloc întâmplător faptul că, la 1 Decembrie 1918, Adunarea *Națională de la Alba Iulia* l-a numit pe Ioan Boeriu comandant al trupelor din subordinea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, pe care le-a condus, alături de Armata Regală Română, împotriva armatei maghiare.

³¹ „Ioan Boeriu, împreună cu Iuliu Maniu, a preluat comanda celor 60 000 de soldați români din fosta armată imperială, care erau singura forță organizată din Viena cuprinsă de febra unei revoluții bolșevice. După ce au depus jurământul de credință față de națiunea română, soldații lui Ioan Boeriu au ocupat Viena și Praga. Au restaurat ordinea și au predat puterea celor în drept, apoi au plecat spre Transilvania” (<https://m.rfi.ro/cultura-98388-pagina-de-istorie-generalul-ioan-boeriu-romanul-ocupat-viena-praga-budapesta>).

Acest *altfel de război* va fi susținut de trupe militare românești și poloneze, culminând cu eliberarea Budapestei din ghearele regimului bolșevic și subalternist, antieuropean, al lui Bela Kuhn și, încă mai mult, pentru alungarea regimului bolșevic din Europa Centrală, pe unul dintre liniamente, și cu victoria lui Pilsudski asupra Armatei Roșii, care amenința să prindă în clește Europa Centrală dacă n-ar fi existat obstacolul eroicei armate poloneze, pe celălalt liniament (al acestui nou tip de război). Cele două armate au apărut ordinea națională și au repurtat victoria în cel de-a treilea război din cadrul Primului Război Mondial, care se va și prelungi până în 1919. Generalul Ioan Boeriu este un caz strălucit de triumf identitar asupra identităților strategice ale imperiilor.

Au fost însă și cazuri de „schimbare de loialitate în toiul unei crize naționale – s-au manifestat în timpul Primului Război Mondial, când un colonel cu pregătire în Germania, provenit dintr-o familie aristocratică românească, și-a abandonat trupele aflate sub comanda sa, și-a trădat țara și a încercat în mod activ să-și instige colegii ofițeri să treacă alături de el de partea Germaniei și a Puterilor Centrale”³². O asemenea glisare identitară a fost sesizată chiar la regele Carol al II-lea, iar chestiunea este consemnată în cercetarea lui Larry Watts: „După ce s-a pregătit alături de Regimentul I prusac la Potsdam, viitorul rege al României, Carol al II-lea, a manifestat o simpatie mai mare pentru tabăra germană în cursul războiului, una dintre principalele lui priorități fiind aceea de a înlocui monarhia constituțională de inspirație franceză cu fascismul de tip german și italian, atunci când a preluat tronul, în 1930”³³. Multe sunt, iată, fațetele lecției Marii Uniri. Una dintre învățăturile cele mai răspicite pe care le putem memora este că, în volbura oricăror schimbări, în marile tulburări, în cele mai teribile răscoliri, ceva persistă și vindecă nu doar omul, ci lumea însăși: ordinea *eclezială* a întregii existențe.

³² Glenn E. Torrey (1992). *When Treason Was A Crime: The Case of Colonel Alexandru Sturdza of Romania*, Emporia State Research Studies, vol. 39, nr. 1: 1–75. Apud Larry Watts, *op. cit.*, 2018.

³³ L. Watts, *op. cit.*, 2018; cf. și: Larry L. Watts (1998). *Incompatible Allies*, Umeå: Umeå University (Sweden), p. 97–106 („În cel de-al Doilea Război Mondial, un ofițer român pregătit peste graniță a dezertat pentru a prelua comanda unei divizii SS germane, iar altul, un fost ministru al Apărării și șef de Stat Major în 1941–1942, a conspirat cu trupele SS germane și cu organizația radicală Garda de Fier pentru răsturnarea de la putere a conducerii militare și politice din România” – *ibidem*, p. 156–157).

MAGDALENA ROXANA NECULA (2015). *Dinamica fenomenului religios și modernizarea rurală*, Iași: Editura Lumen: 204 p.

După aproape trei decenii de democrație în România, interogația intelectualilor în sfera religiosului rămâne încă destul de prudentă și insuficient exploatată. În domeniul sociologiei religiilor, spre exemplu, în ciuda inventarierii unor contribuții redutabile, aparițiile editoriale continuă să fie reduse numeric. În acest context, apariția unui volum intitulat *Dinamica fenomenului religios și modernizarea rurală* nu poate decât să atragă atenția în mod favorabil.

După 1989, România a traversat transformări importante în domeniul religios, atât în planul reorganizării vieții bisericești, cât și al interesului credincioșilor față de Biserică, parțial și datorită eforturilor acesteia de a ieși din *ghetoul liturgic* în care era obligată să își desfășoare activitatea, deschizându-se spre o colaborare cât mai firească cu toți actorii sociali, remarcă autoarea (89). Volumul la care facem referire reprezintă, în acest context, expresia unei preocupări științifice, exact în raport cu aceste schimbări din societate și Biserică.

Obiectivul major avut în vedere de autoare a fost acela de a realiza o amplă incursiune în sociologia religiilor, urmată de „o analiză detaliată a manifestărilor religioase ale unui grup social dintr-o localitate rurală” (8). Ipoteza generală a fost aceea că religia, mai exact Biserica Ortodoxă, careia îi aparțin majoritatea cetățenilor comunei investigate, influențează major viața parohiei și a enoriașilor, căci „frecventarea slujbelor religioase, cunoașterea, aprofundarea și respectarea învățăturilor/rânduieilor/canoanelor bisericești sunt indispensabile pentru o viață religioasă autentică” (165).

Volumul este structurat în patru capitole, dintre care primele trei au un caracter preponderent teoretic și pot fi descrise ca un excurs de amploare (poate, chiar prea extins) asupra problematicei generale specifice sociologiei religiei. Vastul areal tematic corespunzător unui demers de o asemenea anvergură este acoperit de autoare prin apelul la o bibliografie densă, ce traversează domenii diverse, de la sociologia religiilor până la teologia sau istoria religiilor.

În concepția autoarei, demersul științific este inițiat prin abordarea teoretică a unor chestiuni generale: de natură terminologică, privitoare la relația religie – societate, la relația dintre religiile clasice și la devianța religioasă ori de natură metodologică (Capitolul 1: *Definirea fenomenului religios*); în continuare, este introdus subiectul atât de actual și de controversat, totodată, al secularizării, context în care sunt expuse unele delimitări conceptuale legate de secularizare, originea, evoluția și specificul fenomenului în mediul urban și rural (Capitolul 2: *Fenomenul de secularizare*).

Urmează abordarea unor teme precum: modernizarea în mediul rural, religiozitatea rurală sau rolul Bisericii în comunitatea sătească (Capitolul 3: *Modernizarea rurală*), ce au menirea de a apropia și mai mult cititorul de ceea ce considerăm că reprezintă, de fapt, partea cea mai valoroasă și concludentă a acestei lucrări, și anume cercetarea concretă a unei comunități religioase rurale din România zilelor noastre (Capitolul 4: *Cercetarea sociologică a rolului religiei în modernizarea rurală*).

În acest scop, autoarea a realizat în anul 2008 o cercetare de teren asupra unei comunități de credincioși dintr-o comună situată în apropierea Iașului. Aceasta a constatat într-o anchetă sociologică, aplicarea unor interviuri și analiza unor documente și informații în arhivele și presa locale. S-a aplicat, de asemenea, metoda observației directe în cadrul bisericii locale, în timpul slujbelor religioase duminicale, timp de un an de zile.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 549–550, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

Datele obținute converg înspre configurarea unui tablou al comunității cercetate, comunitate ce ar putea fi descrisă ca având un grad înalt de religiozitate. Amintim câteva elemente edificatoare: enoriașii respectă cu strictețe riturile de trecere (botezul și datinile legate de înmormântare), cununia (80% din totalul familiilor sunt alcătuite din persoane căsătorite religios), participă la slujbele religioase (în intervalul de timp studiat, 45% din totalul cetățenilor au frecventat biserica duminică (75% femeile, 25% bărbații); 80% dintre persoanele intervievate au declarat că respectă rânduielile bisericești; pentru 80,5% dintre acestea, preotul reprezintă un model demn de a fi respectat și urmat; sugestiv este și faptul că, într-un procent ridicat (70%), respondenții apreciază că nerealizările și necazurile din viețile lor se datorează nerespectării învățăturilor propovăduite de Biserică.

Totodată, sunt semnalate și aspecte care atrag atenția asupra presiunilor pe care societatea modernă le exercită asupra vieții religioase a credincioșilor, în sensul că, spre exemplu, extinderea mijloacelor moderne de comunicare în masă (internetul, telefonie mobilă, televiziunea prin cablu) atrage după sine riscul diminuării interesului față de Biserică, inclusiv în rândul populației din comunitățile sătești, în special al celei tinere (167).

Volumul amintit mai sus furnizează, așadar, o multitudine de date relevante cu privire la modul în care viața enoriașilor și cea a Bisericii locale se influențează reciproc. Toate acestea compun, finalmente, o radiografie asupra unei comunități rurale distincte din țara noastră, la începutul mileniului al doilea, oferindu-ne un mic eșantion din ceea ce este astăzi România religioasă.

Manuela Gheorghe

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXIX, Nr. 5–6 • 2018

INDEX ALFABETIC 2018

	Nr.	P.
BAKÓ, ROZÁLIA KLÁRA, TÓKÉS, GYÖNGYVÉR ERIKA, Parental Mediation and Romanian Young Children's Digital Practices (Medierea parentală și practicile digitale ale copiilor mici din România)	1–2	79–86
BALEA BARBOVSCHI, BIANCA MONICA, VELICU, ANCA, Percepția adolescenților asupra riscurilor <i>sexting</i> -ului. Date din proiectul <i>Prieteni 2.0</i>	1–2	37–57
BALICA, ECATERINA, Femicidul în comunitățile de imigranți români	1–2	83–100
BANCIU, ANGELA, Paradigma normativă și exercitarea puterii în timpul regimului comunist din România (1948–1989)	5–6	437–457
BANCIU, DAN, Miron Gh. Constantinescu și relansarea sociologiei în România în perioada comunistă	1–2	169–200
BANCIU, DAN, Problematika României întregite în dezbaterile organizate de Institutul Social Român (1921–1923)	3–4	287–302
BARBOVSCHI BALEA, MONICA BIANCA, VELICU, ANCA, <i>Peer-ing</i> in the online Mirror: Romanian Adolescents' Disclosure and Mutual Validation in Presentations of Self on Social Media (Privind în oglinda internetului: dezvăluirea și validarea reciprocă a adolescenților români în autoprezentarea pe rețelele online de socializare)	3–4	87–92
BĂDESCU, ILIE, Europa Trianonului	5–6	535–548
BLAYA, CATHERINE, VELICU, ANCA, Campaniile de siguranță pe internet și de prevenire a <i>cyberbullying</i> -lui în școli. O poveste a copiilor, spusă de datele proiectului <i>EU Kids Online</i>	1–2	3–22
CÂRCU, LAURA, LEOVARIDIS, CRISTINA, Echilibrul dintre muncă, viață personală și educație în rândul studenților. O cercetare calitativă	1–2	101–434
COSTEA, VLADIMIR-ADRIAN, Dinamica suprapopulării și a condițiilor de detenție în penitenciarele din România în perioada 1990–2017	3–4	303–340
DUMITRESCU, LUCIAN, Narațiuni și contranarațiuni strategice. Spre o sociologie a securității	5–6	419–435
GABA, DANIELA, LAZĂR, FLORIN, NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, RENTEA, GEORGIANA-CRISTINA, MIHAI, ANCA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România – Norvegia	1–2	59–82

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 551–552, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

GHEORGHE, MANUELA Neafilierea religioasă în România după 1989. O abordare statistică	3–4	287–302
GOLOPENȚIA, SANDA, Lucrările lui Anton Golopenția pentru Comisia de Stat a Planificării (1948–1950)	5–6	493–510
LAZĂR, FLORIN, GABA, DANIELA, NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, RENTEA, GEORGIANA-CRISTINA, MIHAI, ANCA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România – Norvegia	1–2	59–82
LEOVARIDIS, CRISTINA, CÂRCU, LAURA, Echilibrul dintre muncă, viață personală și educație în rândul studenților. O cercetare calitativă	1–2	101–134
LUPU, LAURA Distribuția spațială a sărăciei în România. Aspecte și inegalități socioeconomice	5–6	397–418
MIHAI, ANCA, GABA, DANIELA, LAZĂR, FLORIN, NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, RENTEA, GEORGIANA-CRISTINA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România – Norvegia	1–2	59–82
NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, LAZĂR, FLORIN, GABA, DANIELA, RENTEA, GEORGIANA-CRISTINA, MIHAI, ANCA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România-Norvegia	1–2	59–82
PERPELEA, NICOLAE, <i>Tourist gaze și supererogatio</i> fotografic – o perspectivă sociologică asupra „suvenirului fotografic”	3–4	229–268
RENTA, GEORGIANA-CRISTINA, GABA, DANIELA, NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, LAZĂR, FLORIN, MIHAI, ANCA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România – Norvegia	1–2	59–82
RODAT, SIMONA, Mediatizarea primei femei prim-ministru din istoria României. Patternuri tematice în <i>media online</i>	5–6	459–491
SCHIFIRNEȚ, CONSTANTIN, Sociologia și Știința națiunii în doctrina lui Dimitrie Gusti	1–2	135–168
STAHL, IRINA, Fața nevăzută a lui Henri H. Stahl: scriitorul. Fragment dintr-un roman inedit al marelui sociolog	5–6	511–533
STAHL, IRINA, Henri Stahl, două generații, tatăl și fiul, în timpul Primului Război Mondial	3–4	271–286
TÖKÉS, GYÖNGYVÉR ERIKA, BAKÓ, ROZÁLIA KLÁRA, Parental Mediation and Romanian Young Children’s Digital Practices (Medierea parentală și practicile digitale ale copiilor mici din România)	1–2	23–36
VELICU, ANCA, BALEA BARBOVSCHI, BIANCA MONICA, Percepția adolescenților asupra riscurilor <i>sexting</i> -ului. Date din proiectul <i>Prieteni 2.0</i>	1–2	37–57
VELICU, ANCA, BARBOVSCHI BALEA, MONICA BIANCA, <i>Peer-ing</i> in the online Mirror: Romanian Adolescents’ Disclosure and Mutual Validation in Presentations of Self on Social Media (Privind în oglinda internetului: dezvăluirea și validarea reciprocă a adolescenților români în autoprezentarea pe rețelele online de socializare)	3–4	269–286
VELICU, ANCA, BLAYA, CATHERINE, Campaniile de siguranță pe internet și de prevenire a <i>cyberbullying</i> -lui în Școli. O poveste a copiilor, spusă de datele proiectului <i>EU Kids Online</i>	1–2	3–22

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXIX, Nr. 5–6 • 2018

INDEX ALFABETIC 2018

	Nr.	P.
BAKÓ, ROZÁLIA KLÁRA, TÖKÉS, GYÖNGYVÉR ERIKA, Parental Mediation and Romanian Young Children's Digital Practices (Medierea parentală și practicile digitale ale copiilor mici din România)	1–2	79–86
BALEA BARBOVSCHI, BIANCA MONICA, VELICU, ANCA, Percepția adolescenților asupra riscurilor <i>sexting</i> -ului. Date din proiectul <i>Prieteni 2.0</i>	1–2	37–57
BALICA, ECATERINA, Femicidul în comunitățile de imigranți români	1–2	83–100
BANCIU, ANGELA, Paradigma normativă și exercitarea puterii în timpul regimului comunist din România (1948–1989)	5–6	437–457
BANCIU, DAN, Miron Gh. Constantinescu și relansarea sociologiei în România în perioada comunistă	1–2	169–200
BANCIU, DAN, Problematica României întregite în dezbaterile organizate de Institutul Social Român (1921–1923)	3–4	287–302
BARBOVSCHI BALEA, MONICA BIANCA, VELICU, ANCA, <i>Peer-ing</i> in the online Mirror: Romanian Adolescents' Disclosure and Mutual Validation in Presentations of Self on Social Media (Privind în oglinda internetului: dezvăluirea și validarea reciprocă a adolescenților români în autoprezentarea pe rețelele online de socializare)	3–4	87–92
BĂDESCU, ILIE, Europa Trianonului	5–6	535–548
BLAYA, CATHERINE, VELICU, ANCA, Campaniile de siguranță pe internet și de prevenire a <i>cyberbullying</i> -lui în școli. O poveste a copiilor, spusă de datele proiectului <i>EU Kids Online</i>	1–2	3–22
CÂRCU, LAURA, LEOVARIDIS, CRISTINA, Echilibrul dintre muncă, viață personală și educație în rândul studenților. O cercetare calitativă	1–2	101–434
COSTEA, VLADIMIR-ADRIAN, Dinamica suprapopulării și a condițiilor de detenție în penitenciarele din România în perioada 1990–2017	3–4	303–340
DUMITRESCU, LUCIAN, Narațiuni și contranarațiuni strategice. Spre o sociologie a securității	5–6	419–435
GABA, DANIELA, LAZĂR, FLORIN, NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, RENTEA, GEORGIANA-CRISTINA, MIHAI, ANCA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România – Norvegia	1–2	59–82

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 551–552, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NonCommercial CC BY-NC

GHEORGHE, MANUELA Neafilierea religioasă în România după 1989. O abordare statistică	3-4	287-302
GOLOPENȚIA, SANDA, Lucrările lui Anton Golopenția pentru Comisia de Stat a Planificării (1948-1950)	5-6	493-510
LAZĂR, FLORIN, GABA, DANIELA, NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, RENTEA, GEORGIANA-CRISTINA, MIHAI, ANCA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România – Norvegia	1-2	59-82
LEOVARIDIS, CRISTINA, CÂRCU, LAURA, Echilibrul dintre muncă, viață personală și educație în rândul studenților. O cercetare calitativă	1-2	101-134
LUPU, LAURA Distribuția spațială a sărăciei în România. Aspecte și inegalități socioeconomice	5-6	397-418
MIHAI, ANCA, GABA, DANIELA, LAZĂR, FLORIN, NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, RENTEA, GEORGIANA-CRISTINA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România – Norvegia	1-2	59-82
NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, LAZĂR, FLORIN, GABA, DANIELA, RENTEA, GEORGIANA-CRISTINA, MIHAI, ANCA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România-Norvegia	1-2	59-82
PERPELEA, NICOLAE, <i>Tourist gaze și supererogatio</i> fotografic – o perspectivă sociologică asupra „suvenirului fotografic”	3-4	229-268
RENTA, GEORGIANA-CRISTINA, GABA, DANIELA, NEGRUȚ (PIRNECI), OANA-VERA, LAZĂR, FLORIN, MIHAI, ANCA, Violența exercitată în familie asupra copilului. Analiză comparativă România – Norvegia	1-2	59-82
RODAT, SIMONA, Mediatizarea primei femei prim-ministru din istoria României. Patternuri tematice în <i>media online</i>	5-6	459-491
SCHIFIRNEȚ, CONSTANTIN, Sociologia și Știința națiunii în doctrina lui Dimitrie Gusti	1-2	135-168
STAHL, IRINA, Fața nevăzută a lui Henri H. Stahl: scriitorul. Fragment dintr-un roman inedit al marelui sociolog	5-6	511-533
STAHL, IRINA, Henri Stahl, două generații, tatăl și fiul, în timpul Primului Război Mondial	3-4	271-286
TÖKÉS, GYÖNGYVÉR ERIKA, BAKÓ, ROZÁLIA KLÁRA, Parental Mediation and Romanian Young Children's Digital Practices (Medierea parentală și practicile digitale ale copiilor mici din România)	1-2	23-36
VELICU, ANCA, BALEA BARBOVSCHI, BIANCA MONICA, Percepția adolescenților asupra riscurilor <i>sexting</i> -ului. Date din proiectul <i>Prieteni 2.0</i>	1-2	37-57
VELICU, ANCA, BARBOVSCHI BALEA, MONICA BIANCA, <i>Peer-ing in the online Mirror: Romanian Adolescents' Disclosure and Mutual Validation in Presentations of Self on Social Media</i> (Privind în oglinda internetului: dezvăluirea și validarea reciprocă a adolescenților români în autoprezentarea pe rețelele online de socializare)	3-4	269-286
VELICU, ANCA, BLAYA, CATHERINE, Campaniile de siguranță pe internet și de prevenire a <i>cyberbullying</i> -lui în Școli. O poveste a copiilor, spusă de datele proiectului <i>EU Kids Online</i>	1-2	3-22

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XXIX. Nos. 5–6 • 2018

CONTENTS

POLICIES AND SOCIAL ISSUES

- LAURA LUPU, The Spatial Distribution of Poverty in Romania. Socioeconomic Aspects and Inequalities 397

POLITICAL SOCIOLOGY

- LUCIAN DUMITRESCU, Strategic Narratives and Counternarratives. Towards a Sociology of Security 419

LEGAL SOCIOLOGY

- ANGELA BANCIU, The Normative Paradigm and the Exercise of Power during the Communist Regime in Romania (1948–1989) 437

MEDIA REPRESENTATIONS

- SIMONA RODAT, Media Coverage of Romania's First Female Prime Minister 459

HISTORY OF SOCIOLOGY. RESTITUTIONS

- SANDA GOLOPENȚIA, Anton Golopenția's Works for the State Planning Commission of Romania (1948–1950) 493
- IRINA STAHL, The Unseen Face of Henri H. Stahl: the Writer. An Excerpt from an Unpublished Novel of the Great Romanian Sociologist 511

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 395–556, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

THE CENTENARY OF THE GREAT UNION

ILIE BĂDESCU, Europe after the Trianon Treaty	535
---	-----

REVIEWS AND READING NOTES

MAGDALENA ROXANA NECULA (2015). <i>Dynamics of the religious phenomenon and rural modernisation</i> , Iași: Publishing House Lumen: 204 p. (Manuela Gheorghe)	549
---	-----

ALPHABETICAL INDEX 2018

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XXIX. Nos. 5–6 • 2018

SOMMAIRE

POLITIQUES ET PROBLÈMES SOCIAUX

- LAURA LUPU, La distribution territoriale de la pauvreté en Roumanie. Aspects structurels et inégalités socioéconomiques 397

SOCIOLOGIE POLITIQUE

- LUCIAN DUMITRESCU, Narrations et contre-narrations stratégiques. Vers une sociologie de la sécurité 419

SOCIOLOGIE JURIDIQUE

- ANGELA BANCIU, Le paradigme normatif et l'exercice du pouvoir dans le régime communiste en Roumanie (1948–1989) 437

REPRÉSENTATIONS MÉDIATIQUES

- SIMONA RODAT, La médiatisation dans la presse en ligne de la première femme Premier ministre en Roumanie. Les thèmes récurrents 459

HISTOIRE DE LA SOCIOLOGIE. RESTITUTIONS

- SANDA GOLOPENȚIA, Les travaux d'Anton Golopenția pour la Commission Nationale de Planification de Roumanie (1948–1950) 493
- IRINA STAHL, Le visage méconnu de Henri H. Stahl : l'écrivain. Un fragment de roman inédit du grand sociologue roumain 511

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 395–556, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

LE CENTENAIRE DE LA GRANDE UNION

ILIE BĂDESCU, L'Europe après le traité du Trianon	535
---	-----

COMPTES-RENDUS ET NOTES DE LECTURE

MAGDALENA ROXANA NECULA (2015). La dynamique du phénomène religieux et la modernisation rurale. Iași: Éditions Lumen: 204 p. (Manuela Gheorghe)	549
---	-----

INDEX ALPHABÉTIQUE 2018

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm, să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aproximativ 15–20 de pagini (cca 3 000 de semne/pagină). La rândul lor, recenziile sau notele științifice nu trebuie să depășească 5 pagini. Primim numai texte procesate în format electronic, inclusiv prin e-mail: revista@insoc.ro sau prin fax: 021 318 24 48.

De asemenea, vă rugăm, să însoțiți articolul dvs. de un rezumat (maxim ½ pagină), în limba engleză, și de o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția de apartenență, domenii de interes profesional).

Menționăm că întreaga responsabilitate pentru originalitatea și afirmațiile enunțate în cuprinsul articolului revine, în întregime, autorului.

Revista se poate cumpăra de la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România
Tel.: 021 318 81 46; 021 318 81 06; fax: 021 318 24 44; e-mail: edacad@ear.ro

Comenzile pentru abonamente se primesc la:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P. O. Box 77–19, sector 3, București, România
Tel./fax: 021 610 67 65; 021 210 67 87; tel.: 0311044668; e-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, corp B, etaj 3, cam. 301–302
Sector 1, București; tel.: 021 314 63 39; fax: 021 314 63 39; e-mail: abonamente@manpres.ro
office@manpres.ro și www.manpres.ro

DEREX COM S.R.L., e-mail: derex_com@yahoo.com

SORIRORI SOLUTIONS, tel.: 0040 765 262 077, 0040 765 166 433; internet: <http://www.sorirori.ro>;
E-mail: sorin.costreie@sorirori.ro; rosana.guta@sorirori.ro

„Revista română de sociologie” este indexată în următoarele baze de date internaționale/
“Revista română de sociologie” is indexed in the following international databases:

PROQUEST
EBSCO
DOAJ
INDEX COPERNICUS
DIRECTORY INDEXING OF INTERNATIONAL RESEARCH JOURNALS
ACADEMIC JOURNALS DATABASE
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNALS INDEXING
REPEC (indexarea revistei este făcută de ASOCIAȚIA/EDITURA LUMEN, inclusiv în bazele de date
SOCIONET și ECONPAPERS)
GENAMICS JOURNALSEEK

Biblioteci și cataloage on line unde există „Revista română de sociologie”/
Online libraries and catalogues where “Revista română de sociologie” can be found:

The European Library
University of New Brunswick Libraries
University of the West, Library
Hochschule Hannover, University of Applied Sciences and Arts, Katalog
Libris
ACM Digital Library
Biblioteca de Recursos, Universia
National Taiwan Normal University Library
Simon Fraser University, Electronic Journals
Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Elektronische Zeitschriften
Falvey Memorial Library (Villanova University)
Steenfind (Ralph W. Steen Library, Stephen F. Austin State University)
PresseKatalog (Internationale Fachzeitschriften)
PITTCat. Online Catalog (University Library System – University of Pittsburgh)
Orbis Yale University Library Catalog
University of Washington, Libraries
WorldCat Libraries
Katalog der USB Köln (Universität zu Köln – Universitäts – und Stadtbibliothek Köln)
Library of Congress online Catalog
SUWECO ONLINE SERVICE (Czech and Slovak Republics).
SCIPIO: <http://www.scipio.ro/web/revista-romana-de-sociologie>

ISSN 2392–8549
ISSN–L 1224–9262

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 395–556, 2018